

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ ÇAĞ BİLİM DALI

BATI AKDENİZ'DEKİ EGEMENLİK MÜCADELESİNDE II.

KARTACA SAVAŞI'NIN ROLÜ (MÖ 218-201)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

REFİK KAAAN ÜÇLER

BURSA – 2021

T.C

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ BİLİM DALI

BATI AKDENİZ'DEKİ EGEMENLİK MÜCADELESİNDE II. KARTACA
SAVAŞI'NIN ROLÜ (MÖ 218-201)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

REFİK KAAAN ÜÇLER

0000-0003-2296-0750

Danışman:

Doç. Dr. KAMİL DOĞANCI

BURSA – 2021

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi/ Çalışması olarak sunduğum “Batı Akdeniz’deki Egemenlik Mücadelesinde II. Kartaca Savaşı’nın Rolü (MÖ 218-201)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

15.12.2020

Adı Soyadı: Refik Kaan ÜÇLER

Öğrenci No: 701742016

Anabilim/Anasanat Dalı: Tarih _

Programı: Eskiçağ

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

Sanatta Yeterlik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu Batı Akdeniz'deki Egemenlik Mücadelesinde II. Kartaca Savaşı'nın Rolü (MÖ 218-201) Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 108 sayfalık kısmına ilişkin, 15/12/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15.12.2020

Adı Soyadı: Refik Kaan ÜÇLER

Öğrenci No: 701742016

Anabilim Dalı: TARİH

Programı: ESKİÇAĞ

Statüsü: Y.Lisans Doktora Sanatta Yeterlik

Danışman

Doç.Dr. Kamil Doğançcı

15.12.2020

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Refik Kaan ÜÇLER
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Tarih
Bilim Dalı	: Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	:xiv + 162
Mezuniyet Tarihi	: / / 2021
Tez Danışmanı	: Doç. Dr.Kamil DOĞANCI

BATI AKDENİZ'DEKİ EGEMENLİK MÜCADELESİNDE II. KARTACA SAVAŞI'NIN ROLÜ (MÖ 218-201)

Kartaca ve Roma arasındaki Batı Akdeniz üzerindeki egemenlik mücadeleleri antik çağın görmüş olduğu en geniş kapsamlı muharebeleri içermektedir. M.Ö 264 yılından itibaren başlayan anlaşmazlıkların kökeninde Batı Akdeniz bölgesinin sunduğu zengin maden yatakları ve ticaret yollarının çekiciliği yatmaktadır. Bir imparatorluğa dönüşmek için gerekli her maddeyi içinde barındıran Akdeniz'in Roma ve Kartaca devletleri için oynadığı rol bir hayli büyüktür. M.Ö 218 yılında başlayan İkinci Kartaca Savaşı Batı Akdeniz'in neredeyse her bölgesinde çatışmalara yol açmıştır. Hannibal'ın önderliğinde yükselen İspanya merkezli Kartaca İmparatorluğunun agresif politikaları savaşın ilk zamanlarında başarılı olmuştur. Savaşı Roma'nın kapısına kadar götürmeyi planlayıp İtalya birliğini kendi tarafına çekmeyi hedefleyen Hannibal'ın politikaları tam anlamıyla başarıya ulaşmasa da savaşın uzamasını sağlamıştır. Roma'yı yıkılmanın eşiğine kadar getirmeyi başaran Hannibal'ın öne çıkışına nazaran aynı şekilde Scipio'nun da yükselişi teraziye dengelemiş ve uzun süreçte Roma zaferini garantilemiştir. M.Ö 203 yılında yapılan Zama savaşında Hannibal ve Scipio'nun karşılaşmasının sonrasında savaşın kaderi belirlenmiştir. İkinci Kartaca Savaşının ardından Roma'nın Kartaca topraklarının büyük kısmını kendine katarak Batı Akdeniz'in hâkimi konumuna gelmesi onun imparatorluğa dönüşmesinin en büyük etkeni olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kartaca, Roma, Hannibal, Scipio

ABSTRACT

Name and Surname : Refik Kaan ÜÇLER
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : Ancient History
Degree Awarded : Master
Page Number : xiv+162
Degree Date : .../.../2021
Supervisor : Doç. Dr. Kamil DOĞANCI

IN THE STRUGGLE AGAINST SOVEREIGNTY IN THE WESTERN MEDITERRANEAN THE ROLE OF THE SECOND CARTHAGE WAR (218- 201 BCE)

The conflicts between Carthage and Rome over hegemony of Western Mediterranean includes the largest battles the ancient ages has ever seen. Conflicts started in 264 B.C and the main motive for these wars was the rich minerals and trade routes that Western Mediterranean has offered. The Mediterranean had all what is needed for a civilization to become an empire, this was a major role that drew both Carthage and Rome. The Second Punic War that started in 218 B.C caused wars to take place in almost everywhere in Western Mediterranean. In the beginning Spain based Carthaginian Empire with Hannibal's aggressive policies in lead achieved success. He hoped to bring the war to Rome's door hoping the Italian powers would switch sides and even though Hannibal's policies did not exactly achieved success it managed to prolong the war. Just like the rise of the Hannibal that brought the Rome to its knees, the rise of Scipio stabilized the scale and in the long run ensured Rome's victory. In 203 B.C the course of war was decided after the Battle of Zama where Hannibal and Scipio clashed. After the Second Punic War, Rome started to add most of the Carthagian lands to his own, becoming the Western Mediterranean's ruler, this was seen as the main reason for Rome to become an empire.

Keywords: Carthage, Rome, Hannibal, Scipio

ÖNSÖZ

Doğudan gelip Batıya yerleşerek Akdeniz'in iki ucunu birbirine bağlamış olan Fenikelilerin öncülüğünü yaptığı ticaret merkezli devletler Akdeniz'i bir iç denize çevirmeyi planlamışlardır. Roma'nın kurulması ve gelişmesiyle beraber Batı Akdeniz üzerindeki hakimiyet mücadelesi kızışmış ve günümüzde Kartaca Savaşları adını verdiğimiz dönem başlamıştır. Dilimizde Fenike ve Batı'daki Romalı adıyla Kartaca tarihi üzerine yapılan araştırmaların sayısı kısıtlıdır. Yapılan çalışmalar Fenikelileri genel özellikleriyle tanıtmaktan öteye gitmezler. Bu çalışma Fenike tarihine bir giriş ve konu üzerinde çalışmak isteyenlere yol gösterici olarak hazırlanmıştır. Tezin Fenike tarihinin ana hatlarını açıklanmasının ardından Roma ve Kartaca'nın nasıl yükseldiğini işlemesi amaçlanmıştır. Tezin hazırlanmasında çoğunlukla Grek kaynakların yanı sıra Latin kaynaklı eserler de kullanılmış ek olarak yazıtlar, sikkeler ve arkeolojik buluntularda yer almıştır. Bu süreçte bana fikirleriyle, yönlendirmeleriyle ve konuya dair anekdotlarıyla her zaman yanımda olan danışmanım, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Kamil DOĞANCI'ya teşekkür etmek isterim. Tezimi yazarken yanımda olan ve benimle fikir alışverişinde bulunan yüksek lisans'daki sınıf arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim. Uzun süren eğitimimde yanımda olan, benden desteğini esirgemeyen aileme ve yakın arkadaşlarıma da teşekkür ederim. Son olarak bana Bana Eskiçağ tarihini sevdiren ve tarih bölümünü okumamdaki en büyük etken olan "Creative Assembly" ye teşekkür etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
HARİTALAR.....	viii
ŞEKİLLER.....	ix
SİKKELER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ KARTACA SAVAŞI ÖNCESİNDE AKDENİZ COĞRAFYASININ DURUMU

1. DOĞUDAN GELEN BİR UYGARLIK: FENİKELİLER	6
2. COĞRAFİ KONUM VE BÖLGENİN TARİHİ.....	7
3. KÖKEN TEORİLERİ	12
4. KENTLERİN YAPISI VE YÖNETİM.....	15
5. DİL VE ALFABENİN YAYILIŞI.....	17
6. DİN VE DİNSEL TÖRENLER	18
7. TİCARET VE TİCARİ ÜRÜNLER	20
8. AKDENİZ ÜZERİNDEKİ KOLONİLEŞME HAREKETLERİ.....	23
8.1. Adalardaki Koloniler	24
8.2. İspanya Bölgesindeki Koloniler	26

İKİNCİ BÖLÜM
TARAFLARIN KISA TARİHİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASINDA ETKİLİ OLAN
FAKTÖRLER

1. KARTACA: BATIDAKİ YENİ FENİKE	28
1.1. Kartaca Kentinin Konumu ve Önemi	29
1.2. Siyasi Yönetim, Politika ve Din	32
1.3. Kartaca'nın Genişlemesi ve Yönetimdeki Baskın Aileler	34
2. ROMA VE İTALYA'NIN DURUMU	37
2.1. Krallıktan Cumhuriyet'e	37
2.2. Şehir Devletinden İtalya Hâkimiyetine	39
3.3. Din, Kültür, Ekonomi	41
3. TARAFLARIN ASKERİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	44
3.1. Roma'nın Askeri Yapısının Tarihi	45
3.1.1. Romalıların Savaş Anlayışı	48
3.1.2. Ordunun Yapılanması ve Savaş Düzeni	49
3.2. Kartaca Ordusunun Yapılanması	51
4. BİRİNCİ KARTACA SAVAŞI SONRASI OLUŞAN DURUM VE İKİNCİ KARTACA SAVAŞI'NI TETİKLEYEN OLAYLAR.....	56
4.1 Birinci Kartaca Savaşı ve Sonrası (M.Ö. 264-241)	56
4.2. İkinci Kartaca Savaşı'nın Çıkmasındaki Etkili Faktörler	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ KARTACA SAVAŞI'NIN BAŞLANGICI VE SONUÇLARI

1. SAVAŞTAN BEKLENTİLER, STRATEJİLER VE SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	60
2. ROMA VE KARTACA ARASINDA GEÇEN ÖNEMLİ MUHAREBELERİN İNCELENMESİ	67
2.1. Ticinus Muharebesi	68
2.2. Trebia Muharebesi	69
2.3. Trasimenus Muharebesi	71
2.4. Cannae Muharebesi	73
3. SAVAŞIN YAYILMASI VE DİĞER CEPHELER	79

3.1. İspanya Cephesi	79
3.2. Makedonya Cephesi	83
3.3. Sicilya Cephesi	84
3.4 Diğer Cepheler	85
4. HANNİBAL'IN İTALYA POLİTİKASI	85
5. SCIPIO'NUN ÖNDERLİĞİNDE ROMA'NİN YÜKSELİŞİ.....	94
6. SAVAŞIN BATI AKDENİZ COĞRAFYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	98
7. TARAFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	100
SONUÇ	104
KAYNAKÇA.....	110
EKLER.....	130
EK-1:Haritalar ve Dizilimler	131
EK-2 Şekiller	152
EK-3 Sikkeler	157
EK-4 Tablolar	162

HARİTALAR

Harita 1- Doğu Akdeniz'deki Fenike Şehirleri ve Kolonileri (MÖ 12. ve 7.yy)

Harita 2- Birinci Kartaca Savaşı Öncesinde Kartaca (MÖ 264-241)

Harita 3- Kuruluş Döneminde Roma ve Çevresi 133

Harita 4- Roma'nın İtalya'yı Fethi

Harita 5- İkinci Kartaca Savaşı Öncesi Roma ve Kartaca'nın Durumu

Harita 6- İkinci Kartaca Savaşının Askeri Hareketlerini Gösteren Detaylı Haritası (MÖ 218-201)

Harita 7- İkinci Kartaca Savaşı'ndaki Önemli Muharebeler

Harita 8- Hannibal'in İspanya-İtalya Rotası

Harita 9- Hannibal'ın Alplerden izlediği Yol Üzerindeki Teoriler

Harita 10- İkinci Kartaca Savaşı Öncesinde İtalya'nın Durumu ve Bölgeleri

Harita 11- İtalya'nın Savaş Öncesi Durumu

Harita 12- Hannibal'ın İtalya Üzerindeki Faaliyetleri (MÖ 218-203)

Harita 13- Trebia Nehri Savaşı'nda Kullanılan Taktikler

Harita 14- Trasimenus Gölü Savaşı

Harita 15- Cannae Savaşı Öncesindeki Roma ve Kartaca Hareketleri

Harita 16- Cannae Savaşı'nda Orduların Pozisyonları

Harita 17- Cannae Savaşı: Orduların Savaş Meydanındaki Pozisyonları

Harita 18- Cannae Savaşı'nın Son Aşaması

Harita 19- Cannae Savaşı Sonrasında Kartaca'ya Katılan Şehirler ve Bölgeler

Harita 20- Kartaca Savaşları Döneminde Kuzey Afrika'nın Durumu

Harita 21- MÖ 3. Yüzyılda İspanya ve Çevresi

Harita 22- Zama Savaşı'ndaki Roma ve Kartaca Ordusunun Dizilimleri

ŞEKİLLER

Şekil 1- İspanyol Piyadelerin Kullandığı *Falcata*

Şekil 2- Romalı Piyadelerin Kullandığı *Scutum* Kalkanının Yapısı

Şekil 3- Kartaca Savaşları Sırasında Roma Piyadelerinin Kullandığı “Montefortino”
Tipli Başlık

Şekil 4- İki Roma Ve İki Alea Lejyonundan Oluşan Konsül Ordusunun Yapısı

Şekil 5- Kartaca Kentinin Dışındaki Tophet Alanı

Şekil 6- Karatepe’deki Hitit Kralı Azativatas’ın Yazıtı

Şekil 7- Tunus Hükümetinin 1986 Yılında Bastığı Bir Kartaca Posta Pulu

Şekil 8- Romalıların Kartaca Gemilerini Bordalamak İçin Kullandıkları *Corvus*

SİKKELER

Sikke 1- Ön Yüzünde Herakles ve Arka Yüzünde Romano Yazısının Üstünde İkizleri Emziren Bir Kurt Betimleyen Roma Sikkesi (MÖ 269-6)

Sikke 2- Ön Yüzünde At Betimlemesinin Altında Qrthdst ve Arka Yüzünde Palmiye Ağacının Altında Mhnt Yazısı (MÖ 410-390)

Sikke 3- Hannibal Barka Baskılı Yarım Şekellik Sikke

Sikke 4- Hannibal'ın İspanya'nın Yönetimini Bıraktığı Kardeşi Hasdrubal Barca'nın Bir Şekellik Sikkesi

Sikke 5- M.Ö 82 Yılı Civarında Basılan Ve Numidyalı Süvarileri Resmeden Roma Sikkesi

Sikke 6- Güney İtalya'daki Yunan Şehirlerinde Basılmış Ve Hafif Yunan Süvarisini Resmeden Sikke

Sikke 7- Aleph Harfinin Üstünde Resmedilen Afrika Filinin Bulunduğu Bir Şekellik Sikke

Sikke 8- Birinci Kartaca Savaşı Yıllarında Basılmış Kartaca Gümüş Şekli

Sikke 9- Kartaca'nın Paralı Askerler İsyanı Sırasında Asiler Tarafından Basılmış Gümüş Şekli

Sikke 10- Tarentum Şehrinin Kartaca Kontrolü Altında Olduğu Döneme Ait Gümüş Şekel

Sikke 11- Kartaca Etkisi Altındaki Sicilya'da Basılan Gümüş Sikkeler (Mö 350-320)

KISALTMALAR

b.	Baskı
bknz	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
ed.	Editör
et.al.	Ve diğerleri
M.Ö.	Milattan Önce
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
Vol	Volume

GİRİŞ

Akdeniz bölgesinin insanlık tarihi açısından taşıdığı önem yadsınamaz derecede büyük olmakla beraber Doğu ve Batı kısmı arasındaki farklılıklar sayesinde içinde birçok benzersiz kültürler barındırır. Eskiçağ döneminde Akdeniz üzerindeki kültürler üstünde yükselerek sonunda Batı Akdeniz bölgesinin hakimi olan Fenikeliler unutulmamalıdır. Akdeniz üzerinde değerli eşyalar, köleler ve madenlerin ticareti üzerinden yükselen Fenikeliler Batı ve Doğu birbirine bağlayan bir araç olarak görülmektedir. Kültürlerin etkileşimi ve yayılmasında önemli bir rol üstlenen Fenikeliler Romalılar tarafından ortadan kaldırılana kadar Batı Akdeniz üzerindeki mutlak hakim olmuşlardır.

Batı Akdeniz üzerindeki Roma ve Kartaca arasındaki mücadelesinden bahsederken atlayamayacağımız ilk nokta iki ulusun da nasıl bu noktaya geldiği gerçeğidir. Romalıların tarihi, kuruluşu, gelişimi birçok yazar tarafından defalarca yazılmasına rağmen Kartaca'nın Batı Akdeniz'in hâkimi konumuna gelmesini inceleyen eserlerin sayısı azınlıktadır. Bunun ana nedeni, kazananların tarihi yazması ve neticesiyle de yazımını kontrol etmesidir. Akdeniz üzerinde kalıcı etkiler bırakan Kartaca Uygarlığının nereden geldiği ve nasıl bu kadar başarılı olduğunu açıklamak kolay bir iş değildir. Bu tezde incelenmek istenen ana konunun dışında çoğunlukla göz ardı edilen Kartacalıların ataları olan Fenikelilerin kökeni ve gelişimine de kısaca değinilecektir. Romalıların bilinen tarihi üzerinde fazla durulmayacak aksine gözden kaçırılmış Fenike Uygarlığının Batı Akdeniz'i nasıl kendi denizi konumuna getirdiği tartışılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Fenike Uygarlığının tarihteki konumu üzerine inilmesinin ardından nasıl Kartaca'ya dönüştüğü ve kendisine kattığı bölgeler üzerindeki etkileri incelenecektir. Batı Akdeniz coğrafyasının Kartaca etkileriyle şekillenmesi özellikle kıyı bölgelerde görülürken iç kısımlarda da ticaret vasıtasıyla kültür etkileşimleri mevcuttur. Roma ve Kartaca arasındaki savaşların ardından ise Kartaca'nın Batı Akdeniz üzerindeki egemenliği kırılmış ve yerini Roma'nın yeni rejimi ve kültürü almıştır. Roma'nın yaklaşık beş yüz yıl sürecek olan Akdeniz'deki egemenliğinin temelleri kendisinden önce gelenlerin oluşturduğu karma kültürler üzerinden yayılacaktır.

Tezimizde yanıt aradığımız sorulardan ilki, Fenike Uygarlığının Batı Akdeniz’de baskın güç konumuna nasıl ulaştığıdır. Bir diğer önemli soru ise, Fenike’nin Batı Akdeniz üzerindeki faaliyetlerinin, kolonileşmelerinin arkasında yatan nedenlerdir. Roma ve Kartaca arasındaki dinamiklerin neden savaşa sonuçlandığı açıklanmaya çalışılırken bir yandan da iki ulusun kültürlerinin portresi çizilmeye çalışılacaktır. Son olarak en önemli soru ise Roma ve Kartaca arasında geçen İkinci Kartaca Savaşı’nın Batı Akdeniz egemenliğine nasıl etki ettiğini açıklamak olacaktır.

Tezin ilk bölümünde Fenikeliler hakkında ana başlıklar verilerek kısaca uygarlıklarının bir portresi oluşturulmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde incelenecek konu ise Kartaca ve Roma’nın Akdeniz hâkimiyetine kadar olan süreçlerinin kısa tarihine değindikten sonra kültürel öğelerinin tanıtılması olacaktır. Askeri açıdan tarafların değerlendirilmesinin ardından iki taraf arasındaki problemler incelenerek savaşın çıkmasının arkasındaki dinamikler açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde tezimizin ana konusu olan İkinci Kartaca Savaşı incelenirken taraflar arasında geçen çatışmalar ve stratejiler üzerinden gidilerek yapılan savaşın nasıl bir yol izlediği hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak sonuç bölümünde, toplanan verilerin incelenmesi ve İkinci Kartaca Savaşı’nın Batı Akdeniz hâkimiyeti üzerindeki etkileri kapsamında bir değerlendirme yapılacaktır.

Çoğunlukla yabancı kaynaklar üzerinden ilerleyecek olan bu tezde asıl amaç, yer yer konunun tüm derinliğine girerek Batı Akdeniz üzerindeki dinamikleri açıklamaktır. Ancak detaylı bir inceleme her başlıkta mümkün olamayacağından eserin aslında Kartaca ve Fenike tarihine ilgi duyanlar için bir başlangıç ve yol gösterici olması hedeflenmiştir. Türkçe yazılmış Fenike ve Kartaca tarihiyle ilgili metinler genellikle kitapların birkaç sayfasından öteye gitmez. Üzerinde pek durulmamış olan Fenikelilerin tarih üzerindeki etkilerini kısa bir şekilde açıklamaya çalışmak kolaya kaçmaktan öteye gitmez. Üstünkörü yapılan deniz üzerinde hâkimiyet kurup ticaretle uğraşan bu topluluk için daha fazlasını söyleyecek eserlerin var olması biz antik çağ tarihiyle uğraşanlar için büyük önem arz etmektedir.

Kartaca ve Fenike tarihi hakkında iki farklı yazım tarzı vardır. İlki Herodotos, Aristoteles, Xenophanes ve Thukydidides gibi Doğu’daki yazarlar tarafından yazılmış genellikle kısa bilgiler içeren ve objektif olarak görülebilecek eserlerdir. Yunanların

ticaret ve deniz hâkimiyeti konusunda rakipleri olan Fenikeliler hakkında olumlu yorumlar yapması pek mümkün olmasa bile onlara dair ilk bilgileri aldığımız kaynaklardır. İkinci kısım ise Roma ve Yunan düşmanlıkları sırasında ve sonrasında yazılan Polybius, Titus Livius, Diodorus Sicilus, Fabius Pictor, Cornelius Nepos ve Appianus'un eserlerinde genellikle Kartacalıların kötü yönlerine vurgu yapılır.¹ Kartaca tarihi hakkındaki bilgilerimizin çoğu Romalı yazarlardan gelir ancak Romalıların Kartacalıları doğal düşmanları olarak görmeleri ve onları ticaretle uğraştıkları için güvenilmez olarak değerlendirmeleri sık sık karşımıza çıkan öğelerdir.² Antik yazarlardan günümüze kadar ulaşan eserlerde genellikle gördüğümüz bakış açısı güvenilmez tüccarların para karşılığında her şeyi yapabilecek olmaları üzerinden gelişir. Yunanların kendi deniz ticaretlerinde rakip olarak gördükleri Fenikelileri bu şekilde değerlendirmeleri normal olarak karşılanabilir.

Kartaca hakkında bize ilk detaylı bilgileri aktaran Polybius'tur. Aynı zamanda şehrin MÖ 146 yılındaki yıkımında bizzat bulunması onu ilk elden kaynak konumuna koyar. Polybius'tan sonra Titus Livius'un, Appianus'un, Diodorus Sicilus'un, Strabon'un ve Yaşlı Plinius'un eserlerini inceleyebiliriz.³ Polybius, Roma'nın genişlemesine bizzat tanık olmuş ve hatta Kartaca kuşatmasında bile bulunmuştur. Bunları yapabilmesinin arkasındaki neden, kendisinin Scipio ailesi tarafından desteklemesi olarak gösterilir.⁴ Polybius, Pydna Savaşı'nın (MÖ 168) ardından Roma'ya gönderilen politik esirlerden biriydi. Roma'da yükselmesinin ardında yatan şey ise, P. Cornelius Scipio Aemilianus'la yakın arkadaş olmasıydı. Aynı zamanda Kartaca'nın MÖ 146 yılındaki yıkımında Aemilianus'la beraber orada bulunmasının ardında yatan sebep de buydu.

¹ Arthur J. Pomeroy, "Hannibal at Nuceria", *Historia Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C. 38, S. 2, (1989), s.172; Pedro Barcelo, "The Perception of Carthage in Classical Greek Historiography", *Acta Classica*, C. 37, (1994), s.9; Barry Strauss, *Master of Command: Alexander, Hannibal, Caesar and the Genius of Leadership*, New York: Simon & Schuster, 2012, s.22; Andreola Rossi, "Parallel Lives: Hannibal and Scipio in Livy's Third Decade", *Transactions of the American Philological Association*, C. 134, S. 2, (2004), s.362; Eve MacDonald, *Hannibal A Hellenistic Life*, Yale University Press, 2015, s.3.

² H.V. Canter, "The Character of Hannibal", *The Classical Journal*, C. 24, S. 8, (1929), s.556; Barcelo, "The Perception of Carthage...", s.2; Richard Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, New York: Penguin Group, 2011, s. 1-3; R.L. O'Connell, *The Ghost of Cannae: Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, New York: Random House, 2013, s.42-43.

³ C. Byron Khun de Prorok, "Recent Researches on the Peninsula of Carthage", *The Royal Geographical Society*, C. 63, S. 3, (1924), s.180.

⁴ F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius Vol I Books I-IV*, Oxford: Clarendon Press, 1957, s.393; Craige B. Champion, "Polybius and the Punic Wars", *A Companion to Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s.96.

Polybius'un eseri bu tezde ve konuyla alakalı yazılabilecek diğer tezlerde ve kitaplarda ilk başvurulacak kaynak görevi görmektedir. Eserinde çoğu kez objektif ve tarafsız davranmaya çalıştığının altını çizse de, Roma tarafından etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Eserinin büyük bölümü günümüze ulaşmış olmasından dolayı, İkinci Kartaca Savaşı'nı incelerken bize yol gösterici olan bu eserin eksik kaldığı alanlarda diğer antik yazarların eserleri ve modern kaynaklar incelenmiştir. Bir diğer ana kaynak görevi gören Titus Livius'un eseri Polybius'a göre objektifliğini koruyamamıştır. Augustus döneminde (MÖ 27-MS 14) yazılan eserde Roma'nın tarih yazım anlayışını görmemiz mümkündür. Uzun dramatik sahneleri bol bol barındırmasının yanında her iki tarafın da amaçlarını ve hedeflerini sık sık dile getirmiştir. Genellikle Hannibal ve Scipio üzerinden izleyen bir anlatım şeklini kullanan Livius'un Roma'nın büyük zaferini düşmanını yücelterek yazmış olması kabul edilen bir görüştür. Tarafı olarak yazılmış anlatılardan etkilenmeden olayların arkasındaki ana etmenler incelenmeye çalışılmıştır. Antik kaynakların sunduğu veriler analiz edilerek tek bir görüş üzerinden ilerleme hatası önlenmeye çalışılmıştır.

Livius ve Polybius dışında eserleri bize ulaşamamış olan ancak Polybius'un atıflarında kendisini bulabildiğimiz Fabius Pictor'un eseri de önemlidir. Polybius'un ana kaynaklarından biri olarak kullandığı Pictor'un eseri Roma yanlısı bir tutum sergilerken Kartacalıları yermeyi unutmaz. Kendisinin bir Roma senatörü olması ve savaş döneminde eseri yazdığı göz önüne alınırsa eserin tarafı yazılmasının normal olduğunu söylememiz doğru olur. Appianus'ın *Hannibalica* ve *Libyca* adlı eserleri konu hakkında geniş anlatılar bulduran diğer kaynaklardır. Kartaca tarihi hakkında bilgiler vermesinin dışında Roma ile arasında geçen savaşlara da değinmekten kaçınmaz. Silius Italicus'un İkinci Kartaca Savaşı'nı işlediği *Punica* adlı eseri Hannibal'ın savaşını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ancak içerisinde barındırdığı efsanevi öğeler ve şiirimsi anlatım dolayısıyla incelenmesi ve değerlendirilmesi zor bir eserdir. Diodorus Sicilus'un yazdıkları özellikle savaşın Sicilya cephesinde yaşananlara ışık tutması ve adanın tarihiye ilgili bilgiler vermesi bakımından öne çıkarken, aynı zamanda Birinci Kartaca Savaşı hakkında detaylı bilgiler barındırır. Herodotos'un *Historiae* adlı kitabının Fenikelilere ve Eski Doğu tarihine dair değerli bilgiler içermesi nedeniyle tezimizin ilk bölümlerinde sık sık başvuru bir kaynak olmuştur. Son olarak

Kartaca'nın politik yapısıyla ilgili bölümlerdeki ana kaynak görevi gören Aristoteles'in *Politeia*'sı Kartacalıların siyasi oluşumlarını anlamamızda bize yol gösterir.

Antik kaynakların yanında modern eserlerin de incelenmesi yapılırken konu hakkında detaylı bilgiler veren ve geniş bir spektrum sunan eserlerden birkaç örnek verilebilir. Öncelikle bağımsız Fenike Tarihi çalışmalarının önünü açan ve alanın ilklerine imza atan Sabatino Moscati'nin Fenike Uygarlığı hakkındaki çalışmaları incelenmelidir.⁵ *Fenikeliler* adlı eserinin Türkçeye çevrilmiş olmasından yararlanılarak konu için başlangıç kitabı olarak kullanılmıştır. Fenikelilerin tarihi ve kökeni açısından kaynak olarak kullanılabilir bir diğer eser ise Edward Lipinski'nin *Itineraria Phoenicia* adlı eseridir. Fenike tarihini baştan sona ele alan eser, kolonileri tek tek incelemesi ve geniş bir kaynakça sunması nedeniyle yapılacak çalışmalarda kullanılması gereken çalışmaların başında gelir. Fenike tarihinden uzaklaşırken yavaş yavaş Kartaca'ya geçtiğimizde ise eserlerin sayısı ve inceledikleri alanlar genişlemeye başlar. Kartaca tarihine giriş ve gelişmelerini takip etmek açısından Dexter Hoyos'un eserlerini göz ardı etmemiz mümkün değildir. Bu tezde sıklıkla kullanılmış ve Kartacalıların Roma ile düzenli ilişkilerinin dinamiklerini açıklamaya yardımcı olan kitaplarının Türkçeye çevrilmemiş olması büyük bir kayıptır. İtalya'da geçen savaşların, taktiklerin ve stratejilerin incelenmesinde kullanılan Adrian Goldsworthy'nin eserleri bize tarihin iki devinin askeri açıdan detaylı bir portresini sunar. Son olarak Güney İtalya'daki satranç oyununa dönen şehirlerin alınması ve kaybedilmesi üzerinden giden Güney İtalya'daki yıpratıcı savaşın anlatılmasında Michael P. Fronda'nın "*İkinci Kartaca Savaşı Sırasında Güney İtalya'nın Durumu*" adlı eseri önemli bir yer tutar.

⁵ S. Filippo Bondi, "Phoenicity, Punicities", *The Punic Mediterranean; Identities and Identification from Phoenician Settlement to Roman Rule*, ed. by C. Nicholas and J. Crawley Quinn, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s.58.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ KARTACA SAVAŞI ÖNCESİNDE AKDENİZ COĞRAFYASININ DURUMU

1. DOĞUDAN GELEN BİR UYGARLIK: FENİKELİLER

Akdeniz coğrafyası tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmasıyla ünlenmiştir. Uygarlıkların doğduğu, geliştiği ve sona ermesinden sonra bile Akdeniz'in cazibesi yaşamayı sürdürmüştür. Eski Çağ'dan itibaren sınırları keşfedilmeye başlayan bu geniş ve hayat dolu coğrafyanın hâkimiyeti üzerinde hak iddia edecek milletler tarihin her anında karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin denetiminin neredeyse tamamını elinde tutan uygarlıkların sayısı sadece ve sadece bir tanedir. Roma İmparatorluğu'nun gücünün doruklarına ulaştığı zamanda Akdeniz (Mare Internum) bir iç deniz komuna getirilmişti. Akdeniz her ne kadar tek bir devlet çatısı altında birleşmiş olsa da bu düşünceyi Romalılar'dan daha önce uygulamaya başlayan bir millet vardır. Romalıların Batı Akdeniz üzerindeki tam hâkimiyetinin önündeki en büyük basamak olan Fenikelileri ve devamı olan Kartacalıları göz ardı etmemiz mümkün değildir.

Eski Çağ'da önem kazanan maden ticaretinin doğudaki öncüleri olan Fenikeliler Bronz Çağı'nda gelişen, değer kazanan gümüş, altın, kalay ve bakır madenleri üzerinde tekel kurmak amacıyla Akdeniz üzerinde yayılcı bir politika izlemişlerdir. Bu yayılcı politika askeri koloniler ve baskıcı bir tutum yerine ticaret kolonileri üzerinden gerçekleşmiştir. Genellikle yerel yöneticiler ve krallara karşı dostane bir yaklaşım izlenerek sahile yakın alanlarda kurulan ticaret kolonileri ve bazen de zanaatkârları barındıran küçük çaplı üretim merkezleri şeklinde gerçekleşmiştir. Akdeniz üzerindeki irili ufaklı birçok adaya yerleşmelerinden itibaren uzun deniz yolculukları yapabilecekleri seviyeye gelmişlerdir. Kuzey Afrika kıyılarını takip ederek günümüz İspanya'sına ulaşmayı başarmışlar ve hatta İspanya'nın iç bölgelerine kadar genişleyen koloniler kurmuşlardır. Maden ticaretinin yanında gelen egzotik ürünlerin çekiciliği sayesinde geniş bir ticaret ağına sahip olan Fenike kolonileri zamanla

güçlenmiş ve iç bölgelere hâkim olmaya başlamıştır. Doğu'daki ana merkezleriyle olan bağlantılarını kaybetmelerinin ardından Kuzey Afrika'nın önemli bir şehri olan Kartaca etrafında sivrilmeye başlayan Fenike kolonileri ticaret ağlarını korumak amacıyla askeri bir yapıya bürünmek zorunda kalmıştır. Kartaca'nın yükselişinin ardından Batı Akdeniz üzerinde hak talep etmeye kalkan Roma devleti ile Kartaca Savaşları adı verilen bir dizi savaş yapılmıştır.

2. COĞRAFİ KONUM VE BÖLGENİN TARİHİ

İlk şehirlerin ortaya çıktığı M.Ö 3500'lerden itibaren Suriye ve Levant bölgesinin önemi artmaya başlamıştır. Erken Bronz döneminde krallığını büyük bir devlete dönüştürmek isteyen yöneticilerin amacı Suriye bölgesinde denetim kurarak Doğu Akdeniz üzerinden gerçekleşen ticareti kontrol etmektir.⁶ Suriye bölgesinin öne çıkan şehirlerinden olan Ugarit'in zenginleşmesi ve büyümesindeki en büyük etken Doğu Akdeniz ticaretinde oynadığı roldür.⁷ M.Ö 3.'yyda öne çıkan bir diğer önemli kent ise Ebla'dır.⁸ M.Ö 3.yy'ın son çeyreğinde güçlenen Akad İmparatorluğu Suriye ve Levant bölgesine düzenli olarak seferde bulunmuştur.⁹ Erken Bronz Çağına geldiğimizde ise Ugarit kentinin Amorite halkının göçleriyle beraber yükseldiğini ve altın çağına girdiğini görürüz.¹⁰ Ancak Bronz çağıının sonunu getiren M.Ö 13.yy'da başlayan Deniz Kavimleri göçleriyle beraber Ugaritin yıkıldığını görürüz.¹¹

Fenike Uygarlığının ismi günümüze yabancı bir terim gibi görünebilir ancak Bronz çağıından itibaren öne çıkmaya başlayan bu uygarlık tarihte Akdeniz'de uyguladığı ticaret politikalarıyla kendine yer edinmiştir. Günümüz atlasında yer aldıkları bölge, kabaca İsrail'in kuzey kısmında bulunan küçük bir alan ve Lübnan devletinin sınırları içerisindeki kıyı şeridine denk gelir. Yaklaşık olarak kuzeyden

⁶ Trevor Bryce, *Ancient Syria*, Oxford: Oxford University Press, 2014. s.26.

⁷ Horst Klengel, *Syria 3000 to 300 BC*, Berlin: Akademie Verlag, 1992. s.77; Marguerite Yon, *The City of Ugarit At Tel Ras Shamra*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2006. s.21. Trevor Bryce, *Ancient Syria*, s.42.

⁸ Horst Klengel, *Syria 3000...*, s.25-31. Ebla Kentinin Bronz çağıındaki önemi ve yeri için Horst Klengel, *Syria 3000 to 300 BC*, Berlin: Akademie Verlag, 1992. s.25-31.

⁹ Trevor Bryce, *Ancient Syria*, s.33-34. Akadların bölgede tam hakimiyet kurup kuramadığı hala tartışılmaktadır. Ancak düzenli olarak seferlerin yapılması hakimiyetin tam olarak sağlanmadığını göstermektedir.

¹⁰ Marguerite Yon, *The City of Ugarit...*, s.16.

¹¹ Marguerite Yon, *The City of Ugarit...*, s.22.

güneye 100 km, batıdan doğuya ise 20-50 km arasında kalır.¹² Doğuda kalan Lübnan Dağları ve batıdaki Akdeniz'in arasındaki dar bir bölgede yaşayan Fenikelilerin ünleri ticaretini yaptıkları egzotik mallardan gelir.¹³ Ticarete öne çıkan şehirleri genel olarak Tyre, Sidon ve Byblos'tur. Yaşadıkları bölgenin coğrafi yapısının dar ve genişlemeye uygun olmaması nedeniyle gelir kaynağı olarak denize ve ticarete yönelmek zorunda kalmışlardır.¹⁴ Fenike şehirlerinin genel yapısı aslında sadece tek cümleyle bile özetlenebilir: "Yerleşim alanlarının kısıtlı olması nedeniyle denizaşırı genişlemek zorunda bırakılmışlardır".¹⁵ Eski Çağ'da denizcilik alanında uğraş gösteren milletler arasında kendilerine pay çıkaran Fenike şehirlerinin yükselişi Bronz Çağı'nın sonunu getiren Deniz Kavimleri göçünden (M.Ö 13-12) itibaren ele alınabilir. M.Ö 13.yy'larda yakındoğudaki birçok uygarlıkların sonunu getiren Deniz Kavimleri göçlerinin etkileri yeni uygarlıkların güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Elverişli doğal limanlara sahip Fenike yurdu tarih boyunca Mezopotamya, Arap yarımadası, Mısır, Anadolu ve Ege Dünyası arasında bir köprü vazifesi görmüştür.¹⁶ Deniz ticaretinin kara ticaretine göre daha masrafsız, hızlı ve uzak bölgelerden mal almayı güvenilir hale getirmesi yavaş yavaş ticaretin denizlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Tarih boyunca Fenike şehirleri üzerinde hâkimiyet kurmayı başaran birkaç merkezi imparatorluk olmuştur. Merkezileşmiş devletlerin bölge üzerinde denetim kurmalarının ardından üretim sanayisini desteklemelerinin ana nedeni egzotik mallara ve değerli ürünlere sahip olma gereksiniminden doğan bir faktördür.¹⁷ Fenike şehirlerinin tarihini Deniz Kavimleri göçünden sonra ele almamız tarih içindeki bazı tutarsızlıkları geride bırakmak için en iyi yöntemdir. Deniz Kavimleri yıkımına uğrayan Ebla kentinin çöküşü, Fenike şehirlerinin yükselişini hızlandıran olaylar zincirini

¹²Asher Kaufman, *Reviving Phoenicia*, London: LB Tauris, 2004, s.3; Brian B. Doak, *Phoenician Aniconism in Its Mediterranean and Near Eastern Contexts*, Atlanta: Sbl Press, 2015, s.8.

¹³ Scyl. CIV.

¹⁴ Michael Artzy, *The Jatt Metal Hoard in Northern Canaanite / Phoenician and Cypriote Context*, ed. by Gil Tsioni, Barcelona: Publications of the Laboratory of Archeology University Pompeu Fabra De Barcelona, 2006, s.88.

¹⁵ H.G. Niemeyer, W. Röllig, W. Eder, W. Müller, W. Walter, Hans-Peter Müller, "Phoenicians, Poeni", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, ed. by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.11, s.153.

¹⁶ Esma Reyhan & Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, s. 303.

¹⁷ Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu*, cilt 2, çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.33.

tetikler.¹⁸ Ebla kentinin Doğu Akdeniz ticaretindeki önemli rolünü devralmak için adım atan şehirler Tyre, Sidon ve Biblos olmuştur.¹⁹ Deniz Kavimlerinin yıkımından payını alan diğer büyük uygarlıkların aksine Fenike şehirleri büyük bir yıkıma maruz kalmamıştır.²⁰ Bu durumun yaşanmasının arkasında yatan soruların cevapları bilinmemekle beraber zaten 12. yüzyıldan itibaren başlayan ve Doğu Akdeniz Havzasını sarsan yıkımların nedeni de tam olarak çözülmüş değildir.

Deniz Kavimlerinin getirdiği yıkım ve otorite boşluğundan yararlanan Fenike şehirleri M.Ö 12. yüzyılda Mısır etkisinden kurtularak bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladı.²¹ Mısır bir daha Fenike şehirleri üstünde resmi bir otorite kuramadı.²² Mısır'ın etkisini kaybetmesinden sonra bölge, Asurlular MÖ 7. yüzyılda bölgenin kontrolünü eline alana kadar siyasi özgürlüğünü yaşadı. Fenike bölgesinin Yeni Asur Devletinin bir eyaleti olarak yeniden düzenlenmesinin ardından hammadde arayışının hızlanması kaçınılmaz olmuştur. Yeni Asur yönetiminin Doğu Akdeniz ticaretinin geleneksel sınırlarını genişletmeye sebep olduğu tartışılmaktadır.²³ Aşurbanipal (Assur-bani-apli, Osnappar) Dönemi'nde (MÖ 668-627) Mısır üzerinde hâkimiyet kurulması ve Tyre kentinde denetimin tekrar sağlanmasıyla beraber Doğu Akdeniz coğrafyasındaki tüm Fenike kentleri Asur himayesi altına alınmıştır.²⁴ Esarhaddon, Sam'al'da (Zincirli) diktirdiği stelin üzerinde yer alan kabartmada Fenike kralını ayaklarının dibine kapanmış bir şekilde resmeder.²⁵

Josephus'un Ephesoslu Menandros'tan alıntıladığı Tyre Yıllıkları'nda şehrin beş yıl süreyle Asurlular tarafından kuşatıldığını ancak denizde bir üstünlük sağlanamadığı için kesin bir zafer kazanılmadığını aktarır.²⁶ Asur'un yıkılmasının ardından Yeni Babil (Kalde) Kralı II. Nebukadnezar'ın önderliğinde Tyre şehri on üç yıl süreyle

¹⁸ P. Maynor Bikai, *The Pottery of Tyre*, Warminster: Aris & Phillips LTD., 1978, s.74; Artzy, *The Jatt Metal Hoard...*, s.88.

¹⁹ M. Van de Mierop, *A History of the Ancient Near East, ca. 3000-323 BC*, 2. Edition, Blackwell Publishing, 2007, s.220.

²⁰ Artzy, *The Jatt Metal Hoard...*, s.89.

²¹ Artzy, *The Jatt Metal Hoard...*,s.22. İlknur Gürgen, "M.Ö 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakınoğu Ticaretindeki Rolü", (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. s.75.

²² Bikai, *The Pottery of Tyre*, s.74; Mierop, *A History of the Ancient...*, s.220.

²³ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu*, s.36.

²⁴ Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2006, s.178.

²⁵ Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, s.194.

²⁶ Ios. *Ant. Iud.* IX.14.2.

kuşatılmıştır.²⁷ Şehirler siyasi güçlere boyun eğse de bir yıkıma maruz kalmamıştır. Ticari özgürlüklerini korumakla birlikte yıllık vergilerini ödemeye devam etmişlerdir. Josephus ayrıca *Yahudilerin Tarihi* adlı eserinde Tyre Kralı I. Hiram (MÖ 980-947?) ile İsrail Kralı Süleyman (MÖ 970-931) arasında geçen antlaşmalardan ve hediyelerden de bahsetmeyi unutmaz.²⁸ Kitab-ı Mukaddes'te, Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın inşasında çalışan sanatçıların ve zanaatkârların Fenike kökenli oldukları sık sık dile getirilir.²⁹ İsrail'in sınırları içinde bulunan birçok ince uzun biçimdeki amforalar bize Fenikeli tüccarların İsrail pazarlarında herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın aktif şekilde mallarını satabildiklerini gösterir.³⁰

Pers kökenli Akhamenid İmparatorluğu'nun (MÖ 550-330) yönetiminde daha önceki imparatorluklarda olduğu gibi düzenli vergi ödeyerek donanmanın büyük kısmını oluşturan Fenike şehirlerinin rolü biraz daha belirgindir. Yunan şehirlerinin Fenikelilere bakış açısı genellikle olumsuz ve daha sonraları düşmanca olarak özetlenebilir. Bu durumun arkasında yatan sebeplerden en önemlisi Fenikelilerin Perslerin Yunan şehirleri üzerine yaptığı seferlerde donanmasının büyük bölümünü oluşturmasından kaynaklanır.³¹ Özellikle I. Xerxes'in (MÖ 486-465) Hellas'a düzenlediği seferin sonucunu belirleyen deniz muharebesinde Yunan şehirlerinin en iyi gemilerinin Fenike gemilerinin karşısına çıkması bize iki uygarlık arasındaki rekabetin boyutlarını gösterir.³² Pers komutasındaki Fenike gemileri Yunan şehirleriyle sık sık çatışmak zorunda kalmıştır. Ancak bunun yanında bir ayaklanma çıkma olasılığına karşı Mısır satraplığını denetlemek için görevlendirildikleri de bilinmektedir.³³

Doğu'daki Fenike hâkimiyetine son noktayı koyan olay, MÖ 332 yılında Tyre şehrinin Büyük İskender komutasındaki Makedonlar tarafından ele geçirilmesi olmuştur. MÖ 332 yılının Ocak ayından Ağustos ayına kadar süren Tyre kuşatması sonunda tüm Fenike şehirlerinin Makedon denetimine girmesi, Kartaca'nın doğudaki

²⁷ Ios. *Ant. Iud.* X.11.1.

²⁸ Özellikle hediye olarak verilen zeytinyağı ve şarap dikkat çeker (Ios. *Ant. Iud.* VIII.5.3).

²⁹ Tevrat, I. Krallar, 6-7; Sabatino Moscati, *Fenikeliler*, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitapevi, 2004, s.81.

³⁰ Daniel M. Master, "Phases in the History of the Kingdom of Israel", *The Social Archaeology of the Levant*, ed. by Yorke M. Rowan, Assaf Yasur-Landau and Eric H. Cline, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s.363.

³¹ Quinn, *In Search of Phoenicians*, s.55.

³² Hdt. VIII. 85.

³³ A.G. Elayi & J. Elayi, *A Monetary and Political History of the Phoenician City of Byblos in the Fifth and Fourth Centuries BCE*, ed. by Jeffrey A. Blakely, Winona Lake: Eisenbrauns, 2014, s.112.

bağlarını tamamen koparmıştır.³⁴ Diodorus Siculus, Tyre'nin Pers Kralı Darius'a bağlılığını vurgulamak amacıyla Büyük İskender'in isteklerine karşı çıktığını savunur.³⁵ Kuşatma öncesinde 80 *triremeyle*³⁶ kadınların, çocukların ve yaşlıların Batı'daki kolonileri olan Kartaca'ya gönderildiklerinden bahsedilir.³⁷ Curtius Rufus, Kartacalıların kurucu şehirleri olarak gördükleri Tyre'ye yardım göndermemesinin sebebini Batı Akdeniz'de Sirakuzalılarla devam eden savaşa bağlamaktadır.³⁸ Fenike bölgesinin İskender'in seferleri sonucunda Makedonların denetimine girmesiyle beraber Fenike kültürünün Helen kültürünü etkilemeye başlaması kaçınılmaz olmuştur. Helenler sadece Fenikelilerin alfabelerini almakla yetinmeyip, yeni harfleri öğrenme ve öğretme tekniklerini de kendilerine katmışlardır.³⁹

Anadolu'daki Fenike izlerini Erken Demir Çağı'ndan itibaren görmeye başlarız.⁴⁰ Fenikeli zanaatkarların Kilikya bölgesindeki faaliyetleri sonucunda iç kesimlerde Fenike etkisini yaydıkları söylenebilir.⁴¹ Karatepe'de bulunan Geç Hitit Kralı Azativatas'ın Kilikya'da yeni bir kraliyet kenti kurmasına ilişkin Hititçe ve Fenike dilindeki yazıt MÖ 7. yüzyıla tarihlenir.⁴² Kilikya bölgesindeki Fenikeli tüccarların baskınlığını veya kurulacak şehir için tüccarları çekmek amacıyla yazılan yazıt bize bölgede bulunan aktif Fenikeliler olduğunu kanıtlar niteliktedir. Fenikelilere ait yazıtlar, Fenike anayurdundan daha fazla miktarda Akdeniz çevresindeki kolonilerinde rastlanır.⁴³

³⁴ Diod. Sic. XVII.46.5; Arr. *Anab.* II.24; Plut. *Alex.* XXV.

³⁵ Diod. Sic. XVII.40.3.

³⁶ İsmi Yunanca'dan gelen *trireme* üç katlı kürekçilerden oluşan bir antik savaş gemisidir. Akdeniz tarihi boyunca Fenikeliler, Yunanlar ve Romalılar tarafından sık sık kullanılmıştır.

³⁷ Diod. Sic. XVII.41.1; Curt. IV.3.20. Ayrıca Curtius (IV.4.15-16) Sidonluların kuşatma aşıldıktan sonra 15 bin sivil Makedonların elinden kurtardığını ekler. Diodorus (VII.46.4) ise bu sayıyı 13 bin olarak verirken, kalan 2 bin kişinin ise çarşıya gerildiğini belirtir.

³⁸ Curt. IV.3.19-20. Bir Atina kolonisi olan Syrakusai, Sicilya Adası'nın güneydoğu kısmında yer alır.

³⁹ Fergus Millar, "The Phoenician Cities: A Case Study of Hellenisation", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 1983, s.66; J. Azize, *The Phoenician Solar Theology*, New Jersey: Gorgias Press, 2005, s.119-120.

⁴⁰ Efekan Anaz, *Geç Hitit Beylikleri Döneminde Kilikya'daki Fenikelilerin Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.50.

⁴¹ Anaz, *Geç Hitit Beylikleri...*, s.126.

⁴² Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu*, II, s.31.

⁴³ Christopher A. Rollston, "The Alphabet Comes of Age", *The Social Archaeology of the Levant*, ed. by Yorke M. Rowan, Assaf Yasur-Landau and Eric H. Cline, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s.337.

3. KÖKEN TEORİLERİ

Fenikelilerin kökeni hakkında Eski Çağ tarihçilerinin farklı yorumları bulunur. Bybloslu Philon, Fenikelilerin Kenan bölgesinin yerli halkı olduklarını ve kültürlerinin diğer kültürlerin kökeni olduğunu öne sürer.⁴⁴ Herodotos ise, Fenikelilerin Levant bölgesine gelmeden önce Eritre Denizi'nde yaşadıklarından bahseder.⁴⁵ Strabon, Basra Körfezi'nde Fenikelilerin yapılarına ve tapınaklarına benzer şehirler olduğu kanıtını gösterir.⁴⁶ Yaşlı Plinius da bu teoriyi doğrular.⁴⁷ Josephus ise ana yurtlarındaki yıkıcı bir deprem sonrasında Akdeniz kıyılarına yerleştiklerini belirtir.⁴⁸ Eski Çağ yazarlarının köken hakkındaki fikirlerin tutarlı olduğunu düşünmemiz yanlıştır. Kaynak olarak kendilerinden önceki eserlerin bölümlerinden ya da etraflarındaki duyumlardan yararlandıklarından verdikleri bilgileri incelemeyen sonuca varmamak gerekir. Her bir yazarın yorumu farklı bölgeleri işaret ediyor olsa da, hepsinin bir kısmı doğrudur diyebiliriz. Fenikeliler köken olarak Sami halkına bağlıdır ve bu nedenle Basra Körfezi kıyılarında benzer yapıların bulunması anlayışla karşılanabilir. Deprem sonrası göç etmiş olmaları da büyük olasılıkla doğrudur. Günümüzde artık Bronz Çağı'nı bitiren etkenlerin arasında depremlerin ve kuraklığın da yer aldığından haberdarız. Zorunlu bir göç sürecinden geçerek kıyı şeridinde yerleşmek zorunda kalmış olmaları olasıdır. Sabatino Moscati, Fenikelilerin oluşumunu dış göçlerden ziyade Suriye-Filistin bölgesindeki tarihsel bir evrimin sonucu olarak görür. Kentlerin belli bir tutarlılıkla birleşmesindeki ana rolün büyük çaplı göçler olduğunu savunur.⁴⁹

Kenan ve Fenike terimlerinin birbirinden farklı anlamlar temsil ettiğini savunanlar da mevcuttur. Yunancadan alınan *Phoinix* (çoğul *Phoenikes*) ve mor rengini ifade eden bu sözcük Fenikelileri tanımlamak için kullanılmıştır.⁵⁰ Romalılar *Phoenikes* kelimesini *Punic* diye ifade ettikleri için Fenikeliler ve Pönler diye bir ikilik ortaya çıkmıştır.⁵¹ Fenike teriminin Yunancadaki karşılığı olan *phoinikēs*, (*Φοινίκη*)

⁴⁴ Euseb. *Praep. evang.* I, IX.14-19.

⁴⁵ Hdt. VII.89.

⁴⁶ Str. XVI.3.4.

⁴⁷ Plin. *HN*, IV.36.

⁴⁸ Ios. *Ant. Iud.* XVIII.3.2-4.

⁴⁹ Moscati, *Fenikeliler*, s.30.

⁵⁰ Michael C. Astour, "The Origin of the Terms 'Canaan,' 'Phoenician' and 'Purple'", *Journal of Near Eastern Studies*, C.24, S.4, (1965), s.348.

⁵¹ Quinn, *In Search of the Phoenicians*, s.11-23'de Pön ve Punic arasındaki farkı detaylı bir şekilde anlatır. Ayrıca bkz. Carolina Lopez and Ruiz Celestino Sebastian, *Tartessos and the Phoenicians in Iberia*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s.132.

Fenikelilerin üretimini yaptığı kırmızı ve mor renge yakın aralıkta bulunan boyadan türemiştir.⁵² Özellikle *murex* adı verilen deniz salyangozlarından elde ettikleri bu mor renge yakın boya bir statü sembolü olarak soyluların ve kraliyet ailelerinin giysilerini süslemek amacıyla kullanılmıştır. Romalılar ve daha sonraları Bizans için vazgeçilmez olan mor renkli kumaşların tarihin akışında önemli bir yeri bulunmaktadır. Plinius bize Gades şehrinin dünyanın limitlerinin ötesinde yer aldığını ve şehrin ününün *murex* üretiminden geldiğini aktarır.⁵³

Yunanlar, kıyı bölgesindeki şehirlerde yaşayan kesime Fenikeli olarak bakmış olduklarından, Fenikelilerden farklı olarak Kenanlıların iç kesimlerde yaşayan, benzer diller konuşan, birbirine bağlı şehirler ve kabilelerin oluşturduğu topluluk olduğu yönünde görüşler de mevcuttur.⁵⁴ Kıyılarda yaşamış kesimin Yunan dünyasıyla olan ilişkisi iç kesime göre zayıf kaldığından böyle bir yorum yapmak mümkündür. Yunan bakış açısına göre ise, “Fenikeli” teriminin anlamı kısaca “Doğulu Tüccarlar” olarak algılanabilir. Doğulu tüccarlar terimi Erken Demir Çağı’nda önemli imalat ve ticaret merkezleri haline gelmiş ve tüm Levant bölgesine yayılmış olan ticari organizasyonlara uygulanabilir bir kavramdır.⁵⁵ Antik Tarih yazımının öne çıkan eserlerinin Yunan dünyasından gelmesi dolayısıyla Fenike tarihine Yunan gözünden baktığımız doğrudur.⁵⁶ Yunan yazarların eserlerinde genellikle Fenikelilerin kurnaz, aldattıcı ve pazarlık konusunda yetenekli tüccarlar oldukları tasvir edilir.⁵⁷ Homeros ve Herodotos’un eserlerinde Fenike şehirleri hakkında bazı bilgiler bulmak mümkündür. Ancak Fenike ismi yerine dönemin baskın şehri Sidon’un adı geçer.⁵⁸ Herodotos, Levant’ı Suriye’nin bir parçası olarak görmesine rağmen, Fenike şehirlerini

⁵² F. Coulmas, *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*, Blackwell Publishings, 1999, s.401; Artzy, *The Jatt Metal Hoard...*, s.87; Mieroop, *A History of the Ancient...*, s.222; Ann E. Killebrew, “Hybridity, Hapiru and the Archaeology of Ethnicity in Second Millennium BCE Western Asia”, *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, ed. by Jeremy McInerney, West Sussex: Blackwell Publishings, 2014, s.149; Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.8.

⁵³ Plin. *HN*, V.17-19.

⁵⁴ Quinn, *In Search of the Phoenicians*, s.36.

⁵⁵ Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakın Doğu*, II, s.37; Lopez, *Tartessos and the Phoenicians...*, s.132.

⁵⁶ Azize, *The Phoenicians Solar Theology*, s.117; Corinne Bonnet, “Greeks and Phoenicians in the Western Mediterranean”, *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, ed. by Jeremy McInerney, West Sussex: Blackwell Publishings, 2014, s.238.

⁵⁷ Hom. *Od.* XV.414-475; Canter, “The Character of Hannibal”, s.568.

⁵⁸ Hom. *Od.* XV.425: “Övünürüm ben tuncu bol Sidon’dan olmakla...”; Anson F. Rainey, “Herodotus Description of the East Mediterranean Coast”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (2001), s.57.

Suriye'dekilerden farklı bir halk olarak tanımlama gereği duyar.⁵⁹ Homeros, Fenikelilerin gemileriyle ünlü olduğunda değinir ve gemilerin birçok irili ufaklı ticaret malıyla dolu olduğundan bahsederken geminin kaptanının açgözlü olduğuna da vurgu yapmayı unutmaz.⁶⁰ Sidonlu usta kuyumcuların yaptıkları gümüş bir testinin diğer testileri gölgede bırakacak kadar güzel olduğunu ve işlemelerinin ne kadar özenle yapıldığına değinirken ayrıca Fenikelilerin yetenekli denizciler olduğunu da ekler.⁶¹ Yorumların ticaretle uğraşan kimseler üzerinden yapılması olumsuz yönlerin baskınlığı konusunda bize yön gösterebilir. Fenikelilerin köle ticareti de dâhil olmak üzere her türlü işi yapmış olmaları güvenilir olarak yaklaşılmasını açıklayabilir. Herodotos'un Fenikeli tasviri ise biraz daha farklıdır. Fenike sözcüğünden ilk olarak bahsetmesinin yanı sıra Yunan-Fenike çatışmasından sonra yazdığı eserinde Yunanların görüşü daha düşmancadır. Pers Kralı I. Xerxes Helenler üzerine yaptığı seferde donanmanın büyük çoğunluğunun ve en iyi gemilerinin Fenike şehirlerinden toplandığını ve ayrıca Kral'ın sefer boyunca Fenike gemilerinde seyahat ettiğini vurgular.⁶² Ayrıca Herodotos, Fenikelilerin Pers hâkimiyetine kendi istekleri ile girdiklerini de ekler.⁶³ Strabon'un Fenikeli tasviri diğer yazarlara nazaran iyi yöndedir. Strabon, Sidonluları güzel sanatlarda yetenekli olarak betimler ve şiir yazımının öne çıktığını belirtir, felsefe ve aritmetik alanındaki çalışmalarına da değinir. Astronomi, aritmetik ve felsefe biliminin Fenikelilerden gelmiş olduğunu da ekler.⁶⁴ Son olarak Fenikelilerin atlattıkları talihsizliklere rağmen her zaman kendi düzenlerine geri dönebildikleri için onları diğer insanlardan üstün olarak gördüğünü söyler⁶⁵

Günümüzde süregelen araştırmaların sonucunda kökenlerinin Kenanlılara dayandığı saptanmış ve Fenikelilerin aslında Kenanlıların Deniz Kavimleri yıkımından

⁵⁹ Rainey, "Herodotus Description...", s.57; Benjamin M. Sullivan, "In the Shadows of Phoenicia: North Syria and Palestinian Syria in Herodotus", *Journal of Hellenistic Studies*, C.138, (2018), s.67.

⁶⁰ Hom. *Od.* XV. 415-475: "...binbir çeşit incik boncuk getirdiler kara gemileriyle..."

⁶¹ Hom. *Od.* XV.414-415: "*Denizci Fenikeliler geldi buraya bir gün, bir sürü madrabaz, binbir çeşit incik boncuk getirdiler kara gemileriyle.*"; Hom. *Il.* XXIII.740-750.

⁶² Hdt. VII.96: "...Fenikelilerin ve özellikle Sidonluların getirmiş oldukları gemiler denize en dayanıklı alanlardı..."

⁶³ Hdt. III.19: "...Kambyses, Fenikelileri zorlamayı doğru bulmamıştı, çünkü bunlar Perslere kendiliklerinden bağlanmışlardı...". Herodotos (III.19) Fenikelilerin Yunanlar üzerine yapılan seferlerde yer almasına rağmen, Kyros'un oğlu Kambyses'in Kartaca'yı almak amacıyla düzenlemek istediği seferi onaylamayan Fenikeliler yüzünden yola çıkılmadığını da aktarır.

⁶⁴ Str. XVI.2.24.

⁶⁵ Str. XVI.2.23.

sağ kalan parçası olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁶⁶ Mısır, Ugarit ve Alalah'ta yapılan yeni epigrafik keşifler sonucunda “Canaan” ın “Kn'n” kelimesinin klasik biçiminde olduğu yönündeydi.⁶⁷ Kenan kelimesi politik ve bölgesel olarak Geç Bronz Çağı'nda Mısır'ın Asya'daki topraklarına verdiği isim olarak karşımıza çıkar.⁶⁸ Kenanlıların Geç Bronz Çağı'nın önemli topluluklarından biri olduğu ve Suriye bölgesinin büyük bir bölümünü kapladığı bilinmektedir. Kenan coğrafyasının kültürünü ve yaşamını etkileyen en büyük etkiyi Mısırlıların bölgenin hâkimiyetini ellerine almalarından itibaren görebiliriz. Mısır'ın bölgedeki hâkimiyetinin başlangıcının sebebi, MÖ 17. yüzyılda Hiksos adı verilen Asya kökenli halkın Levant üzerinden Mısır'a gelerek neredeyse 200 yıl boyunca yönetimi ellerinde tutmalarıdır. MÖ 14. ve 12. yüzyıllardan itibaren Kenan bölgesi Geç Bronz Dönemi'nin önemli ticaret merkezi konumundaydı. Kenanlılar ortak tarihi ve ideolojileri olan, etnik olarak bağlantılı bir grup değildi. Ortak olarak kullandıkları dil Batı Semitik dilinin özelliklerini yansıtır ancak toplulukların ekonomik bağılıkları çoğunlukla geldikleri şehirlerde toplanır.⁶⁹ J. Quinn, Fenikelilerin kendilerini Kenanlı diye tanıtmak yerine genellikle geldikleri şehirlerin isimlerini veya daha popüler olarak sülale adlarını kullandıklarını belirtir.⁷⁰ Tüccarların ün yapmış sülale isimlerini almaları, malların kalitesini belirtmek ve karşı tarafa güven vermek amacıyla kullanmış olmaları mümkündür.

4. KENTLERİN YAPISI VE YÖNETİM

Şehirlerin yapıları antik Mezopotamya ve Yunan şehirlerindeki gibi benzer yapıdadır, her kent kendi içinde bağımsız bir devlettir.⁷¹ Savunmanın daha kolay olması açısından bazı şehirlerin adalarda yer aldığını da görürüz. Fenikelilerin önemli şehirlerinden olan Tyros bu şekilde kıyının yaklaşık 1 km açığında yer alır ve etrafı surlarla çevrilidir.⁷² Plinius, bunu 700 adım olarak belirtse de, şehrin ada üzerinde olduğunu kabul eder. Doğal limanların yanında Geç Bronz Çağı'nın sonlarından Erken

⁶⁶ B.H. Warmington, *Carthage*, London: Trinity Press, 1960, s.16; Kaufman, *Reviving Phoenicia*, s.2; Azize, *The Phoenician Solar Theology*, s.115; Fernand Braudel, *Bellek ve Akdeniz: Tarihöncesi ve Antikçağ*, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.231.

⁶⁷ Astour, “The Origin of the Terms...”, s.346.

⁶⁸ Nadav Na'aman, “Four Notes on the Size of Late Bronze Age Canaan”, *Bulleting of the American Schools of Oriental Research*, (1999), s.31. Killebrew, “Hybridity, Hapiru and the...”, s.149.

⁶⁹ Killebrew, “Hybridity, Hapiru and the...”, s.149.

⁷⁰ Quinn, *In Search of the Phoenicians*, s.26.

⁷¹ Esmâ Reyhan & Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi...*, s. 305.

⁷² Str. XVI.2.23; Plin. *HN*, V.17.19; Arr. *Anab.* II.18.

Demir Çağı'nın başlangıcına kadar uzanan süreçte uluslararası ticaretin hız kazanması limanların genişletilmesindeki ve yenilerinin oluşturulmasındaki ana faktördür.⁷³ MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru yükselen deniz seviyesi yapay limanların oluşturulmasındaki bir diğer etmen olarak karşımıza çıkar.⁷⁴

Tarihsel sıralamaya bakıldığında, öne çıkan şehirleri Byblos, Sidon ve Tyros olarak sıralayabiliriz. Byblos şehri Mısır etkisi döneminde (M.Ö 14-12.yy) önemli bir liman görevini görmüş ve aynı zamanda diğer şehirlere göre Mısır ile ticari ilişkilerini ön planda tutmuştur. Sidon şehrinin kuyumculuktaki ününün Deniz Kavimleri yıkımından itibaren yavaş yavaş ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Tyros şehri ise en parlak zamanlarını MÖ 9. ve 6. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Akdeniz havzasındaki geniş nüfuzunun etkisiyle ve kurduğu kolonilerden alınan vergilerle beslenen büyük bir ticaret imparatorluğunun kalbi konumundadır.⁷⁵ Doğal limanları bulunan Beyrut her ne kadar Bronz Çağı'nda öne çıkan bir şehir olmasa da coğrafi alandaki pozisyonu sebebiyle Mısır'dan Anadolu'ya giden gemiler için bir durak noktası görevi görmüştür.⁷⁶

Şehirlerin yönetici sınıfını krallar oluşturmaktadır. Her şehrin kendi kralı vardır. ancak çoğunlukla büyük bir devletin etkisi altında yaşamak zorunda kaldıkları için otoritelerinin üstünde başka krallar mevcuttur. Miras yoluyla geçen krallık sistemi mevcuttu, ayrıca krala görevlerinde yardımcı olan bir yaşlılar meclisi bulunmaktaydı.⁷⁷ Kraliyet sınıfının yönetici olmasının bir gereklilik olduğu diğer bir alan ise rahiplik göreviydi. Ailenin üyelerinden ya da soylu kişiler arasından seçilen rahipler dini törenler için başkanlık yapardı.⁷⁸ Yönetici sınıfının yanında tüccar ve zanaatkâr sınıfının kalabalık olması bize orta sınıfın geliştiğini gösterir. MÖ 2. binyılın ilk yarısından itibaren artan tüccar nüfusunun yaptığı ticaret genellikle aracılık ve az miktarda da ihraç ürünlerinden oluşmaktaydı.⁷⁹ Denizcilik alanındaki başarıların yanında bugün Avrupa

⁷³ Nick Marriner & Christophe Morhange & C. Doumet Serhal, "Geoarchaeology of Sidon's Ancient Harbours, Phoenicia", *Journal of Archaeological Science*, C.33, S.11, (2006), s.1525.

⁷⁴ Nick Marriner & Christophe Morhange & Claude Doumet Serhal, "Geoarchaeology of Tyre's Ancient Harbours, Phoenicia", *Journal of Archaeological Science*, C.32, S.9, (2005), s.1325.

⁷⁵ Marriner et al., "Geoarchaeology of Tyre's Ancient Harbours...", s.1302.

⁷⁶ Josette Elayi, "Studies in Phoenician Geography during the Persian Period", *Journal of Near Eastern Studies*, C.41, S.2. (1982), s.93; Nick Marriner, Christophe Morhange and Claude Doumet Serhal, "Geoarchaeology of Beirut's Ancient Harbours, Phoenicia", *Journal of Archaeological Science*, C.35, S.9, (2008), s.2507.

⁷⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s.59-61.

⁷⁸ Moscati, *Fenikeliler*, s.76.

⁷⁹ S. Kovalev & V. Diakov, *İlk Çağ Tarihi*, Cilt 1, çev. Özdemir İnce, 3. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s.117.

yakası ve Ceuta'da bulunan Cebelitarık Boğazı'na Melkart'ın sütunları adını verenlerin Fenikeli gemiciler olduğu varsayılır.⁸⁰ Boğazın ötesinde kolonilerine rastladığımız ilk uygarlık olan Fenikelilerin buraya isim vermiş olmasını varsaymak çok da yanlış olmaz. Çoğu antik yazarın eserlerinde bahsedilen, bilinen dünyanın sınırlarını aşan Fenikeli gemicilerin yaptıkları keşif yolculukları sırasında iyi şans için boğazı geçerken kurban verdikleri de bilinir.

5. DİL VE ALFABENİN YAYILIŞI

Her ne kadar günümüzde hala Fenikelilerin alfabeyi icat etmiş oldukları görüşü hâkim olsa da, aslında Fenikelilerin yaptıkları alfabeyi standart hale getirmektir.⁸¹ Dil ve ticaretin birbirini tamamlayan öğeler olması bize neden Fenikelilerin bu anlamda öne çıktıklarını açıklayabilir. Alınıp satılan ürünlerin standart bir şekilde yazıya geçirilmesi iki taraf için de işleri kolaylaştıran bir etmendir. Geliştirilen Fenike alfabesinin oluşumunu etkileyen faktörlerin başında Mısırlıların kullandığı hiyeroglifler gelir.⁸² Uzun süre Mısır etkisinde yaşayan tüccarların MÖ 12. yüzyıldan sonra diğer kültürlerle düzenli iletişim kurması farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Fenike alfabesi yirmi iki harften oluşmaktadır, ancak buradaki harflerin her biri ünsüz olup aynı zamanda birer kelimeyi temsil ederler.⁸³ Sağdan sola doğru yazılan ve büyük ölçüde Batı Semitik dillerinin özelliklerini taşıyan Fenike alfabesi ticaretle beraber yayılarak birçok kültürün kendi alfabelerini oluşturmaya yardımcı olmuştur.⁸⁴ Fenikelilerin kullandığı yirmi iki harfli alfabeyi kullananların arasında İbraniler, Asurlular ve Nebatiler bulunmaktadır. Fenike alfabesi, Levant bölgesinde bulunan İbranice ve Aramice başta olmak üzere birçok dili yazıya geçirmek için de kullanılmıştır. Sonraki süreçte ticari ilişkiler sayesinde Yunan şehirleri de Fenike alfabesini kendilerine uyarlamışlardır.⁸⁵ Herodotos başta olmak üzere birçok antik yazar alfabenin alınmasını Kadmos mitiyle açıklamayı uygun

⁸⁰ Kovalev & Diakov, *İlk Çağ Tarihi*, s.118.

⁸¹ Rollston, "The Alphabet Comes of Age", s.376.

⁸² Coulmas, *The Blackwell Encyclopedia...*, s.402.

⁸³ Joseph Elias, *The Phoenician Alphabet Reassessed in Light of Its Descendant Scripts and the Language of the Modern Lebanese*, 2010, s.3.

⁸⁴ Charles R. Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, Peeters Publishing, 2000, s.402; Mieroop, *A History of the Ancient...*, s.222.

⁸⁵ Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.13; Holger Gzella, "People and Languages of the Levant During the Bronze and Iron Ages", *The Archaeology of the Levant c. 8000-322 BCE*, ed. by Margreet L. Steiner and Ann E. Killbrew, Oxford: Oxford University Press, 2014, s.28.

görmüştür.⁸⁶ Ayrıca mite göre Kadmos'un Thebes kentinin kurucusu olduğu da iddia edilir, ancak bunun doğru olması mümkün değildir.⁸⁷ MÖ 5. yüzyıldan itibaren sık sık atıf yapılan Fenikeli Kadmos'un miti Yunan ve Fenike kültürünün birbirini nasıl etkilediğini bize anlatır.⁸⁸

MÖ 1. binyılda Kenan bölgesi Tyros ve Sidon şehirlerinin etkisi altındaydı. Tyros ve Sidon'un ticaret üstleri olarak yükselmesi aynı zamanda kültürel öğelerinin de öne çıkmasına yol açmıştır. Fenike dili Tyros ve Sidon şehirlerinin lehçeleriyle bağdaşmasının ardından Batı Akdeniz'de bulunan diğer Fenikeliler tarafından da standart yazı dili olarak kabul görmüştür.⁸⁹ MÖ 1. binyıl ortalarında Tyros-Sidon etkisi altındaki Fenike dili Kuzey Afrika'nın batı bölümünde, Sardinya'da, Güney İspanya'da, Malta'da, Batı Sicilya'da ve Balaer Adaları'nda konuşulmaktaydı.⁹⁰ Kartaca Devleti'nin yükselmesiyle beraber, kolonilerde konuşulan Tyros-Sidon lehçesi, devletin ana dili olarak kabul edilmiştir. Levant bölgesindeki ve kolonilerdeki farklılıklar "Pön dili" ve "Fenike dili" arasındaki ayrımı oluşturur.⁹¹

6. DİN VE DİNSEL TÖRENLER

Fenike dinini incelemek ve bir genellemeye varmak oldukça zordur. Bunun arkasında yatan sebeplerden en önemlisi, Demir Çağı'ndan itibaren genel bir Fenike coğrafyası tanımlamanın imkânsız olmasıdır.⁹² Şehir devletleri düzeninde hareket edildiği için her şehrin kendi tanrıları ve panteonu bulunur. Kolonilerde oluşan farklılıklar yerel kültürü de içine alarak daha karmaşık bir yapı oluşturur. Fenike dininin çarpıcı özelliklerinden birisi de genellikle tanrıların ikonlarına gereksinim duyulmamasıdır. Batı Sami ırklarının genel özelliklerini yansıtır, sade bir ibadet alanı onlar için yeterli kabul edilir.⁹³ Fenike dikili taşlarının içeriklerinde genellikle adak olarak verilen hediyeler, uzun yaşam, tanrılara dualarını kabul ettikleri için teşekkürler,

⁸⁶ Hdt. V.58; Ruth B. Edwards, *Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publishing, 1979, s.45. Kadmos'un miti hakkında detaylı bilgi için bkz. Ruth B. Edwards, *Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publishing, 1979. s.19-22.

⁸⁷ Edwards, *Kadmos the Phoenician...*, s.116.

⁸⁸ Edwards, *Kadmos the Phoenician...*, s.45.

⁸⁹ Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, s.10; Gzella, "People and Languages...", s.28.

⁹⁰ Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, s.10.

⁹¹ Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, s.10-11.

⁹² Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.16.

⁹³ Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.7

maddi nimetler arzulanması ve sağlıklı çocuk sahibi olmayı istemek ağırlıktaydı.⁹⁴ Yazıtlarda Fenike diniyle ilgili bulunan bilgiler sınırlıdır, genellikle karşımıza çıkan öğeler dini yaşam ve kültürler hakkında bilgi vermek yerine tanrı isimleridir.⁹⁵

Kenan bölgesindeki hâkim panteonda iki önemli tanrı öne çıkar. Bunlar, El ve Baal'dır.⁹⁶ El, insanların ve tanrıların yaratıcısı olarak anılır, ancak aktif politikada yer almaz. Onun boşluğunu Baal doldurur. Baal, yeni kuşak tanrılar hiyerarşisinin temsilcisidir. El ve Baal genellikle boğayla ve sığır boynuzlarıyla bağdaştırılır.⁹⁷ Her Fenike şehrinin kendi panteonu bulunmaktaydı. Tanrılar meclisi erkek ve dişi bir tanrı çifti tarafından yönetilirdi. Örneğin Sidon'nun Eshmun-Astarte, Tyros'un Melqart-Astarte, Biblos'un Baal Shamem-Baalat Gubal ve Kartaca'nın yönetici tanrıları ise Baal-Hammon ve Tanit çiftiydi.⁹⁸

Levant'ta bulunan Fenike şehirlerinde ölüleri gömme ve yakma adetlerinin ikisi de görülür. Ancak batıdaki Fenike kolonileri (Kartaca hariç) genellikle ölüleri gömmek yerine yakmayı tercih etmişlerdir.⁹⁹ Büyük bir felaket yaşandığında bu durumun önüne geçilmesi için Fenikelilerin çocuklarını kurban ettikleri görülmektedir. Kurban edilen çocuklar genellikle asillerin gözde çocukları arasından seçilirdi.¹⁰⁰ Eusebios'un Byblos'lu Philon'dan yaptığı alıntılar da bu geleneği doğrular niteliktedir.¹⁰¹ Kartaca, Sicilya, İspanya ve Sardinya'daki arkeolojik kazılar sonucunda bu gelenek doğrulanmıştır. Daha farklı olarak savaşta ele geçirilen tutsakların ve hayvanların tanrılara kurban edilmesi uygulaması da görülmektedir.¹⁰² Fenike mezar odalarında sık sık karşımıza çıkan siyah üzerine kırmızı renkli çömlekler bize ölülerin değerli eşyalarla

⁹⁴ Albert I. Baumgarten, *The Phoenician History of Philo of Byblos: A Commentary*, Leiden E. J. Brill, 1981, s.66; Shawna Dolansky, "Syria-Canaan", *The Cambridge Companion to Ancient Mediterranean Religions*, ed. by B. Stanley Spaeth, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s.62.

⁹⁵ Moscati, *Fenikeliler*, s.63.

⁹⁶ Donald B. Redford, *Egypt, Canaan and Israel in Ancient Times*, New Jersey: Princeton University Press, s.38.

⁹⁷ Dolansky, "Syria-Canaan", s.59.

⁹⁸ Redford, *Egypt, Canaan and Israel...*, s.45; Moscati, *Fenikeliler*, s.66; Dolansky, "Syria-Canaan", s.60; Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.17. Fenike dini ve inanışları hakkında detaylı bilgi için bkz. Brian R. Doak, *Phoenician Aniconism in Its Mediterranean and Ancient Near Eastern Context*. Atlanta: Sbl Press, 2015, s. 16-21.

⁹⁹ C. Gomez Bellard, "Death Among the Punics", *The Punic Mediterranean; Identities and Identification from Phoenician Settlement to Roman Rule*, ed. by Nicholas C. Vella, Josephine Crawley Quinn, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s.72.

¹⁰⁰ Baumgarten, *The Phoenician History...*, s.244; Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, s.200; Dolansky, "Syria-Canaan", s.63; Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.14.

¹⁰¹ Euseb. *Praep. evang.* IV.16.

¹⁰² Dolansky, "Syria-Canaan", s.64.

beraber gömüldüklerini kanıtlar niteliktedir.¹⁰³ Kayalara oyulmuş bir koridor ya da galeri yardımıyla ulaşılan büyük odalardan oluşan mezar tiplerinin kullanımına yaygın olarak rastlanır.¹⁰⁴

7. TİCARET VE TİCARİ ÜRÜNLER

Şehir devletlerinin baskın olması rekabet ortamı yaratarak ticaretin gelişmesini tetikleyen bir etmen olarak karşımıza çıkar. Kenan şehirleri arasında tarihsel olarak öne çıkan ilk şehir, MÖ 3. binyıldan itibaren Mısır metinlerinde adı geçen ve özel olarak Mısır ile ticari ilişkileri bulunması nedeniyle zenginleşen Byblos kentidir.¹⁰⁵ Byblos'un uzun süre Mısır kültürüne maruz kalması halkın ve tüccarların diğer Fenike şehirlerini etkilemesini de mümkün kılmıştır.¹⁰⁶ Mısır'ın asil sınıfının ve hatta firavunların bile dikkatini çeken Fenike ürünlerinin serbest şekilde ülkeye girip çıkabilmesi iki ülke arasında güçlü bir ticaret bağına işaret eder. En çok ilgi gören mallar arasında firavunların özellikle talep ettiği ve zenginliğin sembolü olarak karşımıza çıkan fildişi oyma eşyalar ön plana çıkar.¹⁰⁷ Sudan ve Afrika üzerinden gelen fildişleri işlenerek süs eşyası haline getirilir ve talep gördüğü Mısır Kraliyet ailesine satılırdı.¹⁰⁸ Özel müşteriler arasında yer alan Mısırlılar dışında fildişinin ticaretini Yunan kentlerinde de görürüz. Coğrafi açıdan fildişi üretimi eşyalara uzaklığı dolayısıyla pahalı ve süs eşyası olarak satılan bu malların talebini yine zengin sınıfının üst tabakasından görürüz. Antik Yunan kentlerinde yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan fildişi parçalardan, Fenikelilerin şekillendirdikleri lüks ürünlerin Yunan pazarına girişinin serbest olduğunu anlayabiliriz.¹⁰⁹ Yunan kentlerinin hâkimiyeti altındaki bazı bölgelerde Fenikelilerin

¹⁰³ Nicola Schreiber, *The Cypro-Phoenician Pottery of the Iron Age*, Boston: Brill Leiden, 2003, s.10.

¹⁰⁴ Moscati, *Fenikeliler*, s.86.

¹⁰⁵ Redford, *Egypt, Canaan and Israel...*, s.22; Daphna Ben-Tor, "Egyptian-Canaanite Relations in the Middle and Late Bronze Age as Reflected by Scarabs", *Egypt, Canaan and Israel: History, Imperialism, Ideology and Literature: Proceedings of a Conference at the University of Haifa, 3-7 May 2009*, ed. by D. Kahn and J.J. Shirley Bar, Boston: Brill Leiden, 2011, s.26; Diakov, *İlk Çağ Tarihi*, s.116.

¹⁰⁶ Kerry Muhlestein, "Levantine Thinking of Egypt", *Egypt, Canaan and Israel: History, Imperialism, Ideology and Literature: Proceedings of a Conference at the University of Haifa, 3-7 May 2009*, ed. by D. Kahn and J.J. Shirley Bar, Boston: Brill Leiden, 2011, s.193; Gregory D. Mumford, "Egypt and the Levant", *The Archaeology of the Levant c.8000-322 BCE*, ed. by Margreet L. Steiner and Ann E. Killbrew, Oxford: Oxford University Press, 2014, s.92.

¹⁰⁷ Gürgen, *M.ö. 2.Binyılda Kıbrıs...* s.76.

¹⁰⁸ Richard D. Barnett, "Phoenicia and the Ivory Trade", *Archaeology*, C.9, S.2, (1956), s.87.

¹⁰⁹ Barnett, "Phoenicia and the Ivory Trade", s.97.

Asurluların Anadolu'da bulunan ticaret kolonilerine benzeyen yapıdaki yerleşimleri görmemiz mümkündür.

Yaşadıkları coğrafyanın kesişen yollar üzerinde yer alması, ticari ürünlerin benzerlerini yapıp ihraç etmek için uygun bir zemin hazırlıyordu.¹¹⁰ Ticaretin şehirlerin yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli malzemelerin akışını sağlayan bir düzen olarak ortaya çıkışından itibaren limanların yoğunluğu ve tüccar sınıfının sayısı giderek artmıştır. Yaşadıkları bölgenin sınırlı imkânlar sunması dolayısıyla sanayiye yönelmek zorunda kalmıştır. Aktif zanaatkârlar sınıfı dokumacılar, gemi yapımcıları, çömlekçiler, demirciler ve kuyumculardan oluşur.¹¹¹ Büyük bir zanaatkârlar sınıfının olması, kısıtlı yerleşimin sonuçlarından biri olan hammadde problemini ortaya çıkarmıştır. Yerleşimler yiyecek üretimi açısından zengin olsa da hammaddeler ve madenler açısından oldukça fakirdi. Fenikelilerin düzenli olarak yapmak zorunda kaldıkları hammadde arayışındaki amaç, zanaatkârların ve sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri elde ederek Doğu Akdeniz'deki ticari çıkarlarını korumaktır.¹¹² Batı Akdeniz bölgesi boyunca birçok sefer düzenlenerek hammaddenin düzenli akışını sağlamak için kolonilerin kurulması denetlenmiştir. Fenike anakarasına gönderilenler arasında Britanya'nın Güney batısında bulunan Kassiterid Adaları'ndan, Kuzey Batı İspanya'dan kalay; Güney İspanya'dan, Sardinya adasından kurşun, bakır ve büyük miktarlarda gümüş; Batı Afrika'dan ise ağırlıklı olarak altın tozu. Son olarak belli bir bölgeye bağlı kalmadan yapılan köle ticaretini de ekleyebiliriz.¹¹³ Herakles Sütunları'nın ötesinde Avrupa'nın açık denizlerinde yer alan topraklarda Fenikelilerin ticaret üsleri bulunmasına da dikkat çekilebilir.¹¹⁴ Herodotos bize Batı Akdeniz'de bulunan Fenike kolonilerinin ticaret alışverişinin değişim usulüne dayandığını ve genellikle yüksek miktarda altın karşılığında tüccarların mallarını teslim ettiğine değinir.¹¹⁵ Fenikeli tüccarların takas usulüne bağlı kalmasının bir sebebi olarak ticaret yaptıkları uygarlıkların teknoloji ve kültür alanında kendilerinden daha geride olması

¹¹⁰Fernand Braudel, "Şafak", *Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, 4. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s.70.

¹¹¹ Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.232.

¹¹² Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s.150.

¹¹³ Theodor Mommsen, *The History of Rome*, vol. 2, ed. by William P. Dickson, New York: Cambridge University Press, 2009, s.4; Richard Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, New York: Penguin Group, 2011, s. 24; Braudel, "Şafak", s.73.

¹¹⁴ Scyl. I.

¹¹⁵ Hdt. IV.196.

öne sürülebilir. Ödemelerin tartılmış metaller üzerinden yapılması, Yunan sikkelerinden önce ve sonra Antik Yakın Doğu’da kullanılan en yaygın sistemdi.¹¹⁶

MÖ 1. binyılda Fenike şehirleri Ortadoğu’nun en bilinen dekoratif obje zanaatkârlarıydılar; fildişi levhalar, metal kâseler, mücevherler ve mühürler üretilirdi.¹¹⁷ Ürettikleri ürünlerin büyük kısmının soylu kesime hitap etmesi ticaret gelirlerinin miktarını da arttırmaktadır. Fenike süslemelerinin ilk örnekleri fildişi eserler üstünde görülebilir. Fildişi eserleri genellikle zengin kesim tarafından talep gören, tahtlar, yataklar, silahlar, dizginler, kaplar, kutular ve süs eşyaları şeklinde değerlendiriliyordu.¹¹⁸ Fenikeliler tarafından işlenen fildişleri Libya ve Mısır üzerinden gelen karavanlar sayesinde temin edilmekteydi. İhraç edilen ürünlerin en başında Gılgamesh’in hikâyesinde de geçen Lübnan’ın ünlü sedir ağaçları gelir. Gemi yapımı, ev eşyaları ve ahşap malzeme olarak kullanılan sedir ağaçları başta Mezopotamya ve Mısır olmak üzere tüm Doğu dünyasının kereste ihtiyacını karşılardı.¹¹⁹ Bölgede gemi yapımı için ideal bir malzeme olan sedir ağacının bol miktarda bulunması, bize coğrafyanın antik çağlardaki insanların hayatına nasıl şekil verdiğini gösterir. Fenike gemileri geniş kirişli gövdelerin desteklediği yuvarlak biçimindeki ön ve arka kısımdan oluşuyordu, ayrıca pruva kısmında çarpma etkisini arttırmak için bir at başı bulunuyordu.¹²⁰ Ekilebilir arazinin kısıtlı olmasına karşın tarım yönünden gelişmiş bir bölgedir: buğday, zeytin, üzüm, meyve ağaçları (çoğunlukla incir ve cümbez) yetiştirilirdi.¹²¹

Lut Gölü’nde bulunan bol miktarda ziftin gemilerin su almaması amacıyla alt güverteye sürülmesi yöntemi sayesinde uzun yolculuklar yapmak mümkün hale gelmiştir.¹²² Gemilerdeki kullanımının yanı sıra ziftin kerpiç evlerin duvarlarına sürülmesi de yaygın olarak görülürdü. MÖ 146 yılında Romalıların Kartaca şehrini ateşe vermesinde evlerin üstündeki ziftin yangının yıkıcılığını arttırdığı da yapılan

¹¹⁶ Elayi, “Studies in Phoenician...”, s.91.

¹¹⁷ Moscati, *Fenikeliler*, s.80.

¹¹⁸ Niemeyer et. al., “Phoenicians, Poeni”, s.161.

¹¹⁹ Esmâ Reyhan & Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi...*, s.306.

¹²⁰ Lionel Casson, *Ships and Seafaring in the Ancient Times*, Texas: University of Texas Press, 1994, s.41.

¹²¹ Moscati, *Fenikeliler*, s.32

¹²² Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.238.

araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır.¹²³ Üretimde göze çarpan farklı bir alan ise süs eşyası olarak tüm Akdeniz de ilgi gören küçük renkli şekillerdeki cam vazolardır.¹²⁴

8. AKDENİZ ÜZERİNDEKİ KOLONİLEŞME HAREKETLERİ

Özellikle Batı Akdeniz dolaylarından ve Cebelitarık'ın ötesinden işleyen bu hammadde arayışının sınırlarını çizmek görüldüğü kadar kolay değildir. Batı Akdeniz üzerindeki gemilerin bakımlarının yapılmasının yanında endüstriyel anlamda gelişmiş ve alanında uzmanlaşmış bir nüfus barındıran kıyı kolonileri kentleşmenin yoğun olduğu alanlardı.¹²⁵ Hammadde arayışının yanı sıra koloni faaliyetlerini tetikleyen etmenler arasında ticaret hacmini genişletme, yeni topraklar edinme, ithal ve ihraç ürünlerini elde etme gibi amaçlar da bulunuyordu.¹²⁶ Kolonileşme hareketinde öne çıkan belli başlı coğrafyalara örnek olarak; Batı İşpanya, Baleric Adaları, Sardinya, Malta, Sicilya ve Kuzey Afrika verilebilir.¹²⁷ MÖ 8. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de bulunan kolonilerin hemen yakınındaki tarım arazilerinde buğday üretimi yapılıyordu.¹²⁸ Kolonilerin yerleşimleri genellikle savunması kolay burunlar ve ya kıyıya yakın adacıklar üzerine yapılırdı.¹²⁹ Akdeniz'i bir uçtan bir uca geçerek koloniler kuran bir ticaret imparatorluğuna dönüşen Fenike kentlerinin tarihin ilk denizaşırı sömürge imparatorluğunu kurduğunu iddia edebiliriz. Özellikle Kuzey Afrika ve İşpanya bölgesinde kurulan koloniler hem gemilerin ikmal yapması hem de seferlerin yapılamayacağı zamanlarda güvenli bir şekilde konaklaması için ideal noktalarđı.¹³⁰ Eski ağlarda gemi seferleri bahar ve yaz dönemlerinde, özellikle de Ocak ve Eylül aylarında yapılırdı. Gemilerin tekrar yolculuğa çıkabilmeleri için kışı geçirmeleri ve

¹²³ F. William Walbank, *A Historical Commentary on Polybius, vol. 3: Commentary on Books 19-40*, Oxford: Oxford University Press, 1979, s.718-725.

¹²⁴ Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.232.

¹²⁵ Marilyn R. Bierling, *The Phoenicians in Spain: An Archaeological Review of the Eighth-Sixth Centuries BCE*, ed. by Seymour Gitin, Winona Lake: Eisenbrauns, 2002, s.87.

¹²⁶ C. Steinby, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd, 2014, s.8.

¹²⁷ MacDonald, *Hannibal*, s.7.

¹²⁸ Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.93.

¹²⁹ Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s.150; Patrick Hunt, "The Locus of Carthage: Compounding Geographical Logic", *The African Archaeological Review*, C.36, S.2, (2009), s.140; Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.231.

¹³⁰ Steinby, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, s.8.

ikmal yapmaları gerektiğinden birçok kez limanlara giriş yapmak zorunda kalıyorlardı.¹³¹

Fenikelilerin geceleri rotalarından sapmamaları için yıldızlara bakarak yön bulmayı geliştirdikleri ve kuzey yıldızını seyahatlerinde bir yol gösterici olarak kullandıkları bilinmektedir.¹³² Deniz ticareti tekeli yaygın biçimde kullanarak neredeyse tüm Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurmuşlardı.¹³³ Agresif bir politika gütmeyen Fenikeliler genellikle rakipleriyle savaşa girmek yerine taviz vererek çatışmadan kaçınmayı öne çıkarırlardı. Ticaret bazlı bir uygarlığın savaşın ticarete zarar vereceği düşüncesiyle hareket ederek, zorunda kalmadıkça çatışmadan kaçınması makul karşılanabilir.¹³⁴ MÖ 7. yüzyılda Yunanların güç kazanmasıyla beraber gelişen kolonileşme faaliyetleri Batı Akdeniz'in kontrolünü elinde tutarak Doğu ve Batı ticaretini kontrol eden Fenikelileri tehdit eden bir durum olarak karşımıza çıkar.¹³⁵ Yeni gelişmekte olan bu tehdiye rakip olarak Kartaca şehrinin yükselmesi ve saldırgan bir politikaya geçilmesinin tetikleyicisi olarak Yunan kolonilerinin Batı Akdeniz'deki Fenike tekeli kırma istemesi öne sürülebilir.¹³⁶

8.1. Adalardaki Koloniler

Kolonilerin Akdeniz'in önemli denetim noktalarına kurulması, gerektiğinde bir üs olarak kullanılma şanslarını artırmaktaydı. Fernand Braudel'in teorisinden yola çıkarak Fenikeli tüccarların kullandıkları rotanın, Akdeniz'in orta yolu olarak da bilinen ve adalardan ikmal yaparak ilerlenen en hızlı rota olduğu varsayılmaktadır. Akdeniz'in neredeyse tüm önemli adalarında bulunan kolonilerden yola çıkarak öne atılmış bu teorinin doğruluğu muhtemelen mümkündür. Kilit noktalarda yer alan koloni üstleri, deniz taşımacılığını denetlemenin yanında hammadde açısından de zengin noktalara kurulmuştur. Bunun yanı sıra MÖ 8. yüzyıldan itibaren Akdeniz'de bulunan kolonilerdeki tarım arazilerinde buğday üretimi gerçekleşiyordu.¹³⁷ Fenikelilerin Akdeniz üzerindeki kolonileri genellikle MÖ 8. yüzyılın başlarından itibaren boy

¹³¹ Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.94.

¹³² Mommsen, *The History of Rome*, vol. 2, s.5; Güneş Girgin, *Fenikelilerde Akdeniz Ticareti*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.22.

¹³³ Mommsen, *The History of Rome*, vol. 1, s.136.

¹³⁴ Mommsen, *The History of Rome*, vol. 2, s.6.

¹³⁵ Jim Tucci, "Warfare in Ancient World", *The Journal of Military History*, C.74, S.3, (2010), s.887; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, London: Cassell, 2003, s.27.

¹³⁶ Mommsen *The History of Rome*, vol. 1, s.151-152.

¹³⁷ Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.93.

göstermeye başlar.¹³⁸ Denizaşırı bölgelerdeki koloniler ilk olarak Doğu Akdeniz'in kıyılarına yakın mesafedeki Kıbrıs Adası'nda kurulmuştur. Adanın özellikle güney ve doğu kısmında ticari üslere rastlarız. İlk koloninin tarihini adada keşfedilen ve MÖ 9. yüzyılın başlarına tarihlenen mezar yazıtından yola çıkarak, MÖ 10. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirebiliriz.¹³⁹ Kıbrıs Adası'nın bronz üretmek için gerekli bakır yatakları açısından zengin olması adanın erken kolonileştirilmesinin altında yatan en önemli nedenlerden biridir. Fenike şehirlerinden ve özellikle Kıbrıs Adası'ndaki kolonilerden ihraç edilen, sadeliğiyle dikkat çeken siyah üzerine kırmızı renkli çömleklerin ticareti yaygın olarak görülür.¹⁴⁰ Doğu'dan Batı'ya yol alırken karşımıza çıkan ikinci büyük ada Rodos'tur. Fenikelilerin burada kurdukları ticari üslerin tarihi MÖ 8. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkar. Atölyelerde üretilen çiniyle süslenmiş küçük cam şişeler Yunan şehirlerinin pazarlarında ilgi görmekteydi.¹⁴¹ Akdeniz ticaretini Ege Denizi'ne bağlayan önemli bir nokta olan Girit Adası'ndaki üslerin tarihini de MÖ 10. yüzyıla kadar tarihlendirebiliriz.¹⁴² Akdeniz bölgesindeki adalarda kurulan hâkimiyet Ege bölgesindekilere nazaran daha hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Karşımıza çıkan bu durumun en basit açıklaması siyasi birliğini sağlamış ve güçlü bir donanmaya sahip olan Yunan şehirlerinin dışarıdan gelen kolonistler için uygun bir ortam sağlamamasıdır.

Sardinya Adası'nda bulunan *Nora* taşındaki tarihmeden yola çıkılarak Fenikelilerin adaya MÖ 9. yüzyılın ikinci yarısı ya da MÖ 8. yüzyılın ilk yarısında gelmiş oldukları anlaşılabilir.¹⁴³ Sicilya Adası'ndaki durum ise Yunan-Fenike çekişmesinin başlangıcı olarak görülebilir.¹⁴⁴ Adanın batı tarafına MÖ 8. yüzyıldan itibaren yerleşen Fenikeliler güney tarafındaki Yunan kolonileriyle adayı paylaşıyordu. Thukydides, Sicilya adasında yaşayan Fenikelilerin çoğunlukla kıyı bölgelerindeki doğal limanları işgal ettiğini ve Sicilya'nın iç kısımlarında bulunan halklarla ticaret yaptığını belirtir. Ayrıca Helenlerin kalabalık topluluklar olarak adaya gelmelerinden

¹³⁸ Doak, *Phoenician Aniconism...*, s.16.

¹³⁹ Josette Elayi, "Studies in Phoenician Geography During the Persian Period", *Journal of Near Eastern Studies*, C.41, S.2, (1982), s.86; Edward Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, Paris: Orientalia Lovaniensia Analecta, 2004, s.42.

¹⁴⁰ Schreiber, *The Cypro Phoenician Pottery...*, s.48.

¹⁴¹ Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, s.146.

¹⁴² Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, s.188.

¹⁴³ Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, s.236; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.13. Nora taşı hakkında detaylı bilgi için Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, s.234-247. Akdeniz de bulunan Fenike kolonilerinin detaylı tarihi için bkz. Edward Lipiński, *Itineraria Phoenicia*, s.145-427.

¹⁴⁴ Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247-183 BC*, London: Taylor and Francis Group, 2003, s.26.

itibaren adanın batı bölgelerine doğru çekildiklerini de ekler.¹⁴⁵ Sicilya Adası'nın verimli toprakları üzerindeki çekişme, Birinci Kartaca Savaşı'nın sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.¹⁴⁶

8.2. İspanya Bölgesindeki Koloniler

Fenike kolonilerinin bilinen dünyanın sınırlarına kurdukları koloniler Antik Çağ yazarlarının dikkatini çekmiştir. Özellikle Herodotos'un Herakles Sütunları'nın ötesinde kaldığını savunduğu ve *Tartessos* adını verdiği bugünkü Güney Batı İspanya kıyılarından başlayıp Guadalquivir Nehri'ni takip ederek iç kesimlere kadar giden bu efsanevi toprak parçası, Fenikelilerin MÖ 8. yüzyıldan itibaren koloni kurmaya başladığı bir havzadır.¹⁴⁷ İspanya'daki Fenike kolonilerinin asıl amacının madencilik üzerine kurulu olduğu gerçeğinin yanı sıra birçok koloni de madenlerden yoksun ancak stratejik açıdan önemli alanlara kurulmuştur.¹⁴⁸ Bölge maden yatakları bakımından zengin ve aynı zamanda yüksek nüfusu destekleyebilecek kadar da verimli arazilerden oluşur. Nehir ağzlarında yer alan Güney İspanya'daki koloniler, alüvyonlu topraklar bakımından zengin olmaları sayesinde yüksek nüfusa ulaşan şehirlerin yiyecek ihtiyacını karşılayabiliyordu.¹⁴⁹ İspanya bölgesindeki halklarla ticari ilişkilerin yanı sıra sömürge olarak kullanılan kabileler de mevcuttur. Madenlerin çıkarılması ve düzenli bir gelir kaynağı sağlanması amacıyla köle ticareti de gelişmiştir. İspanya'nın güneyindeki Fenike yerleşimlerinin, bölgenin kentleşmesine ve mimarinin gelişmesine olumlu katkıları olmuştur.¹⁵⁰ Atlas Okyanusu'na açılan limanlar olarak bilinen ve günümüz

¹⁴⁵ Thuc. VI.II.6.

¹⁴⁶ Bonnet, "Greeks and Phoenicians..." s.329; Werner Huß, "Carthage", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.2, s.1331.

¹⁴⁷ Hdt. I.163: "Uzun deniz yolculuğuna çıkan ilk Yunanlılar Phokaialılardır; Adriyatik, Etruria, İberia ve Tartessos'u açanlar bunlardır"; Hdt. IV.152: "...Rüzgar durmadığı için Herakles direklerinin ötesine kadar sürüklendiler ve Tartessos'a geldiler."; Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.XI; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.14; Steinby, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, s.8. İspanya merkezli genişleme adına kurulan ilk şehir günümüzde Cadiz adıyla bilinen Gades şehridir. Anakara Fenike'sindeki benzer şekilde ada üzerine kurulmuş ve savunması kolay olan bu merkez Fenike etkisinin İspanya'nın içlerine yayılmasında önemli bir oynamıştır.

¹⁴⁸ Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.80. İspanya'daki Fenike kolonilerinin tam listesi ve detaylı bilgi için bkz. Marilyn R. Bierling, *The Phoenicians in Spain: An Archaeological Review of the Eighth-Sixth Centuries BCE*, ed. by Seymour Gitin, Winona Lake: Eisenbrauns, 2002, s. xii.

¹⁴⁹ Bierling, *The Phoenicians in Spain...*, s.89.

¹⁵⁰ M. Carme Belarte, "Colonial Contacts and Protohistoric Indigenous Urbanism on the Mediterranean Coast of the Iberian Peninsula", *Colonial Encounters in Ancient Iberia: Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, ed. by Carolina Lopez Ruíz and Michael Dietler, Chicago: The University of Chicago Press, 2009, s.91.

Portekiz bölgesinde kalan Fenike kolonileri de mevcuttur.¹⁵¹ İspanya'daki önemli kolonilerin nehir ağzlarında yer alması gemi yapımı ve tamiri için büyük miktarlarda ihtiyaç duyulan kereste taşımacılığını da kolaylaştırmıştır.¹⁵² Fenikelilerin aynı zamanda okyanusa açılmak için bir üs olarak kullandıkları Güney İspanya'nın önemi İkinci Kartaca Savaşı'nın başlangıcında etkili olacaktır.

¹⁵¹ A. Margarida Arruda, "Phoenician Colonization on the Atlantic Coast of the Iberian Peninsula", *Colonial Encounters in Ancient Iberia: Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, ed. by Carolina Lopez-Ruiz Michael Dietler, Chicago: The University of Chicago Press, 2009, s.113.

¹⁵² Brigitte Treumann, "Lumbermen and Shipwrights: Phoenicians on the Mediterranean Coast of Southern Spain", *Colonial Encounters in Ancient Iberia: Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, ed. by Carolina Lopez-Ruiz Michael Dietler, Chicago: The University of Chicago Press, 2009, s.169.

İKİNCİ BÖLÜM

TARAFLARIN KISA TARİHİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASINDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1. KARTACA: BATIDAKİ YENİ FENİKE

Vergilius'un *Aeneas* adlı eserinde Tyros kralının kız kardeşi olan Dido'nun ve onun takipçilerinin Tyros'tan kaçarak Utica şehrinin yakınlarında bulunan bölgede küçük bir miktar toprak satın alarak Kartaca şehrini kurdukları efsanesi anlatılır.¹⁵³ Şehrin kuruluşu anlatılırken kökeni Yunanca olan ve öküz derisi anlamına gelen *Byrsa* kelimesi kullanılır.¹⁵⁴ Dido'nun Libyalı toprak sahiplerinden almak istediği toprağın bir öküz derisi büyüklüğünde olduğu ve kurnazca düşünüp öküz derisini şeritler halinde keserek daha geniş bir toprak parçasına sahip olduklarına da değinilir.¹⁵⁵ Efsanenin doğruluğu güvenilir olmasa da eser bize Fenikeliler tüccarların kurnazlığı ve ticari zekâsı hakkında bilgiler verir. MÖ 814 yılında kurulan Kartaca şehrinin kuruluşunun ve Roma ile düşmanlığının temellerinin atıldığını ortaya koymaya çalışan Vergilius'un eseri Roma'nın kendini övüp düşmanlarını yediği bir anlatıdan öteye gitmez.¹⁵⁶

Fenikelilerin Batı Akdeniz'de kurduğu kolonilerden biri olan Kartaca'nın diğer Fenike kolonilerine nazaran hızlı şekilde yükselişe geçerek yeni bir Fenike rüzgârı yaratması Akdeniz'in siyasi ve ekonomik yapısını kökten değiştirecektir. Kuzey Afrika'da kurulan ilk koloni olmamasına rağmen Kartaca'nın neden Batı Akdeniz üzerindeki Fenike egemenliğinin merkezi olduğu tartışılmaktadır.¹⁵⁷ Eski Çağ'daki kentlerin önem kazanmasındaki en önemli faktörlerden biri olarak gösterebileceğimiz kanıt coğrafi konumudur. Kartaca şehrinin stratejik konumu dolayısıyla önem kazanmış

¹⁵³ Verg. *Aen.* I.365-6: "...Fenikeliler kurdular yüksek duvarlarla çevrili yeni Kartaca'yı..."; Diod. Sic. XVII, 40. 3; Str. XVII, 3.15; A.J. Church, *The Story of the Nations Carthage*, New York: G.P. Putnam's Sons, 1886, s.5; H.H. Scullard, "Carthage", *Greece & Rome*, C.2, S.3, (1955), s.101.

¹⁵⁴ Verg. *Aen.* I.367: "...Byrsa dediler satın aldıkları bu toprağa da...".

¹⁵⁵ Verg. *Aen.* I.365; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.26; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.17; R.L. O'Connell *The Ghost of Cannae: Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, New York: Random House, 2013, s.45.

¹⁵⁶ Verg. *Aen.* I.12-14 : "...Carthago adında, Tyrus kavminin yerleşmiş olduğu, Tiber'in ağzına ve İtalya sahillerine bakan, uzaklarda, servetleri bol, savaş sanatının haşin işleriyle tecrübeli, eski bir şehir vardı...".

¹⁵⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.26.

olabileceği teorisi sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Fenike ana karasının kendi içindeki bağımsızlıklarını kaybetmelerinden itibaren yükselişe geçen Batı'daki koloniler arasında öne çıkan kent Kartaca olmuştur.¹⁵⁸ Kartaca'nın öne çıkmasını etkileyebilecek bir diğer faktör ise para olarak gösterilebilir. Kentin, ticari ürünlerin yanı sıra tarım ve sanayisinden elde ettiği gelirlerle yükselişe geçmesi muhtemeldir.¹⁵⁹

1.1. Kartaca Kentinin Konumu ve Önemi

Afrika kıtasının Sicilya'ya bakan tarafına kurulmuş şehir, Akdeniz'i doğu ve batı olarak ikiye bölen boğazı elinde tutuyordu.¹⁶⁰ Doğu ve Batı Akdeniz'in sınırlarını belirleyen etmenin Doğu'dan gelen tüccarların kurduğu şehirler yüzünden oluşması bir uygarlığın coğrafyaya nasıl şekil verdiğini gösterir. H.H. Scullard, Kartaca'nın batıdaki Fenike kolonileri üzerindeki ticari tekeli ve hâkimiyetinin altında yatan sebebin coğrafi avantajlarının doğal bir uzantısı olduğunu belirtir.¹⁶¹ Ticari amaçlarla kurulması planlanan şehirlerin coğrafi açıdan da stratejik özelliklere sahip bölgelerde yer aldığını görmek nadir değildir. Kartaca şehrinin Akdeniz'in üzerindeki en dar boğazlardan birine kurulmasının altında yatan nedenin, Batı'dan Doğu'ya giden ham madde akışının güvenliğini sağlamak olduğu savunulabilir.¹⁶² Şehir kurulduğu tarihten itibaren Batı'daki Fenike kolonileri için önemli kültürel ve siyasi bir merkez olmuştur. Ancak buna rağmen kurucu şehri olan Tyros'a bağlılığını sürdürmüştür.¹⁶³

Kartaca şehrinin adı günümüze “yeni şehir” olarak çevrilebilir. Kuzey Afrika kıtasının en verimli bölgelerinden birine kurulan şehir, sulama yapılabilecek nehirler ve verimli arazilerle çeviriliydi. Şehrin çevresinde nehir sularının beslediği zeytin ağaçları,

¹⁵⁸ Scyl. CXI; Levin Lee, “Rome vs Carthage: The Day the World Trembled”, *Military History*, C.12, S.2, (2002), s.60.

¹⁵⁹ O'Connell, *The Ghost of Cannae...*, s.46.

¹⁶⁰ Hunt, “The Locus of Carthage...”, s.142; Don Nardo, *The Punic Wars*, San Diego: Lucent Books, 1996, s.13; Andrew Erskine, *Roman Imperialism*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. s. 16; Dexter Hoyos, *Carthage's Other Wars*, Cornwall: Pen and Sword Military Press, 2019.. s.7.

¹⁶¹ H.H. Scullard, “Carthage and Rome”, *The Cambridge Ancient History, vol. VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M Ogilvie Astin, A.E, F.W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.487; Hunt, “The Locus of Carthage...”, s.143; Dexter Hoyos, *Mastering the West Rome and Carthage at War*, Oxford: Oxford University Press, 2015, s.14.

¹⁶² Steinby, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, s.8.

¹⁶³ Verg. *Aen.* I.12; Huß, “Carthage”, s.1330; Boutheina M. Telmini, R. Docter, B. Bechtold, Fethi Chelbi and Winfred Van De Put, “Defining Punic Carthage”, ed. by Nicholas C. Vella, Josephine Crawley Quinn, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s.114-115; Quinn, *In Search of the Phoenicians*, s.146.

bağlar ve bahçeler bulunmaktaydı.¹⁶⁴ Fenike kolonilerinin genel özelliğini yansıtan kendi kendine yetebilecek durumdaki alanlara yerleşmesi politikası burada da geçerliliğini korur. Fenikeler geldiğinde Taş Devri'nden yeni çıkmış olan Kuzey Afrika toplumları birçok yeniliği (bağcılık, meyve fidanları, zanaatkârlık) Fenikeli tüccarlardan öğrenecektir.¹⁶⁵ Verimli toprakların bulunması bölgede özellikle zengin sınıfın elinde tutacağı büyük bağcılık faaliyetlerini doğurmuştur. Genellikle sömürge veya takas yöntemiyle ihtiyaçları olan şeyleri elde edebildikleri için Kartacalılar rekabete maruz kalana kadar paraya ihtiyaç duymamışlardır.¹⁶⁶ Afrika'daki kabilelerle yapılan takaslarda tüccarların büyük miktarlarda altın talep ettiği bilinir.

Ticaret özgürlüğünü yaşatan bir şehir olmasının yanı sıra, Kartaca kapılarını her türden kültürel akıma açık tutması nedeniyle kozmopolit bir yapıya bürünmüştür.¹⁶⁷ Kartaca'da, gelişmiş her antik uygarlıkta olduğu gibi toplum üç bölüme ayrılıyordu: özgür vatandaşlar, özgür ama vatandaş sayılmayan yabancılar ve özgür olmayan köleler.¹⁶⁸ Soylular ve rahipler kesiminin yanında büyük tüccarların da üst tabakada yer aldığını görürüz. Yabancılar karşı kapısı açık bir politika izleyen şehrin içinde orta sınıf olarak kabul edebileceğimiz büyük bir tüccar ve zanaatkâr sınıfı bulunmaktaydı. Akdenizli tüccarlar ve Afrikalı toprak sahipleri sınıfından oluşan Kartaca soylu sınıfı, kendisine bağlı diğer Fenike kolonileri üzerinde gevşek bir otorite kurmuştur. Kartaca Devletinin ana gelirlerinden biri, limanlara giriş yapan tüccarlardan alınan gümrük vergisiydi.¹⁶⁹ Bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla şehrin etrafı karadan gelebilecek saldırılara karşı sağlam surlarla çevrilmiştir.¹⁷⁰

Kartaca kenti sakinlerinin kurucu şehirden aldıkları ticari özelliklerinin yanı sıra, Tyros'taki kurucularının aksine Batı Akdeniz'i Kartaca gölü yapma çabalarının ortaya çıkardığı imparatorluğa ulaşma kapasiteleri de mevcuttu.¹⁷¹ Hedefini gerçekleştirmek amacıyla komşusu ve müttefiki olan Numidyalıların iki önemli kabilesi

¹⁶⁴ R. Bosworth Smith, *Carthage and the Carthaginians*, London: Silver Library, 1913, s.11; Scullard, *Carthage*, s.98; Warmington, *Carthage*, s.14.

¹⁶⁵ Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.242.

¹⁶⁶ Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.244.

¹⁶⁷ MacDonald, *Hannibal*, s.5; Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.241.

¹⁶⁸ Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s.156.

¹⁶⁹ Dexter Hoyos, *The Carthaginians*, New York: Taylor & Francis, 2010, s.41; Neil Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Çev. Çağdaş Sümer, 2. Baskı, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, s.97.

¹⁷⁰ Braudel, "Şafak", s.75.

¹⁷¹ Smith, *Carthage and the Carthaginians*, s.49.

olan Massaesylian ve Massylian ile bağlarını evlilik yoluyla pekiştirmiştir.¹⁷² Kartaca İmparatorluğu'na bağlı her şehir ve kabile askeri destek sağlamak zorundaydı. Eğer Kartaca vatandaşı değilseler haraç olarak para veya ürün ödemeliydiler.¹⁷³ Bu sistem Roma'nın İtalya'daki kabilelere uyguladığı *socii* sistemine benzer. Ancak Romalıların uyguladıkları kadar katı şartlar altında kalmaz.

Theodor Mommsen, Kartacalıların Libya üzerindeki kültürel etkilerini Helenlerin İskender Dönemindeki Küçük Asya ve Suriye'deki kültürel değişimine benzetir.¹⁷⁴ Pön dili ve kültürü Kartaca Devleti ortadan kalktıktan (MÖ 146) sonra bile Kuzey Afrika'nın baskın kültürü olmaya devam etti. Roma Devleti'nin Hristiyanlığı benimsediği dönemde bile Kuzey Afrika'nın popüler dili Pönçe idi.¹⁷⁵ Pön dilini ana dili olarak konuşanlar arasında Roma İmparatorluğu yapan Septimus Severus ve Orta Çağ'ın bilginlerinden Aziz Augustinus da vardı.¹⁷⁶ Kartaca şehrinin yıkımından sonra bir daha asla yerleşilmemesi için topraklarına tuz döküldüğü hikâyesi ise antik yazarların yapıtlarında bahsedilmez. Aslında yapılan yıkımın üstüne biraz daha drama katmak amacıyla modern yazarlar tarafından ortaya atılan bir efsanedir.¹⁷⁷

Kentin en çok ilgi gören yapıtlarından biri de Appianus'un detaylı olarak bahsettiği Kartaca limanıdır.¹⁷⁸ Kartaca limanının iki kısımdan oluştuğu teorisi kabul görmektedir. Yuvarlak biçimde bir adanın ortasında bulunduğu daire biçimindeki liman donanmaya aittir. Dikdörtgen biçiminde bulunan kısım ise ticari gemilerin giriş çıkış yaptığı sivil limandır. Bu iki limandan askeri liman kuzeyde ticari liman ise güneyde yer alır ve ikisi birbirine bir kanalla bağlıdır.¹⁷⁹ Orijinal limanın yerinin değiştirilip tekrar inşasının deniz seviyesindeki değişimler sonucu olduğu tartışılmaktadır. Aynı

¹⁷² Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.22; Virginie Bridoux, "Numidia and the Punic World", *The Punic Mediterranean; Identities and Identification from Phoenician Settlement to Roman Rule*, ed. by Nicholas C. Vella Josephine Crawley Quinn, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s.181.

¹⁷³ Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.25; Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s.159.

¹⁷⁴ Mommsen (*The History of Rome*, vol. 2, s.11) benzerlikten bahsederken Helenler kadar yoğun bir değişimin görülmediğine değinir.

¹⁷⁵ Millar, "The Phoenician Cities...", s.58.

¹⁷⁶ Scullard, *Carthage*, s.98; Krahmalkov, *Phoenician-Punic Dictionary*, s.11.

¹⁷⁷ R.T. Ridley, "To Be Taken with a Pinch of Salt: The Destruction of Carthage", *Classical Philology*, C.81, S.2, (1986), s.142.

¹⁷⁸ Appianos (*Lib.* 96) iki limanın girişinin demir bir zincirle kapatılabildiğini yanı sıra askeri limanının içinde bulunan adanın aynı zamanda donanmanın başındaki Amirale ev sahipliği yaptığını bahseder. Ayrıca askeri limanın 220 gemilik bir kapasitesinin olduğunu da ekler.

¹⁷⁹ Cecil Torr, "The Harbours of Carthage", *The Classical Review*, C.5, S.6, (1891), s.280.

zamanda MÖ 4. yüzyıldan itibaren artan deniz ticareti talebini karşılamak amacıyla yapılmış olması da mümkündür.¹⁸⁰

1.2. Siyasi Yönetim, Politika ve Din

Kartaca kentinin ve daha sonrasında imparatorluk olarak anılacak bölgenin yönetimi hakkında bilgiler edinmek oldukça güçtür. Kurumlar genel olarak ana yurttan bulunan Fenike şehirleriyle benzerlik gösterir. Ancak özellikle krallık pozisyonunun ortadan kaldırılması bakımından çarpıcı ayrımlar mevcuttur. Kartaca yönetimi hakkında en detaylı bilgiyi Aristoteles'in *Politia* adlı eserinde buluruz. Aristoteles, Kartaca yönetimini tanımlarken, Sparta'daki kurumlara benzeterek açıklamalarda bulunur. Aralarındaki büyük fark olarak değindiği nokta ise, Kartacalıların seçilmiş yöneticilerine nazaran Sparta'nın krallar tarafından idare edildiğidir.¹⁸¹ Her yıl seçilen iki yargıç Senato toplantılarına başkanlık etme ve sivil yönetime katılma dışında yüksek yargıç makamında da bulunurdu.¹⁸² Roma'nın konsül sistemine benzeyen bu oluşum Senato ve yaşlılar meclisi tarafından desteklenirdi. Şehrin yönetici sınıfını *suffetes* adlı otuz kişilik ihtiyarlar meclisi ve aristokrasinin çoğunluğunu oluşturduğu 104 yargıçlı yüksek mahkeme belirlerdi.¹⁸³ Soylu kökleri olan 300 kişiden oluşan Senato, yargıçlar meclisi için bir ön meclis olarak kabul edilebilir. Barış ve savaşa karar verme, koloniler kurma, yasama ve halkla ilgili konularda yetkileri bulunmaktaydı.¹⁸⁴ Aristoteles'in anlatılarına göre yüksek konumlara seçilecek kişilerin ölçütlerini doğduğu aile ve zenginlik faktörleri belirlerdi.¹⁸⁵ Roma ve Yunan şehirlerinin aksine Kartaca'da askeri otorite sivil tüccarlar sınıfının kontrolündeydi.¹⁸⁶ Sivil otoritenin askeri otoriteye üstün olması özellikle İkinci Kartaca Savaşı sırasında etkisini hissettirecektir.

MÖ 4. yüzyılda Aristoteles bize Kartaca'nın yasalarının aristokrasinin ve oligarşinin karşımı olduğundan bahseder. Aristoteles'e göre, vatandaşlar meclisinin

¹⁸⁰ H. Hurst & Lawrence E. Stager, "A Metropolitan Landscape: The Late Punic Port of Carthage", *World Archaeology*, C.9, S.3, (1978), s.340.

¹⁸¹ Aristot. *Pol.* XI.

¹⁸² Alan Lloyd, *Destroy Carthage: The Death Throes of an Ancient Culture*, Souvenir Press Ltd., 1977, s.91; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.30; Hoyos, *The Carthaginians*, s.25; Hoyos, *Mastering the West...*, s.17.

¹⁸³ Nardo, *The Punic Wars*, s.21; Goldsworthy, *Fall of Carthage*, s.30; Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.97. Roma'dakine benzer şekilde bir senatosu bulunan Kartaca'nın farkı üst sınıfın büyük tarım alanlarına sahip kesim yerine zengin tüccarlardan oluşmasıdır.

¹⁸⁴ Edward J. Wolters, "Carthage and Its People", *The Classical Journal*, C.45, S.5, (1952), s.193; Lloyd, *Destroy Carthage...*, 92.

¹⁸⁵ Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.22.

¹⁸⁶ Warmington, *Carthage*, s.120.

konuşma serbestliği ve bazı yetkilileri (Sufetes ve Strategoi) seçme hakkının olması yönetimin demokratik bir yanını simgeliyordu.¹⁸⁷ Aristoteles, yönetimin aristokrasiden saporak oligarşinin ağır bastığı dönemlere geldiğine değinir.¹⁸⁸ Kralların yönetimine son verilmesinden itibaren güçlenen soylular, kendi yönetimlerini dayatma girişiminde bulunmuşlardır. Aristoteles, Kartaca yönetiminin oligarşinin kötü yanlarından sakınmak için nüfusun belli bir bölümünü düzenli olarak kolonilere göndererek zenginleştirmesinden bahseder.¹⁸⁹

Dini törenler ve gelenekler bakımından Fenike kültürünün önemli bir bölümünü yansıttasının yanı sıra öne çıkan özel durumlar da görülebilir. Yunanlara ve Romalılara nazaran Kartacalılar dinlerine koyu bir şekilde bağlı olduklarını isimlerinde bile gösterirler.¹⁹⁰ Kartaca tarihinde öne çıkan isimlere baktığımızda, genellikle aynı isimlerin sürekli karşımıza çıktığını görürüz. Bunun altında yatan neden isimlerin ana tanrı Baal'in etrafında şekillenmesidir.¹⁹¹ Kolonilerin kültürel ve dini yaşamının tüccarların getirdikleri yeni fikirler ve tanrılar tarafından şekillendirilmesi olağandır.¹⁹² Kartaca dini MÖ 5. yüzyıldan itibaren esas tanrı Baal Hamon'un saf dışı bırakılması ve yerinin Tanit'e bırakılmasıyla farklı bir yöne kayar.¹⁹³ Tanit'in, Kartaca kültüründe Batı Samilerdeki Astarte'nin karşılığı olarak kabul edildiği görüşü hâkimdir. Tanit'in simgesi bir üçgen üzerindeki disk ve ikisinin arasından geçen çizginin kenarlarının yukarıya bakacak şekilde kıvrılmasıyla insana benzeyen bir yapıdadır.¹⁹⁴ Fenike şehirlerinde izlerine rastlamadığımız Tanit imgesi, Kartaca'nın güçlenmesiyle beraber yükselişe geçmiştir. Kartaca'nın öne çıkan Tanrıçası olan Tanit adına kurban törenlerinin yapıldığı alanlara *tophet* denilmekteydi.¹⁹⁵ Bu alanda hayvanların yanı sıra çocukların da kurban edildikleri bilinmektedir.¹⁹⁶ Tophet alanları geniş bir zemin

¹⁸⁷ Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.31; Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s.158.

¹⁸⁸ Aristot. *Pol.* XI.

¹⁸⁹ Aristot. *Pol.* XI.

¹⁹⁰ Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.27.

¹⁹¹ O'Connell, *The Ghost of Cannae...*, s.46. Bunlara örnek olarak, "Hannibal Baal'in lütfundan hoşlanan veya Hasdrubal Baal benim yardımcımdır" verilebilir.

¹⁹² Nigel Bagnall, *The Punic Wars 264-146 BC*, Oxford: Osprey Publishing, 2002, s.13.

¹⁹³ Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.27. Tanit'in ilk zamanlarda Baal'in yüzü anlamına gelen sıfatlarla ifade edildiği bilinmektedir.

¹⁹⁴ Warmington, *Carthage*, s.129; Hoyos, *The Carthaginians*, s.95; Braudel, *Bellek ve Akdeniz...*, s.251-252.

¹⁹⁵ John H. Humphrey & J. Griffiths Pedley, "Roman Carthage", *Scientific American*, C.238, S.1, (1978), s.112.

¹⁹⁶ Warmington, *Carthage*, s.131; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.26; Bagnall, *The Punic Wars...*, s.13; Hoyos, *Hannibal's Dynasty...*, s.27; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.20-21. Törenlerde

üzerine kuruludur. Kurban edilen çocukların ve hayvanların küllerini barından çömlüklerin yanı sıra tanrılara adanan yazıtlar da bulunmaktadır.¹⁹⁷ Kartaca dini ritüelleri her ne kadar Akdeniz'deki diğer kültürlere nazaran kana susamış olarak görünse de, tanrıların isteklerini yerine getirmek, kötü talihin gelmesini engelleyerek kentin ve imparatorluğun devamı sağlamak ana amaçtı.¹⁹⁸

1.3. Kartaca'nın Genişlemesi ve Yönetimdeki Baskın Aileler

Kartaca şehrinin Batı'daki kolonilerin yönetimini elinde toplama süreci bir anda başlayan bir yükseliş değildir. Erken Demir Çağı'nın ilk evrelerinde Fenikeliler Afrika kıtasına gelmeye başladığında Afrika'daki halkların büyük çoğunluğunun daha yeni yeni Taş Devri'nden çıkıyor olması, bu kıtada toprak kazanılmasını kolaylaştırmıştır. Kartaca'nın antlaşmalarla kendine bağladığı şehirlerin ve kabilelerin yanı sıra yeni koloniler ve maden yatakları da kurulmuştur. Tyros şehrinin MÖ 7. yüzyılda Yeni Asur İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmesinin ardından birçok köklü tüccar ailesi Kartaca'ya göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁹ Fenike ana yurdunun işgallere ve baskıcı yönetimine karşı güvenli bir liman olarak kabul edilen Kartaca'nın yüksek göç aldığı bilinmektedir. Doğu'nun Batı'ya olan sembolik üstünlüğü MÖ 332 yılında Tyros düşene kadar devam edecektir.

Kartacalıların genişlemeci politikaları MÖ 6. yüzyıldan itibaren başlar. Bu süreçte Kartaca, çevresindeki Afrikalı kabileleri kendi hâkimiyetine aldıktan sonra, Sicilya Adası'nın batı bölümünü ele geçirerek Batı Akdeniz'deki ada üslerini sağlamlaştırır.²⁰⁰ Batı Akdeniz'deki üstünlüğünü adalar üzerinden sağlama sistemi korsanlık faktörünü de azaltması yönünden güçlü temeller üzerine oturtulmuştur. Bu dönem ayrıca Mago Sülalesinin (MÖ 550-340) yönetime geçişini belirleyen faktör olarak karşımıza çıkar. Askeri alanda genişleme stratejisi izlenerek kıyıda ticari üslerden tam hâkimiyet politikasına geçilmiştir.²⁰¹ Kartaca şehrinde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan bronz sikkelerin çoğunluğunun MÖ 4. yüzyıla tarihlenmesinin ana

kurban edilen çocukların doğal felaketleri veya büyük tehlikeleri önlemek amacıyla tanrılara sunulduğu bilinmektedir.

¹⁹⁷ D.B. Harden, "The Topography of Punic Carthage" *Greece & Rome*, C.9, S.25, (1939), s.5-6; Hoyos, *The Carthaginians*, s.81.

¹⁹⁸ Nardo, *The Punic Wars*, s.22. Ticarete ve karşılıklı ilişkilere dayanan bir imparatorluk yöneten kesimin her zaman doğal ve gerekli yollara başvurması dönemin bir getirisiydi.

¹⁹⁹ Wolters, "Carthage and Its People", s.192.

²⁰⁰ Church, *The Story of the...*, s.13.

²⁰¹ Church, *The Story of the...*, s.13; Warmington, *Carthage*, s.121.

nedeninin sayısı artmakta olan paralı askerler olduğu düşünülür.²⁰² Yunanların MÖ 536 yılında Kartaca-Etrüsk ittifakı tarafından Korsika Adası'ndan sürülmesi adalar hâkimiyetinin önünü açan önemli bir detaydır.²⁰³ Church, Kartacalıların yenilen generallerine karşı hoşgörülü davranmadığını ve onları sürgüne zorladığından bahseder.²⁰⁴ Eski Çağ'da pek çok uygarlıkta gördüğümüz bu uygulamanın askeri liderlerin gücü ellerine almak amacıyla başvurduğu darbelerin sebebi olarak gösterilebilir.

Birinci Kartaca Savaşı'na kadar uzanan zaman zarfında Roma ve Kartaca arasındaki ilişkiler genellikle barışçıl bir şekilde sürmüştür. Kartaca'nın büyük bir ticaret imparatorluğuna dönüştüğü zamanlarda Roma'nın İtalya birliğini sağlama çabaları içinde olması, iki tarafın ilişkilerinin barışçıl yönde olmasının bir nedeni olarak sunulabilir. İyi ilişkilerin sürdüğü dönemlerde Kartacalı tüccarların Roma topraklarında ticaret yapma haklarının anlaşmalarla sağlandığı bilinmektedir. Taraflar arasında yapılan ilk antlaşma MÖ 5. yüzyılın ilk yarısından itibaren geçerlidir. Daha sonraki antlaşmalar ise MÖ 348, 343, 306 ve son olarak MÖ 279/8 yılındadır.²⁰⁵

Mago Sülalesinin ardından Barka Ailesinin ilk olarak tarih sahnesine çıkışı Hamilkar Barka'nın Birinci Kartaca Savaşı'nda donanmanın başına atanmasıyla başlar. Barka Ailesi, konumlarını güçlendirmek ve müttefik edinmek için eski çağlarda en popüler araç olan evlilik yöntemini seçmişlerdir.²⁰⁶ Sicilya'daki ordunun başında bulunan Hamilkar Barca Romalılara karşı gerilla savaşı taktikleri uygulayarak kesin yenilginin gecikmesini sağlamıştır.²⁰⁷ Uzun ve yıpratıcı olan Birinci Kartaca Savaşı'nın ardından askerlerin alacaklarının birikmesi, Libya'da çıkan paralı asker ayaklanmasını

²⁰² Paolo Visona, "Punic and Greek Bronze Coins from Carthage", *American Journal of Archaeology*, C.89, S.4. (1985), s.675.

²⁰³ Church, *The Story of the...*, s.14; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.35. Sürgünün yanında özellikle Birinci Kartaca Savaşı'nda karşımıza çıkan çarımha germe yöntemi de başarısız generalleri cezalandırmak amacıyla kullanılmıştır.

²⁰⁴ Hoyos, *The Carthaginians*, s.35.

²⁰⁵ H.H. Scullard, "Carthage and Rome", s.517-537. Taraflar arasında yapılan antlaşmalar ve savaşlar öncesi ilişkiler için bkz. 517-537; Huß, "Carthage", s.1331.

²⁰⁶ Linda-Marie Günther, "Barcids" *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, ed. by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.2, s.506. Barca kelimesinin anlamı "yıldırım" olarak çevrilebilir. Bugünkü Barcelona şehrinin de ismini bu aileden aldığı yönünde teoriler de mevcuttur.

²⁰⁷ Dexter Hoyos, "Identifying Hamilcar Barca's Height of Heircte", *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.50, S.4. (2001), s.495; John Prevas, *Hannibals Oath the Life and Wars of the Rome's Greatest Enemy*, Boston: Da Capo Press, 2017, s.6.

tetikleyen bir faktör olmuştur.²⁰⁸ Libya’da bulunan müttefik şehirlerin paralı asker ayaklanmasında payları olsa da, savaş sonrasında Kartaca’nın yıkımına kadar geçen sürede Roma’nın tarafına geçmeyerek müttefik konumlarını korumuşlardır.²⁰⁹ Hamilkar Barka’nın şehri savunmak için ordunun başına geçmesinden itibaren güç dengesi Kartaca’ya geçmiş ve kısa sürede ayaklanma bastırılmıştır.²¹⁰

Sardinya’nın Birinci Kartaca Savaşı’ndan sonra Romalılar tarafından işgal edilmesi Kartaca’yı yeni gelir kaynakları aramaya zorlamıştır. Kaybedilen gümüş yataklarının geri alınması amacıyla maden zenginliği yüksek olan Güney İspanya tercih edilmiştir.²¹¹ Hamilcar Barca’nın İspanya’ya geçişinin sebebi, buradaki altın ve gümüş madenlerini kullanarak yeni bir ordu oluşturmak ve Roma’ya saldırma girişiminde bulunmak istemesidir.²¹² İspanya’nın kontrolünün Barka ailesi tarafından ele geçirilmesinin Kartaca Devletinin öncelikli politikası olmadığını belirtmek gerekir.²¹³ Aile, isimlerini ve servetlerini kullanarak kendilerine Güney İspanya da bir operasyon merkezi kurmuşlardır. MÖ 237 yılında Hamilkar Barka, Kartaca’nın Güney İspanya üzerinde doğrudan egemenlik kurması amacıyla kişisel ordusuyla ve ailesiyle beraber bugünkü Cadiz bölgesine geçti.²¹⁴ Hamilcar’ın ordusuyla beraber İspanya’ya geçtikten sonra dokuz yaşındaki Hannibal’a Romalılar’dan nefret etmesi için bir tören düzenlediği ve ona yemin ettirdiği anlatılır.²¹⁵ Müttefikler ve fetihlerle hızlı bir şekilde genişleyen

²⁰⁸ G.P. Baker, *Hannibal*, New York: Cooper Square Press, 1999, s.62; Dexter Hoyos, *Truceless War: Carthage’s Fight for Survival, 241-237*, Boston: Brill Leiden, 2007, s.79. Paralı asker savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Dexter Hoyos, *Truceless War: Carthage’s Fight for Survival, 241-237* Boston: Brill Leiden, 2007; Lloyd, *Destroy Carthage...*, s.129; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.6.

²⁰⁹ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.134; Hoyos, *Truceless War...*, s.256; Paolo Visona, “Unusual Carthaginian Billon of the First Punic War and of the Libyan Revolt”, *The Numismatic Chronicle*, C.170, (2010), s.67.

²¹⁰ H.H. Scullard, “The Carthaginians in Spain”, *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie, Astin. A. E, F.W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.21; Lloyd, *Destroy Carthage...*, s.130; Gregory Daly, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*, London: Taylor & Francis Group, 2002, s.6.

²¹¹ Strauss, *Master of Command...*, s.21.

²¹² App. *Hisp. 5*; Smith, *Carthage and the Carthaginians*, s.161; J. Rich “The Origins of the Second Punic War”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, C.41. S.67, (1996), s.6; Hoyos, *Truceless War...*, s.252; Richard Billows, “International Relations”, *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed. by M. Whitby Philip Sabin, Hans Van Wees, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.320.

²¹³ Scullard, “The Carthaginians in Spain”, s.22. İspanya’nın kolonileştirilmesi ve madenlerinin kontrol altına alınması senato tarafından onaylanmış olmasa bile bu hamlenin getirileri Kartaca kentine girmeye başladığında herhangi bir karşıt görüş belirtilmemiştir. Scullard, İspanya Seferinin Kartaca devletinin bilgisi dâhilinde olduğunun altını çizer.

²¹⁴ Diod. Sic. XXV.10; App. *Hisp. 5*; Günther, “Hamilcar” s.1123; Gareth C. Sampson, *Rome Spreads Her Wings: Territorial Expansion Between the Punic Wars*, Barnsley: Pen & Sword Books, 2016, s.99.

²¹⁵ Poly. III.11.1-9; Liv. XXXV.19; Nep. *Hann. 2*; Nic Fields, *Hannibal*, Oxford: Osprey Publishing, 2010, s.7.

Barka İspanya'sı önemli bir gelire sahipti. Kartaca'nın borçlarının ödenmesindeki ana rolü üstlenen İspanya çok geçmeden Senato ve halk tarafından onaylandı. Hamilcar MÖ 228 yılındaki savaşta ölünce İspanya'nın yönetimi damadı Hasdrubal'a kaldı.²¹⁶ Hasdrubal, Hamilcar'ın yarattığı Barca İmparatorluğunu genişleterek ona İspanya'nın güney doğusunda bulunan Carthago Nova (Yeni Kartaca) adlı bir başkent yaptı.²¹⁷ MÖ 221 yılında damat Hasdrubal Kelt bir suikastçı tarafından öldürülünce tüm İspanya'nın yönetimi Hannibal'a kalır.²¹⁸

2. ROMA VE İTALYA'NIN DURUMU

2.1. Krallıktan Cumhuriyet'e

Roma Devletinin kuruluş hikâyesi de Kartaca'da olduğu gibi efsanevi öğeler barındırır. Yine Vergilius'un eserinde geçen efsanede şehrin kurucularının atası olarak kabul edilen Aeneas'ın Vernüs'ün çocuğu olduğuna değinilir.²¹⁹ Remus ve Romulus'un atalarının böyle bir efsaneyle Truva'ya kadar götürülmesi devlete bir meşrutiyet katmak amacıyla yapılmış olması tartışılabilir. Livius ve Vergilius'un eserlerinde geçen, efsaneler barındıran Roma'nın aslında Truva'nın devamı olduğu yönünde izlenimler bırakmakla kalmaz aynı zamanda köklü bir geçmişe sahip olduklarının da altını çizer.²²⁰ Livius, Roma'nın kuruluş tarihini MÖ 753 olarak verir. Ancak bu tarihin ne derece doğru olduğu tartışılır. Çevresindeki Latin yerleşimlerinden farklı öğeler barındırmayan bir şehrin nasıl yükselişe geçtiği tarihçiler için bir merak konusu olmuştur.

Roma'nın Krallık Dönemi'nin başlangıcı olarak kabul edilen MÖ 753 tarihinden MÖ 509 yılına kadar Roma monarşisinin başında yedi kral hüküm sürmüştür. İlk kral Romulus olarak kabul edilir, sonraki üç kral Roma'nın sınırlarını genişleterek şehrin büyümesine katkıda bulunmuşlardır.²²¹ İlk dört kralın ikisinin Latin ve diğer ikisinin Sabin kökenli olması, şehrin kuruluşunda Sabin halkıyla ortak hareket edildiğine işaret

²¹⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.137; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.12-13.

²¹⁷ Baker, *Hannibal*, s.71; Smith, *Carthage and the Carthaginians*, s.163; Fields, *Hannibal*, s.10; Strauss, *Master of Command...*, s.23; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.14. Damat Hasdrubal Hamilcar'ın aksine fetih yoluyla toprak kazanmaktan ziyade politik yollara başvurarak kontrol ettiği alanları genişletmekteydi.

²¹⁸ Diod. Sic. XXV.12; App. *Hisp.* 8; Smith, *Carthage and the Carthaginians*, s.163; Francis P. Giordano, *A Study In Livy's Development of "Ethos" in the Second Punic War*, (Doktora Tezi), Temple University, 1984, s.13; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.137; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.16.

²¹⁹ Verg. *Aen.* I. 561-585.

²²⁰ Liv. I.1. Aeneas ve Romulus hakkında detaylı bilgi için 1-8.

²²¹ Jane Penrose, *Rome and Her Enemies*, Oxford: Osprey Publishing, 2005, s.19-20.

eder.²²² Son üç kralın Etrüsk kökenli olması, Roma'nın Etrüsk egemenliği altında hüküm sürdüğünün kanıtı olarak ortaya atılabilir.²²³ Roma Devletinin kuruluş yıllarından itibaren etkisi altında kaldığı Etrüsk kültürü zaman içerisinde sanatta, mimaride ve dini törenlerde kendini gösterecektir.²²⁴ Yunan ve Etrüsk öğeleri kuruluş yıllarında kendi kültürel kimliklerini yaratmaya çalışan Latinlere yol gösterici olmuştur. Latinler bölgenin baskın kültürlerden edindikleri birçok öğeyi kendi kültürlerine uyarlayarak karma bir kültürel yaşam ortaya çıkarmışlardır.

Romulus'un krallığı döneminde yaptığı ve kurduğu birçok kurum gelecekte Roma'nın kaderini belirleyecektir. Özellikle kendisine yardımcı olması açısından oluşturduğu yaşlılar meclisi 100 kişiden oluşmaktaydı. İlk kurulan meclis üyeleri ve aileleri daha sonradan oluşmaya başlayan *patrici* sınıfının ilk üyeleri olarak kabul edilir.²²⁵ Roma'nın beşinci kralı olan Lucius Tarquinius Priscus bu sayıyı 200'e çıkarmıştır.²²⁶ Brutus'un öncülük ettiği isyan neticesinde krallığın kaldırılmasıyla beraber Senato'nun üye sayısı 300'e ulaşmıştır.²²⁷ Roma'nın altıncı kralı olan Servius Tullius'un *Comitia Centuriata* adlı halk meclisini kurmasıyla beraber neredeyse tüm erkek vatandaşlara oy kullanma hakkı verilmiştir.²²⁸ Atina şehrindeki Halk Meclisinin bir benzeri olan bu yapı Cumhuriyet Dönemi (MÖ 509-27) boyunca varlığını sürdürecektir.

L. Iunius Brutus ve onu destekleyenlerin yardımıyla Roma'nın son kralının şehirden kovulması tarihi bir an olarak betimlenir.²²⁹ Senato'nun kurulması ve ilk *consulün* MÖ 509 yılında seçilmesiyle Roma Cumhuriyet Dönemi başlamış oluyordu.²³⁰ Krallık Dönemi'nin sonunda Senato yönetimine geçiş engellerle

²²² T.J. Cornell, *The Beginnings of Rome 1000-264 BC*, ed. by Fergus Millar, London: Taylor & Francis Group, 1995, s.75.

²²³ Cornell, *The Beginnings of Rome...*, s.151.

²²⁴ T.J. Cornell "Rome and Latium to 390 BC", *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M Ogilvie Astin, A. E. F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.259; Anthony Everitt, *The Rise of the Rome*, New York: Random House, 2012, s.24.

²²⁵ Liv. I.8; Plut. *Romulus*, XIII.1-2; Gary Forsythe, *A Critical History of Early Rome from Prehistory to First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005, s.157.

²²⁶ Liv. I.35.

²²⁷ Liv. II.1.

²²⁸ Liv. I.42.5-43.8; Dion. Hal. *Ant.* IV.16.1-18.2; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.39. Livius ve Dionysius halkın nasıl sınıflara ayrıldığını detaylı bir şekilde betimler. Aynı zamanda meclis savaşa ve barışa karar verme oylarının yapıldığı bir alandı.

²²⁹ Liv. I.59. Roma'nın son kralını tahtan indirenlerin kralın yakınları olması da güç dengelerinin aslında el değiştirdiğini yansıtır.

²³⁰ William Smith, *A Smaller History of Rome from the Earliest Times to the Establishment of the Empire*, New York: Harper & Brothers, 1881, s.22; Cornell, *The Beginnings of Rome...*, s.215; Forsythe, *A*

karşılaşmıştır. Bunların içinde en çok göze batan olay *plebler* ve *patrici* arasında geçen anlaşmazlıklardır. İlk olarak MÖ 494 yılında *pleblerin* haklarının *patrici* tarafından sömürülmesi üzerine ayaklanarak kendilerine Senatoda yer edinmişlerdir.²³¹ Başlangıç pozisyonu olarak ortaya çıkan senatodaki konum yıllar süren *patrici-pleb* tartışmalarıyla kendine daha fazla güç kazanmıştır.²³² Roma Senatosu'nun kendine özgü yapısı içinde birçok farklı pozisyonu barındırırdı; bunlar kısaca *magistratus* olarak ifade edilebilir.²³³

2.2. Şehir Devletinden İtalya Hâkimiyetine

Latium bölgesinin en önemli şehri konumundaki Roma, Latin şehirleriyle ortak düşmanlara karşı ittifak yaparak kendi sınırlarını genişletmişti.²³⁴ Latin şehirleriyle kurduğu birlik en zor dönemlerinde bile kendisine karşı kullanılmayacaktı. Kurulduğu bölgenin şehirlerini kendine bağlamasıyla beraber sağlam bir desteğe ulaşan Roma gözünü İtalya hâkimiyetine dikmişti. Roma emperyalizminin başlangıç noktası olarak ortaya koyduğu süreç MÖ 343 yılında Capua şehrinin Samnite tehlikesi sebebiyle Roma'dan yardım istemesiyle başlar.²³⁵ İtalya'nın en verimli bölgesi olarak geçen *Campania*'nın Roma'yla ittifak yapması sonucu İtalya egemenliğinin sağlaması önündeki en büyük engel kaldırıldı. *Campania* bölgesi özellikle zeytin ve üzüm yetiştiriciliğine uygun geniş ovalar barındırmaktaydı. Samnitler ile yapılan üç önemli savaşın sonunda İtalya'nın kuzey ve güney kısmı dışında kalan bölgeleri Roma hâkimiyeti altına alınmıştır.²³⁶ Orta İtalya'nın denetiminin sağlanması Roma'nın

Critical History..., s.150; Everitt, *The Rise of the Rome*, s. 53. İki konsülün anayasal haklarını belirleyen gücün adı *imperium* olarak geçmektedir. Konsüllere asker toplama, emir verme ve savaşta orduyu kontrol etme yetkisi tanımaktaydı. Konsüllük pozisyonu hakkında detaylı bilgi için Gary Forsythe, *A Critical History of Early Rome from Prehistory to First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005, 150-155.

²³¹ A. Drummond, "Rome in the Fifth Century II: The Citizen Community", *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie Astin, A. E., F. W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.212; W. Smith, *A Smaller History...*, s.26. Plebler politik haklardan yoksun fakir tabaka olarak kabul edilebilir. Senato tarafından kabul edilen *tribunus plebis* pozisyonunu daha sonra güçlenerek veto hakkı kazanacaktır. *Tribunus* dilimize temsilci olarak çevrilebilir.

²³² Drummond, "Rome in the Fifth Century...", s.212. Pleb ve Patriciler arasında geçen dinamikler için bkz. s.212-227.

²³³ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.40. Magistratus pozisyonları hakkında detaylı bilgi için bkz. Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.198-200.

²³⁴ *Latium* günümüz İtalya'sında Lazio bölgesi olarak geçer (Penrose, *Rome and Her Enemies*, s.19).

²³⁵ Forsythe, *A Critical History...*, s.281; Martin Stone, "The Genesis of Roman Imperialism", *A Companion to Roman Imperialism*, ed. by Dexter Hoyos, Boston: Brill Leiden, 2013, s.28. *Campania* bölgesi günümüzde de aynı isimle Napoli şehri ve çevresine karşılık gelir.

²³⁶ T.J. Cornell, "The Conquest of Italy", *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie Astin, A. E., F.W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 351-420; Forsythe, *A Critical History...*, s.281; Sampson, *Rome*

durdurulması imkânsız bir güce dönüşmesinin en büyük adımlarından biri olarak kabul edilir. Üçüncü Samnit Savaşı sırasında Kuzey İtalya'daki kabileler Roma'ya karşı birleşmelerine rağmen yine de onu yenmeyi başaramamışlardır.²³⁷

Roma Devletinin başarılı bir şekilde büyümesindeki önemli noktalardan biri de yenilene yüklediği bedeldi. İlk zamanlarında bunun vergisi ordusu için askerdi. Sonrasında ise çoğunlukla paraya dönecektir.²³⁸ Bosworth Smith'e göre Roma'nın gücü Kartaca'nın aksine birer birer kendine kattığı İtalyan kabilelerinin üzerinde kurduğu ittifaklardan gelmektedir. Asker desteğinin yanı sıra tahıl ve ikmal yardımlarında bulunmaları da teşvik edilen, yeri geldiğinde vergi yükümlülükleri olan kabilelerin oluşturduğu bu birliğin omuzlarından yükselen Roma Devleti büyük güçlüklerin altından kalkıp bir imparatorluğa dönüşebilmiştir.²³⁹ Roma'nın gücünün nereden geldiğini anlatan bu yorum bize sadece Roma'nın değil onun ittifaklarının da ne denli önemli olduğunu gösterir. Kısaca özetlemek gerekirse Romalıların isteklerini kendi ittifaklarına dayatabilme yetkisi onların üzerinden her türlü desteği almasını pekiştirerek diğer devletlerin yapamayacağı eylemlerde bulunmasını sağlamıştır.²⁴⁰ Hoyos, bu tarz yönetimi kendi iç işlerinde bağımsız ancak dışarıda ve savaşta bağlı olduğu devletin politikasını takip etmek zorunda kalmak olarak açıklar ve bunu İngilizlerin 18. yüzyılda başlayan Hindistan'daki yönetimine benzetir.²⁴¹

Roma emperyalizminin arkasındaki sebepleri açıklamak her ne kadar güç olsa da, İkinci Kartaca Savaşı sırasında yaşanan Cannae Savaşı'ndan (MÖ 216) sonra bunu gözlememiz mümkündür.²⁴² Şehrin devamlılığı, ihanetin ve yenilginin altında kalmamak için her türlü yöneme başvurulabilirdi. Burada gördüğümüz fikirler neredeyse 1700 yıl sonra Machiavelli'nin eserlerinde işlenecektir.

Spreads Her Wings..., s.9-10. İlk savaş MÖ 343-341, ikincisi MÖ 326-304 ve sonuncusu MÖ 298-290 yılında olmuştur. Yaşanan olaylar hakkında geniş özet için Forsythe, *A Critical History of Early Rome from Prehistory to First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005, s.281-324.

²³⁷ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.38; Louis Rawlings, "Army and Battle During Conquest of Italy (350-264)", *A Companion to the Roman Army*, ed. by Paul Erdkamp, Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s.46.

²³⁸ Susan P. Mattern, *Rome and the Enemy*, Berkeley: University of California Press, 1999, s.214.

²³⁹ Smith, *Carthage and the Carthaginians*, s.61; Patrick Alan Kent, *The Roman Army's Emergence From Its Italian Origins* University of North Carolina Press, 2012, s.24-25.

²⁴⁰ Dexter Hoyos, *Unplanned Wars: The Origin of the First and Second Punic Wars*, Berlin: Walter DE Gruyter & Co, 1998, s.271-272.

²⁴¹ Hoyos, *Unplanned Wars...*, s.272.

²⁴² Mattern, *Rome and the Enemy*, s.222. Roma Emperyalizminin arkasındaki düşünceyi anlamak için Susan P. Mattern, *Rome and the Enemy*, Berkeley: University of California Press, 1999, s.211-223.

Güney İtalya'nın kontrolünü elinde tutan Yunan kolonileri kendilerini Roma ile savaşacak güçte görmüyorlardı. Bu nedenle MÖ 280 yılında Tarentum kentinin teklifi sonucunda Epirus'taki Krallığından yola çıkan Pyrrhus'un Güney İtalya'ya gelmesiyle Yunan-Roma savaşları başladı.²⁴³ Pyrrhus yaptığı iki savaş sonucunda Roma'yı yenmiş olsa da, Roma'nın yenilgiyi ve barışı kabul etmemesi üzerine Sicilya adasına gitmek zorunda kalmıştır. Pyrrhus'un Sicilya'ya geçmesi sonrasında Roma ile kendi başlarına mücadele edemeyeceklerini anlayan Güney İtalya'daki Yunan şehirleri Roma'ya bağlılıklarını sunmak zorunda kalmıştır.²⁴⁴ Pyrrhus'un Roma ile olan savaşı sırasında Kartaca ve Roma'nın birbiriyle anlaşarak diğerine karşı Pyrrhus'u kullanmamayı seçmesi, güç dengesini korumayı seçtiklerini gösterir.²⁴⁵ Birçok tarihçi Pyrrhus'un Sicilya Adası'na gitmesinin ve orada yaptığı faaliyetlerin Kartaca ve Roma arasında oluşacak gerginliğe ve daha sonrasındaki savaflara yol açtığını savunur.²⁴⁶

Kuzey İtalya bölgesinin önemli bir kesimi Romalıların barbar olarak adlandırdığı kabilelerin yönetimi altındadır. Çoğunluğunu Keltlerin oluşturduğu bu kabilelerin MÖ 390 yılında Roma'yı yağmalamasının üstünden neredeyse 150 yıl sonra Roma'ya bağlanması şehrin geçen yıllar içinde ne kadar güçlendiğini açıkça gösterir. İtalya'daki diğer bağlı milletlere nazaran ayaklanmaların düzenli şekilde gerçekleşmesi bölgenin durumunun istikrarlı olmadığı izlenimini verir. Yaşanan olaylar Hannibal'ın İtalya'ya girerken Kuzey İtalya'da yaşayan Keltlerin kendine katılacağı konusundaki görüşlerini destekler niteliktedir.

3.3. Din, Kültür, Ekonomi

Roma dinini ve kültürel yaşamını etkileyen faktörlerin başında, kıyılarıdaki yerleşimler aracılığıyla iç bölgelere kadar yayılan Akdeniz medeniyetlerinin kültürel

²⁴³ Plut. *Pyrrhus*. XVI.1-2; Just. *Epit.* XVIII.1.1-2; P.R. Franke "Pyrrhus" *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie Astin, A. E., F. W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.463; Mary Beard, *SPQR: Antik Roma Tarihi*, çev. İrem Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s.173.

²⁴⁴ Plut. *Pyrrhus*, XXII; Just. *Epit.* XVIII. 1.4-11; Adrian Goldsworthy, *Pax Romana*, Yale University Press, 2016, s.35.

²⁴⁵ B. Dexter Hoyos, "The Roman-Punic Pact of 279 B.C: Its Problems and Its Purpose", *Historia Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.33, S.4, (1984), s.439.

²⁴⁶ Just. *Epit.* XVIII.2.5-11; Franke "Pyrrhus", s.456-483. Pyrrhus hayatı ve İtalya dışındaki faaliyetleri için detaylı bilgi P.R. Franke "Pyrrhus" *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie Astin, A. E., F. W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.456-483.

etkileşimleri gelir.²⁴⁷ Akdeniz etrafındaki kültürlerin etkileşimlerini tetikleyen topluluklara örnek olarak sırasıyla Fenikeliler, Etrüskler ve Yunanlar verilebilir.²⁴⁸ Doğu'dan gelen ve Batı'yı etkisi altında bırakan kültürel öğeler genellikle Batı'daki karşılıklarına göre daha oturmuş bir yapıdadır. Doğu'nun gelenek ve göreneklerinin zaman içerisinde Batı'daki uygarlıkların kültürlerine uyarlanması sonucuyla benimsenmesine sık sık rastlarız. Özellikle Roma'da bunun karşımıza Etrüsk ve Yunan ağırlıklı olarak çıktığını görürüz. Yunan kültürünün Roma'nın şehir devleti zamanlarından itibaren baskın olarak öne çıkması sebebiyle kültür, sanat, mimari ve askeri alanlardaki gelişmelerin Yunan etkisi altında kaldığını görürüz.²⁴⁹ Sınırlarını genişletip Yunan kolonilerinin ağırlıkta bulunduğu Güney İtalya bölgesinin alınmasıyla beraber büyük bir Yunan kitlesi Roma hâkimiyetine girmiş olur.

Erken Krallık dönemlerinden itibaren baskın tanrılar arasında Iuppiter, Mars ve *Quirinus* üçlüsü ön plana çıkar.²⁵⁰ Roma'nın kuruluşundaki tanrılar sistemi neredeyse Yunan şehirlerindeki bir kopyasıdır. Ancak Roma dini yapısı gereği sindirmeye dayalı bir sistemle işliyordu ve kendine kattığı uygarlıkların tanrılarını, hatta bazen de dini ayinlerini benimsemekte bir sakınca görmüyordu.²⁵¹ Roma'nın dini otoritelerinin ana amacı, dini ayinlerin doğru bir şekilde düzenleyerek tanrıların lütfunu almak olarak açıklanabilir.²⁵² Üstünde durulan diğer bir nokta ise, Roma'nın emperyalist fikirleriyle bağdaşık olarak ilerleyen şehrin korunması ve devamlılığının sağlanması yönündedir.²⁵³ İkinci Kartaca Savaşı sırasında Cannae'de alınan ağır yenilgi üzerine Romalılar çaresizlik içinde iki Galyalı ve iki Yunan köleyi sığır marketinde canlı canlı gömmüşlerdir.²⁵⁴ Bu olay bize Romalıların şehrin devamlılığı için her türlü yola başvurabileceklerini kanıtlar niteliktedir. MÖ 204 yılında Frigya'daki Kybele kültürünün

²⁴⁷ Jörg Rüpke, "Roman Religion-Religions of Rome", *A Companion to Roman Religion*, ed. by Jörg Rüpke, Blackwell Publishing, 2007, s.2.

²⁴⁸ Rüpke, "Roman Religion...", s.2; Nicholas Purcell, "The Ancient Mediterranean", *A Companion to Mediterranean History*, ed. by Peregrine Horden & Sharon Kinoshite, Blackwell Publishing, 2014, s.60-61.

²⁴⁹ Rüpke, "Roman Religion...", s.3; Purcell, "The Ancient Mediterranean", s.60-61.

²⁵⁰ Cornell, *The Beginnings of Rome...*, s.80. Quirinus'un kökeni Sabine halkına dayanmakla beraber, Mars'ın işlevine benzer bir şekilde savaş tanrısı olarak kabul edilirdi.

²⁵¹ Rüpke, "Roman Religion...", s.4; Mommsen, *The History of Rome*, vol. 1, s.171; Bagnall, *The Punic Wars...*, s.16.

²⁵² Forsythe, *A Critical History...*, s.126.

²⁵³ Eric Orlin, "Urban Religion in the Middle and Late Republic", *A Companion to Roman Religion*, ed. by Jörg Rüpke, Blackwell Publishing, 2007, s.58.

²⁵⁴ Liv. XXII.57; Warmington, *Carthage*, s.131; Hoyos, *Mastering the West...*, s.127.

Magna Mater adıyla Anadolu'dan İtalya'ya getirilmesi Kartaca'nın düşeceğini ve Roma'nın galip geleceğini simgeliyordu.²⁵⁵

İkinci Kartaca Savaşı'nın sonuçlanmasından itibaren zengin süslemeler içeren mezarların yapımı hızlanmıştır.²⁵⁶ Aile üyeleri adına yapılan mezarlar için genellikle şehrin dışında kalan ve herkes tarafından görülebilecek alanlar tercih edilmiştir. Cenaze törenlerinde ailenin vefat etmiş üyelerinin politik başarılarının üstüne çıkılmasının ön planda yer alması ailenin nüfuzunu arttıran bir öge olarak görülürdü. Politika ve cenaze törenlerinin birbirine bu denli bağlı olması Romalıların politik başarılarına ne kadar önem verdiğinin altını çizer.²⁵⁷ Roma şehrinin yapısı politik hayatın ve başarıların ölümden sonra bile hatırlanması geleneğini tümüyle yansıtır. Şehrin mimari açıdan birbirinden üstün birçok esere ev sahipliği yapmasının ana nedenlerinden biri de budur. Mimari alanda mermer kullanımının yaygın olması bir Yunan geleneği olsa da Roma şehri içinde mermer kullanımı yıllar içinde gelişerek önemli kamu binalarını, aristokratların evlerini ve mezarlarını süslemek amacıyla sık sık kullanılmıştır.²⁵⁸

Roma toplumunun kendine özgü niteliklerinden biri olarak sivrilen ve insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rolü olan *patronusluk* sisteminin kökeni şehrin kuruluşuna kadar gider. *Patronuslar* genellikle *patrici* kökenli olup yandaşlarına da kendi özerkliklerini yansıtmaya hakları vardı. *Patronusların* politik güçleri mevcutken *patronusa* bağlı olanlar onun fikrini desteklerdi, aynı zamanda *patronusun* da kendine bağlı kişileri toplum içinde koruma ve kollama görevleri bulunmaktaydı.²⁵⁹

Toplum içinde öne çıkan bir diğer olgu ise ailelerin üzerindeki erkek otoritesidir. Aile üzerindeki erkek otoritesini ifade etmek için kullanılan *pater familias* aile

²⁵⁵ Sil. *Pun.* 17.1-47; App. *Hann.* 56; R. Davis Marks, 'Scipio Africanus in the Punica of Silius Italicus', University of Pennsylvania, 1992, s.348; Annamaria Vallis, *Mos Maiorum and the Second Punic War*, (Yüksek Lisans Tezi), California State University, 2006, s.35-36; Kamil Doğanç, "Roma Dininde Anadolu Kökenli Bir Tanrıça: Magna Mater", *Prehistoryadan Günümüze Kadın*, ed. Meral Hakman, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2020, s. 285-312. Roma'da bulunan ve büyük felaketler karşısında danışılan Sibylline Kitaplarının Ana Tanrıça'yı temsil eden siyah taşın getirilmesi halinde Roma'nın zaferini garantilediği bilinir. Tarquinius Superbus'un krallığında Roma'ya getirilen bu kitapların Yunan kültürü etkisinde yazılmış olması Kybele'nin taşına olan özel ilginin altında yatan sebeptir.

²⁵⁶ Leonard V. Rutgers, "Cemeteries and Catacombs", *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, ed. by Paul Erdkamp, New York: Cambridge University Press, 2013, s.497.

²⁵⁷ Christopher Johanson, "A Walk with the Dead: A Funerary Cityscape of Ancient Rome", *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, ed. by Berly Rawson, Blackwell Publishing, 2011, s.408; Rutgers, "Cemeteries and Catacombs", s.500.

²⁵⁸ Andrew Wilson, "Raw Materials and Energy", *The Cambridge Companion to the Roman Economy*, ed. by Walter Scheidel, New York: Cambridge University Press, 2012, s.138-139.

²⁵⁹ W. Smith, *A Smaller History...*, s.9.

üzerindeki tüm yetkilerin ve kararların erkeğin himayesinde olduğunun altını çizer.²⁶⁰ *Patria potestas*'a tabii olan tüm kişiler ve varlıklar aile reisinin yani *pater familias*'ın hâkimiyeti altında kalmaktaydı.²⁶¹ *Pater familias* statüsüne ulaşabilmek için bir başkasının *patria potestas*'ı altında bulunmamak ve erkek olarak doğmak gerekliydi.²⁶² Ailenin erkeğinin elinde bulundurduğu bu pozisyon güçlü ataerkillik özelliklerini barındırır. Aile dinamiklerinin bu denli bir şekillenme geçirmesi kadınların haklarını yok saymaz ancak onları çoğu zaman erkeğin otoritesi altında görür.

Roma ekonomisinin ana gelirlerini oluşturan etmenler değerli madenler olarak kabul edilir. Roma ekonomisinin ihtiyaç duyduğu değerli metallere (altın, gümüş, bakır) çıkarılması ve kontrolünü devlet üstlenmişti.²⁶³ Kendisini askeri anlamda kanıtlamayı ekonomik büyümeye tercih etmesi dolayısıyla yoğun bir tüccar sınıfı bulamayız. Ancak sanayi ve teçhizat yapımı için gerekli zanaatkarların yetiştirilmesi ve uzmanlaştırılması desteklenmiştir. Özellikle kendine kattığı şehirlerden aldığı vergiler ve diğer ürünlerle ekonomik olarak bir refah düzeyine ulaştığını savunabiliriz. Akdeniz üzerinde hâkimiyetini genişletene kadar deniz ticaretinde önemli bir rol oynamamıştır.

3. TARAFLARIN ASKERİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Antik Çağ'da karşımıza çıkan muharebelerin çoğunda aynı düzeni görmemiz mümkündür. Ancak bu konuda bir yeniliğe yön verenlerin başında gelen isimler İkinci Kartaca Savaşı sırasında iki tarafın da öne çıkan generalleridir. Roma'nın izlediği savaş düzeni düşmanla karşı karşıya geldiğinde tüm elini göstererek gizli saklı bir yöntemle başvurmadan düşmanla yüzleşmekti. Bu taktiğin aynı zamanda Hellenler tarafından birbirleriyle savaşırken sık sık kullanıldığını bilmekteyiz. Onurlu bir şekilde savaşma

²⁶⁰ Mommsen, *The Roman History*, vol. 1, s.61. *Pater Familias* ve Roma aile sisteminin nasıl işlediğine dair detaylı bilgi için bkz. Mommsen, *The Roman History Vol 1*, s. 59-87; Kamil Doğanç & Fulya Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde "Pater Familias" ve "Patria Potestas" Kavramları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, 2014/2, 2014, s.233.

²⁶¹ Doğanç & Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde "Pater Familias" ...", s.233. *Patria potestas*, dar anlamda babaya ait olan güç, babadan gelen iktidar ve yönetim hakkını; geniş anlamda ise aile reisi olan *pater familias*'ın agnatik manada ailesindeki bütün çocuklar, torunlar, aileye dâhil diğer kişiler ve köleler üzerindeki hâkimiyetini ifade ediyordu.

²⁶² Doğanç & Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde "Pater Familias"...", s.234. Aile reisinin aile üzerindeki hakları sınırsızdı. Kendi otoritesi dışında aile içindeki kimseye hesap vermek zorunda olmadığından ailesi üzerindeki otoritesini sınırlayacak bir kurum bulunmamaktaydı.

²⁶³ Wilson, "Raw Materials and Energy", s.133. Altın madenleri günümüz İtalya, Fransa ve son dönemlerde ağırlıklı olarak İspanya'da bulunmaktaydı. Gümüş için ise Güney İspanya bölgesinde Fenikeliler'den arta kalan madenler kullanılmaktaydı.

yapısının Antik Çağ'ın modernliği yansıtan devletlerinde ortaya çıkmasını yargılamamız yanlış olur. Taktiğin altında yatan düşünceye bakıldığında, açıkça görülebilecek nokta, kendi üstün kültürüne güvenen tarafın eşit bir muharebede seviye olarak kendinden düşük gördüğü bir millete yenilemeyeceğidir.²⁶⁴ Düzenli bir ordusu olan Roma'nın bu açıdan Helenlerden pek bir farkı bulunmamaktadır. Kendisine ve ordusuna güvenen Roma barbarlarla savaşırken onları meydan savaşına çekmeyi dört gözle beklemekteydi. O zamanlarda bile bariz olan Roma'nın meydan savaşlarındaki üstünlüğü aynı şekilde Kartacalı General Hannibal'ın da dikkatini çekmiştir. Roma'nın meydan savaşında kolay kolay yenilemeyeceği gerçeğini kabullenip onları her şekilde dezavantajlı bir konuma getirerek düşmana karşı elini güçlendirmek ana hedefi olmuştur. Daha öncesinde karşımıza çıkan savaş analizleri ve taktiklerinin bariz biçimde değişimini gerektiren İkinci Kartaca Savaşı süreci aynı zamanda Romalıların da karşısındaki düşmana adapte olmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle savaşın ilk safhalarında Hannibal'ın taktiksel anlamda öne çıkması kaçınılmaz bir şekilde oluşmuştur. Buna rakip olarak Scipio'nun Roma'nın sabit savaş sistemine getirdiği yenilikler de onun başarılı olmasının altında yatan nedenlerdir.

Roma ile Kartaca arasında geçen savaşlar Roma'nın askeri düzeninin sarsılmasındaki ana etken olarak gösterilebilir. Bu durumun başlıca sebebi özellikle İkinci Kartaca Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Hannibal ve ordusunun İtalya'nın iç kesimlerine kadar ilerlemesi düzenli olarak çarpışmaların çıkmasını tetiklemiştir. Roma ordusunun göreve çağrılmak üzere bekleyen vatandaşlardan oluşması bir nevi düzenli bir ordu görünümü vermektedir. Sürekli savaşa hazır bir ordu bulundurmak devletin ve vatandaşların arasının açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Düzenli bir ordu kurulmasının ve düzenli bir komuta zincirinin oluşturulmasının altında yatan sebepler arasında İkinci Kartaca Savaşı'nın etkisi görülebilir.²⁶⁵

3.1. Roma'nın Askeri Yapısının Tarihi

Roma'nın kuruluş döneminden bu yana gelişen askeri yapının incelenmesi Antik Çağ'ın en üstün savaş makinesinin tarihinin algılanması adına yapılabilecek en mantıklı

²⁶⁴ Burada özellikle belirtmek istenen milletler Yunanlar ve Romalıların *barbar* olarak adlandırdıkları gruplardır. Kendilerinin oluşturdukları yapıların onlardan üstün olduğu düşüncesini savaş alanında da belirtmeye özen göstermişlerdir.

²⁶⁵ Z. Özsağlam Mutlu, *Marius'un Ordu Reformu Öncesi ve Sonrasında Legio'nun Kuruluş ve Muharebe Düzeni*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2014, s. 26-29.

tercih olacaktır. Kuruluş dönemindeki askeri yapının, nüfusun az olması sebebiyle kabileler arasından toplandığını savunabiliriz. Krallık Dönemi'ndeki Roma ordusunu *Ramnes, Tities, Luceres*, adlı kabilelerin her birinden toplanan yaklaşık 1000 piyade ve 100 süvari oluşturmaktaydı.²⁶⁶ Dönemin şehirlerindeki benzer yapıya ayak uyduran Roma, Tiber Nehri kıyısındaki küçük bir şehirden İtalya hâkimiyetine uzanan tarihinde askeri alanda birçok gelişmeye ayak uyduracaktır. Roma'nın Krallık Dönemi'ndeki ordu yapısı, daha önceki klan üzerinden düzenlenen orduyla gelir sınıfına bölündükten sonra oluşan askeri modelin birleşimiyle oluşan karma bir yapıdadır.²⁶⁷ Krallık Dönemi'nde askeri alandaki gelişmelerin başında Servius Tullius'un yaptığı düzenlemeler önemli bir yer tutar. Roma'nın altıncı kralı olan Servius Tullius (MÖ 580-530) vatandaşları altı gelir sınıfına bölmeleriyle halkın politik haklarını belirlemenin yanında askere alınacak kişilerin de tespit edilmesine yardımcı olmuştur.²⁶⁸ Yapılan yeni düzenlemelerin arkasındaki etmen olarak şehrin büyümesi ve yayılmacı politikanın öne çıkması verilebilir.

Krallık Dönemi'ndeki bu düzenlemelerin ardından Cumhuriyet Dönemi'ne geçişte asıl yükselme dönemi hızlanmıştır. Kendi içindeki problemlerden kurtulan şehir büyümeyi amaç edinerek etrafındaki küçük şehirleri kendi bayrağı altında birleştirmeye başlamıştır. MÖ 338 yılında Latinler üzerinde tam denetim kurulmasından itibaren yeni bir vatandaşlık sistemi getirilerek askerlik ve vergi yükümlülükleri dayatılmıştır.²⁶⁹ Politik hayata katılma hakkından yoksun olan bu yeni sistemde ihtiyaç duyulan asker rezervi sağlanmıştır. Romalılara karşı savaşa girenler aynı zamanda müttefiklerine de

²⁶⁶ Plut. *Romulus*, XIII. 1; Pat Southern, *The Roman Army*, Denver: Abc Clio, 2006, s.87. Yaklaşık 3300 kişiden oluşan bu askeri güç daha sonraki reformlar sayesinde arttırılacaktı. Gary Forsythe "The Army and Centuriate Organization in Early Rome", *A Companion to the Roman Army*, ed. by Paul Erdkamp, Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s.25; Jeremy Armstrong, *Early Roman Warfare from the Regal Period to the First Punic War*, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd., 2016, s.7.

²⁶⁷ Armstrong, *Early Roman Warfare...*, s.28.

²⁶⁸ Livius ve Dionysius halkın nasıl sınıflara ayrıldığını detaylı bir şekilde betimler (Liv. I.42.5-43.8; Dion. Hal. *Ant. IV.16.1-18.2*). Ayrıca bkz. Brian Campbell, *Greek and Roman Military Writers*, ed. by Brian Cambell, New York: Taylor & Francis Group, 2004, s.7; Forsythe "The Army and Centuriate Organization...", s.24; Chris McNab, *The Roman Army: the Greatest War Machine of the Ancient World*, ed. by Chris McNab, Oxford: Osprey Publishing, 2010, s.20; Nic Fields, *Roman Battle Tactics 390-110 BC*, Osprey Publishing, 2010, s.19-20; Southern, *The Roman Army*, s.88.

²⁶⁹ Penrose, *Rome and Her Enemies*, s.26; Nicholas Sekunda & Philip de Souza, "Military Forces", *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed. by Michael Whitby, Philip Sabin, H. Van Wees, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.326; Forsythe, "The Army and Centuriate Organization...", s.36; Rawlings, "Army and Battle...", s.46; Sampson, *Rome Spreads Her Wings...*, s.7; Goldsworthy, *Pax Romana*, s.31; Armstrong, *Early Roman Warfare...*, s.113; Erskine, *Roman Imperialism*, s.13-16.

savaş açmış olarak kabul ediliyordu.²⁷⁰ Kendine bağlı şehirleri aktif bir biçimde kullanma stratejisi Roma'nın Akdeniz dünyasının hâkimi olmasının altında yatan nedenlerden birisidir. Hannibal'ın savaşı neden İtalya üzerine taşıdığına altında yatan sebep, bu birliğin yapısının bozulmasını sağlamak olarak öne sürülebilir. Roma'nın müttefik olarak kabul ettiği iki büyük grup vardı: Latinler ve İtalya'daki diğer koloniler.²⁷¹ Latinler, Romalıların kendi kanından kabul ettikleri halk olduğundan onların yerleri diğer İtalyan halklarına nazaran daha iyi konumdaydı. Birliğe yeni katılan bölgelerin denetimini sağlamak amacıyla sık sık Latin kolonileri kurulması, bu güvenin bariz bir örneğidir. Polybius MÖ 218 yılında başlayan İkinci Kartaca Savaşı sırasında Roma'nın 30 Latin kolonisinden ve İtalya'daki müttefiklerinden yaklaşık olarak 250 bin piyade ve 23 bin süvari rezervi bulunduğunu iddia eder.²⁷² Roma ve müttefiklerinin asker oranının eşit ve hatta daha yüksek sayılarda bulunduğunu varsayarsak İkinci Kartaca Savaşı sırasında elinde 700 bin piyade ve 70 bin süvariye ulaşan bir asker rezervi olduğunu söyleyebiliriz.²⁷³ Antik Çağın şartları göz önüne alındığında, verilen sayının ne kadar büyük olduğunu anlayabiliriz. Özellikle Hannibal'ın art arda Roma'yı yenmesine rağmen Roma'nın sürekli yeni lejyonlar oluşturarak savaşa devam etmesi bu sayıların doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Krallıktan beri devam eden asker olma şartları Cumhuriyet Dönemi'nde de pek değişmemiştir. Orduya alınan lejyonerlerin kendi ekipmanlarını karşılayabilmesinin beklenilmesi, çoğunluğunu çiftçilerin oluşturduğu birliklerin kurulmasına evrilmiştir.²⁷⁴ Savaş sırasında arazilerin boş kalması problemi yavaş yavaş asker çiftçi kavramından profesyonel orduya geçişi hızlandırmıştır. Boş kalan arazilerin büyük toprak sahipleri tarafından satın alınması ordudaki askerlerin görevlerinin ardından işleyecek

²⁷⁰ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.38; Louis Rawlings, "The War In Italy, 218-203", *A Companion to the Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s. 311.

²⁷¹ McNab, *The Roman Army...*, s.39. İttifak şehirlerinin sağladıkları lejyonlara *Ala* adı verilirdi. Bunlar Roma'nın merkezdeki birliklerinin sağında ve solunda buldukları için kanatlar adı verilen *Ala* adını almışlardır. Ayrıci süvarilerin büyük bir kısmının İttifak şehirlerinden sağlanması Romalıların asker ihtiyaçlarını karşılamada ne kadar büyük bir etmen olduklarının altını çizer (Southern, *The Roman Army*, s.93-94).

²⁷² Poly. II.24.10-16; Penrose, *Rome and Her Enemies*, s.26-27. Tam sayıyı vermek gerekirse Latinlerden 80 bin piyade ve 5 bin süvari, Sammitelardan 70 bin piyade ve 7 bin süvari, Güneydeki Yunan kentlerinden 50 bin piyade ve 16 bin süvari, Lucaniadan 30 bin piyade ve 3 bin piyade, Marci, Marrucini, Frentani ve Vestini kabilelerinden 20 bin piyade ve 4 bin süvari ve ek olarak Sicilya ve Tarentum şehrinde iki adet lejyon bulunmaktadır. Romalılar ve Campanialarında 250 bin piyade ve 23 bin süvari olduğunu da ekler.

²⁷³ Poly. II.24.16; Goldsworthy, *Pax Romana*, s.31.

²⁷⁴ Goldsworthy, *Pax Romana*, s.34; Hoyos, *Mastering the West...*, s.25.

topraklarının olmadığı bir sisteme dönüşmesine neden olmuştur. Varlıklı kişilerin genellikle süvari birliklerinde kendilerine yer bulması statünün bir getirisidir. En fakir vatandaşların ise kendilerini hafif piyade olarak ön saflarda bulması Marius'un reformlarıyla beraber değişecektir. Marius'un yaptığı ordu reformu yasası her ne kadar Kartaca Savaşı'ndan neredeyse yüz yıl sonra bile olsa, o zaman içerisinde yaşanan benzer problemlerin giderilmesi amacını taşımaktaydı.²⁷⁵

3.1.1. Romalıların Savaş Anlayışı

Savaş anlayışı ve savaşa yaklaşımın Roma'da özel bir yeri bulunmaktadır. Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'ne geçişinden itibaren ön plana çıkan politika ve kişisel başarılar askeri hayata da etki etmiştir. Savaş ve politika Roma'nın genişlemesini ve devamını sağlayan ayrılmaz bir ikiliydi. Barış zamanında başarılı bir askeri liderlik sağlamak için savaşa hazırlanmak gerekirdi.²⁷⁶ Çoğu politikacı diğer rakiplerinin önüne geçmek amacıyla savaşta başarı kazanmayı ön planda tutmaya özen göstermiştir. Bunun en iyi örneğini Gaius Iulius Caesar'ın Galya savaşlarında görmekteyiz.²⁷⁷ İtalyan savaş anlayışının en önemli unsurlarını kişisel başarı ve ihtişam oluşturmaktaydı. Romalıların askeri başarılarına ne kadar önem verdikleri *triumph* töreninin alınabilecek en yüksek onur olmasıyla anlaşılabilir.²⁷⁸ Bireysel başarının öne çıkışı Roma'nın tarihinde bir dönüm noktası olarak sayılabilir. Özellikle İkinci Kartaca Savaşı'nın ardından Scipio'nun Senato'nun yetkisinden bağımsız hareket etmesi daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak büyük generallerin Senato'ya meydan okumasına ön ayak olacaktır.

Romalıların sık sık başvurduğu savunmaya dayalı savaş stratejisini basit olarak özetlemek gerekirse; savaşa girmek istedikleri devletin çatışma olasılığı en yüksek olduğu toplulukla anlaşıldıktan sonra bu topluluk üzerindeki haklarına binaen haklı nedenlerle savaşa girmiş gibi gösterirdi.²⁷⁹ Polybius'un anlatılarına göre Romalılar savaş açmak için geçerli bir nedeni öne sürerlerdi ve kendilerini haklı olarak göstermeyi

²⁷⁵ Mutlu, *Marius'un Ordu Reformu...*, s. 30.

²⁷⁶ Adrian Goldsworthy, *Roman Warfare*, ed. by John Keegan, London: Cassell Publishing, 2000, s.18.

²⁷⁷ Caesar'ın Senato içinde nasıl yükseldiğini görmek için bkz. Caes .*B. Gall.* VIII.49-55.

²⁷⁸ *Triumph*, başarılı bir seferden dönen generalin, ordusunun ve getirdikleri ganimetlerin büyük bir törenle Roma'nın içlerine kadar girerek seremoni eşliğinde Roma'nın kutsal alanlarına alınmasından oluşur (Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.42; Kent, *The Roman Army's...*, s.27).

²⁷⁹ Billows, "International Relations", s.321.

önemsiyorlardı.²⁸⁰ İttifaklarına her zaman geçerli bir *casus belli* sunmayı ön planda tutan bu anlayış kendini haklı çıkarmak için sürekli olarak kullanılacaktır. Aynı kapsamda öne çıkan bir diğer düşünce ise, Yunan şehir devletlerinden miras kalmış olan düşmanı kesin bir meydan savaşı sonucunda yenilgiye uğratma üzerinden şekillenir.²⁸¹ Adil bir savaş anlayışının yanında zaferin peşinde her şeyi makul gören bir anlayışın olduğunu da göz ardı edemeyiz.²⁸² Devletin devamı tehlike altına girdiğinde kuralların çiğnenmesi pahasına her türlü yola başvurulmasına da sık sık rastlarız. Savaşın kazanılması durumunda düşmanlara karşı yaklaşımda Roma'nın yapısına özgü yanları görmemiz mümkündür. Romalıların düşmanlarına karşı iki farklı yaklaşımı vardı. Eğer düşman Roma'nın isteklerine uymaz ve direnirse içindeki halkın köleleştirilip satılması olasıydı, ancak şehir çatışma daha başlamadan koşulsuz teslim olursa Roma'nın ittifakına katılma şansı elde ederdi.²⁸³ İlk yaklaşımın özellikle büyük devletlere karşı uygulandığını görmemize nazaran ikinci yaklaşım genellikle küçük şehir devletlerini kendi içine alarak büyüyen bir imparatorluğun başlangıcını oluşturur.

3.1.2. Ordunun Yapılanması ve Savaş Düzeni

Vegetius Roma ordusunun yükselişinin temelini ordunun eğitimine bağlamaktadır.²⁸⁴ Bu görüşü savaş antremanı, kamp disiplini ve askeri uzmanlık olarak üç ana başlıkta açıklar.²⁸⁵ Barbar kabilelerin sayısı ve fiziki avantajlarına rağmen belirli bir düzenleri olmaması açısından Roma'ya yenik düştüklerini açıklar. Barbar orduları ve Roma arasındaki en büyük farklılığın disiplin olduğunu da belirtir. Vegetius'un yazmış olduğu geç Roma ordusunun analizi her ne kadar Kartaca savaşlarındaki Roma ordusunu kapsamasa da ana temeller ve kurallar aynıdır.

Roma ordusu pek çok açıdan modern anlamdaki ordulara benzetilebilir, düzenli talim, üniforma, birliğin organizasyonu ve emir komuta zinciri örnek olarak verilebilir.²⁸⁶ Ancak bu düzenin sağlanmasının öncesindeki ordunun yapısı küçük bir

²⁸⁰ Poly. XXXVI.2; Donald Walter Baronowski, "Polybius on the Causes of the Third Punic War", *Classical Philology*, C.90, S.1, (1995), s.18; Michael P. Fronda, *Between Roma and Carthage Southern Italy During the Second Punic War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s.301.

²⁸¹ Fields, *Roman Battle Tactics 390-110 BC*, s.4.

²⁸² Goldsworthy, *Roman Warfare*, s.19.

²⁸³ McNab, *The Roman Army...*, s.38.

²⁸⁴ Veg. *Mil.* I.I.

²⁸⁵ Veg. *Mil.* I.I. Geç Roma ordusunun düzeni ve gelişimini anlamak için bkz. Vegetius, *Epitoma Rei Militaris*.

²⁸⁶ Goldsworthy, *Roman Warfare*, s.21.

şehrin vatandaşlarından öteye gidemezdi. Roma'nın ilk düzenli sayılabilecek ordusu MÖ 6. yüzyıldan itibaren Yunan şehirlerinde kullanılan hoplit düzeniydi.²⁸⁷ Hoplit düzeninin gelişmesi şehir devletlerinin yükselmesiyle eş değer olarak ele alınabilir.²⁸⁸ Hoplit olarak görev yapan askerlerin birçoğu yaşadıkları şehrin vatandaşıdır ve çoğunluğunu çiftçiler oluşturur.²⁸⁹ Helen kültürünün etkisi altındaki bir şehir olarak yaşamını sürdüren Roma için en uygun düzenin düşmanlarını yenmesine yardımcı olacak bir şekilde düzenlenmesi MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda başlayacaktır. Roma ordusu MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda birçok çarpışmada yenilmesine rağmen hiçbir savaşı kaybetmemiştir. Bunun en büyük nedeni kendisinin ve müttefiklerinin oluşturduğu muazzam asker gücünün her zaman yeni ordular gönderip savaşa devam edebilmesidir.²⁹⁰

MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren hoplit formasyonunun yerini *manipulus* formasyonuna bıraktığını görürüz.²⁹¹ Oluşturulan yeni düzen bir dama tahtasını andırmaktaydı, sıralar arasındaki aralıklardan geriye çekilmek ve arka sıradakilerin savaşa katılmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktaydı. Ağır piyade düzeni üç sıradan oluşmaktaydı. İlk sırada bulunan *hastati* genç ve fakir olanlardan oluşurken, ikinci sıra *principes* otuzlu yaşlarda olan biraz daha ağır zırhlı ve savaş deneyimli kısmı, en son sıra ise *triarii* hoplit tarzında silah kullanan en tecrübeli askerleri barındırıyordu.²⁹² Üç

²⁸⁷ Goldsworthy, *Roman Warfare*, s.27. Hoplit düzeni MÖ 7. yüzyılın başında Yunan şehirlerinde ortaya çıkan bir savaş düzeniydi. Hoplit mızrağı, dizlikleri, göğüs zırhı, bronz miğferi ve yuvarlak bronz kalkanı olan bir askerdirdi. Hoplit savaş düzeninin en önemli yanı tek bir birey olarak savaşmak yerine bir grup olarak savaşa katılmalarıydı. Formasyonun bozulmaması ve düzenin korunması amacıyla sıkı bir eğitimden geçirilirlerdi (Forsythe, "The Army and Centuriate Organization...", s.27).

²⁸⁸ Adrian Goldsworthy, *The Complete Roman Army*, London: Thames & Hudson, 2003, s.23.

²⁸⁹ Goldsworthy, *Roman Warfare*, s.29; Forsythe, "The Army and Centuriate Organization...", s.27.

²⁹⁰ Luuk De Ligt, "Roman Manpower and Recruitment During the Middle Republic", *A Companion to the Roman Army*, ed. by Paul Erdkamp, Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s.114.

²⁹¹ Campbell, *Greek and Roman Military Writers*, s.8. *Manipulus*'un kısaca anlamı bölük demektir, yaklaşık 120 askerden oluşan ve kendi içerisinde organize olmuş bir oluşumdur (McNab, *The Roman Army...*, s.30).

²⁹² Poly. VI.19-42; Goldsworthy, *Roman Warfare*, s.43-47. İlk iki sıradaki askerler ünlü *gladius* kılıcını kullanırken yanlarında iki tane de *pilum* taşımaktaydılar. *Gladius* yaklaşık 60 santimetre uzunluğunda kesmekten çok saplamak amacıyla kullanılırdı. *Pilum* yaklaşık 2 metreyi bulan boyuyla düşmanla temas etmeden önce kalkanları etkisiz hale getirmek için kullanılan bir tür mızraktı. *Scutum* adındaki Romalı ağır piyadelerin kullandığı kalkan 1.2 metre uzunluğunda ve 60 santim genişliğinde olabiliyordu, üç katmanlı huş ağacından yapılan kalkanın üstü dana derisiyle kaplanırdı. İlk iki sıradaki piyadelerin sayısı 120 ile 160 arasında değişmekteydi, son sıradakiler ise 60 kişilik gruplardan oluşurdu. *Velites* sınıfının sayısı yaklaşık olarak 1200'dür. *Hastati* ve *Principes*'in sayılarıyla eşit orandadır. *Triarii*'nin sayısı 600 süvari ise 300 olarak verilir. Ordunun savaş düzeni olarak kullandığı *Triplex Acies* sistemi üç sıralı piyadelerin dama tahtası düzeninde dizilmesiyle başlar. Düzenli geri çekilme ve arkadaki sıranın öndekileri desteklemesi için aralarda boşluklar bulunur ve her zaman tek sıra düşmanla temas eder, geriye kalan sıralar yedek olarak saklanır (Campbell, *Greek and Roman Military Writers*, s.8; McNab, *The*

sıradan bağımsız olarak düşmanın yaklaşmasını yavaşlatması için kullanılan, hafif piyade olarak geçen en genç ve fakir vatandaşlardan seçilen *velites* sınıfı vardı. Bir lejyonda yaklaşık dört bin iki yüz piyade ve üç yüz de süvari olduğunu bilmekteyiz. Konsüllerin ordularında dört adet lejyon bulunmaktadır. Bunların ikisi Latin ve Roma kökenli olurken, diğer ikisi yardımcı kuvvetler olarak bahsedilen İtalyanlardan oluşur. Düzendeki süvarilerin aristokrasinin arasından seçilmesinin nedeni atını ve kendi ekipmanlarını karşılayabilecek zenginlikte olmalarıdır.²⁹³

Roma donanmasının ortaya çıkışı Birinci Kartaca Savaşı'nın tetiklemesiyle olmuştur.²⁹⁴ Batı Akdeniz'in en güçlü donanmasını barındıran Kartacalıların gemileri kopyalanmış, ancak bunun yeterli olmaması nedeniyle *corvus* icat edilerek deniz savaşlarını kendi üstün oldukları kara savaşına çekmişlerdir.²⁹⁵ Kartaca ile yapılan deniz savaşlarının haricinde donanma genellikle asker ve erzak taşıma amacıyla kullanılmaktaydı. Roma ordusunun mühendislik ve kuşatma alanındaki başarılarını özellikle Caesar'ın anılarında sık sık görmemiz mümkündür.²⁹⁶ Lejyonerlerin aynı zamanda düzenli olarak kamp kurması ve etrafının örülmesi işlemlerini bir günlük bir sürede bitirebilmeleri onların inşa işlerinde ne kadar usta olduklarını gözler önüne serer.

3.2. Kartaca Ordusunun Yapılanması

Kartaca'da Roma'nın düzenli ordusuna karşılık gelecek bir sistem bulmamız mümkün değildir. Askeri alandaki düzenlemeler ve yaptırımlar gereği düzenli ordu bulunmaz, ancak savaş zamanında şehri koruyacak yurttaş askerleri bulunurdu.²⁹⁷ Bunun yanında kara ordusunun eksikliğini kapatan donanmanın varlığı inkâr edilemez. Düzenli ticaret ağlarını denetlemek ve korsanlık faaliyetlerini kısıtlamak amacıyla

Roman Army..., s.34; Fields, *Roman Battle Tactics 390-110 BC*, s.41-47; M.C Bishop & J. C. N. Coulton, *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, Oxford: Oxbow Books, 2006, s.52). Roma ordusunun Cumhuriyet döneminde kullandığı askeri ekipmanlar ve işlevleri hakkında detaylı bilgi için M.C. Bishop & J.C.N. Coulton, *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, Oxford: Oxbow Books, 2006, s. 52-70.

²⁹³ Goldsworthy, *The Complete Roman Army*, s.27; Campbell, *Greek and Roman Military Writers*, s.8; McNab, *The Roman Army...*, s.34; Rawlings, "Army and Battle...", s.56; Sekunda & Souza, "Military Forces", s.350-352.

²⁹⁴ Sekunda & Souza, "Military Forces", s.365.

²⁹⁵ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.5; Lee, "Rome vs Carthage...", s.61; Goldsworthy, *The Complete Roman Army*, s.35-38. *Corvus* aslında basit bir bordalama aparatı işlevi görür. Gemiler birbirine yaklaştığı anda düşman gemisine indirilerek askerlerin düzenli bir şekilde karşıya geçmesine yardımcı olur.

²⁹⁶ Caes. *B. Gall.* IV.17. Caesar, ordusunun Ren Nehri'ni geçmek amacıyla yaptığı köprüyü detaylı bir biçimde anlatır.

²⁹⁷ Goldsworthy, *Cannae*, s.50.

oluşturulmuş donanma Batı Akdeniz'in gördüğü en büyük filoyu oluşturur.²⁹⁸ Kartaca savaş zamanlarında kara ordusu için genellikle Libya'da bulunan vasallarından asker toplardı, bunun yanında büyük miktarda paralı asker alımı da mevcuttu.²⁹⁹ Kartaca'nın Yunan şehirlerine benzer bir biçimde kullandığı vatandaşlarından oluşan birlikleri de bulunmaktaydı, ancak sayılarının az olması nedeniyle şehre karşı bir saldırı olmadığı sürece savaş alanında görev almazlardı.³⁰⁰ Kartaca'nın yükselişe geçtiği dönemlerde vatandaş askerlerini düzenli olarak kullandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, düzenli savaş zamanlarında yetişkin erkekler kaybedilmesinin hem şehrin yapısı hem de ticari çıkarlar için kötü sonuçlar doğurması nedeniyle vatandaşların büyük bir tehlike yaklaşmadığı sürece orduda yer almamasına karar verilmiştir. Savaş zamanında vasallarından asker ve para toplanmasıyla beraber oluşturulan karma ordunun düzenli şekilde talim yapan ve tecrübe olarak üstün olan Roma ordusuyla denk olması düşünülemezdi.

Kartaca-Roma savaşları sırasında Kartaca ordusunda görev yapan halklar şöyle sıralanabilir: Libyalılar (piyade), Numidyalılar (hafif süvari), İberyalılar (ağır ve hafif piyade), Balear Adaları'ndan sapancılar, Keltler (piyade) ve Yunan paralı askerleri.³⁰¹ Tüm bu gruplar Kartaca generalinin komutası altında kendi içlerinde prensleri ya da kabile şefleri tarafından yönetilmekteydi.³⁰² Ordunun savaş düzeni genellikle ordu içindeki birliklerin kendi düzenleri etrafında şekillenirdi. Numidyalıların vur kaç taktikleriyle savaşması onların ağır süvari olarak kullanılmasını engellemiştir. Hafif piyadelerin ve Balear Adaları'ndan gelenlerin kendi tarzlarında savaşmalarına izin verilmiş ve kendi halklarından olanlar gruplara ayrılarak bir çeşit örgütlenme oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tarz yapılan bir ordunun eksileri artılarından fazladır. Özellikle ordunun başındaki general kuvvetinin farklı yapılarını göz ardı ederse sonuç kaçınılmaz bir yenilgi olur. Ancak başarılı bir generalin elinde her yönden güçlü bir

²⁹⁸ Goldsworthy, *Fall of Carthage*, .31.

²⁹⁹ Terence Wise & Richard Hook, *Armies of Carthaginian Wars 265-146 BC*, ed. by Martin Windrow, Hong Kong: Osprey Publishing, 1982, s.7; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.82; Paul Erdkamp, "Manpower and Food Supply in the First and Second Punic Wars", *A Companion to the Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s.59; Hoyos, *Mastering the West...*, s.22.

³⁰⁰ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.31; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.82.

³⁰¹ Mark Healy, *Cannae 216 BC Hannibal Smashes Rome's Army*, ed. by David G. Chandler, Osprey Publishing, 1994, s.21; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.7-8; Hoyos, *Mastering the West...*, 22; Hoyos, *Carthage's Other Wars*, s.26.

³⁰² Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.33; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.8; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.83.

savaş makinesine dönüştürülebilirdi. Xanthippus adlı bir Spartalı paralı asker Birinci Kartaca Savaşı sırasında ordunun başına geçerek MÖ 255 yılında Romalıları Afrika'dan sürmüştür. Xanthippus, aynı zamanda Kartaca ordusuna taktiksel anlamda yenilikler getirmiştir.³⁰³

Kartacalıların Romalı piyadelerin düzenli formasyonuna karşı en büyük şansı olarak görülen Afrika filleri mümkün olduğunca savaşlarda kullanılmaya çalışılmıştır. Kaos yaratma amacıyla önden gönderilen fillerin amacı düşmanın formasyonunu bozarak arkadan gelen ordunun düşmanı gafil avlamasını sağlamaktır.³⁰⁴ Kullanılan fillerin boyları Hindistan'dan gelenlere göre ufaktır, ayrıca üstlerine binici dışında askerlerin de bindiğinden bahsedilmez.³⁰⁵ Rhone Nehri'ni ve Alpleri geçtikten sonra Hannibal'ın 37 fili hayatta kalmıştı, ancak bunların savaşlarda aktif olarak kullanıldığına değinilmez.³⁰⁶

Hannibal'ın ana ordusunu oluşturan ve yerlerinin doldurulması neredeyse imkânsız olan Libya asıllı ağır piyadeleri *phalanks* düzeninde savaşmaktaydılar.³⁰⁷ Afrika'daki müttefiklerin gönderdiği Libyalılar Hannibal'ın ordusunda en güvendiği ve başından beri onunla olan kısımdı.³⁰⁸ İkinci Kartaca Savaşı sırasında Romalıları

³⁰³ App, *Lib*, 3; Flor, *Epit.* I.18.23: "...namconversis ad extrema auxilia hostibus. cum Xanrhippum illis ducem Lacedaemon mississet, a viro militiae peritissimo vincimur..." ; F.W. Walbank, "Polybius, Philinus and the First Punic War", *The Classical Quarterly*, C.39. S.1/2, (1945), s.5; D.W. Thomson Vessey, "Silius Italicus The Shield of Hannibal", *American Journal of Philology*, C.96, S.4, (1975), s.402; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.10; Michael B. Charles and Peter Rhodan, "Magistar Elephantorum: A Reappraisal of Hannibal's Use of Elephants", *The Classical World*, C.100, S.4, (2007), s.368; Steinby, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, s.50. Hannibal'ın Cannae Savaşı'nda uyguladığı taktiğin aslında Xanthippus'un Romalıları Afrika'dan sürmek için kullandığı taktikle aynı olduğunu savun araştırmacılar da vardır.

³⁰⁴ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.33; Jacop Edwards, "The Irony of Hannibal's Elephants", *Latomus*, C.60, S.4, (2001), s.904; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.12; Michael B. Charles & Peter Rhodan, 'Magister Elephantorum: A Reappraisal of Hannibal's Use of Elephants', *The Classical World*, C.100, S.4, 2007, s.372.

³⁰⁵ Ernle Bradford, *The General from Carthage: Hannibal*, Mcgraw-Hill, 1981, s.49; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.33; Charles & Rhodan, "Magister Elephantorum...", s.366; H.H. Scullard, "Hannibal's Elephants", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, C.8, S.3/4, (2018), s.160. Hannibal'ın Kartaca Savaşları sırasında kullandığı fillerin Afrika ormanlarında yaşayan filler oldukları ve boylarının iki buçuk metreyi geçmediği varsayılır.

³⁰⁶ Carl Woodring, "Road Building: Turner's Hannibal", *Studies in Romanticism*, C.30, S.1, (1991), s.26.

³⁰⁷ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.87; Healy, *Cannae...*, s.21; Goldsworthy, *Cannae*, s.32; Hoyos, *Carthage's Other Wars*, s.28. Libyalı piyadelerin Yunan savaş tarzında eğitim aldıkları ve ekipmanlarının da aynı şekilde düzenlendiği bilinmektedir. Polybius Hannibal'ın İtalya'ya gelirken yanında 12 bin kadar Libyalı piyade getirdiğinden bahseder. Cannae Savaşı'nda yer alan birliklerin kanatlarında Libyalıların olduğuna sık sık değinilir.

³⁰⁸ Goldsworthy, *Cannae*, s.53.

yenmelerinden itibaren Roma askerlerinin ekipmanlarını alarak Roma tarzında savaşmaya uygun hale gelmişlerdir.³⁰⁹

Numidyalı süvariler Hannibal'ın ordusunun en baskın ögesi olarak öne çıkar. Hafif süvari olarak düşmanı savaşa çekmek için birçok kez kullanılmışlar, hızlı hareket etmeleri sayesinde vur kaç taktikleriyle Roma süvarilerini yıpratmışlardır.³¹⁰ Küçük ama çevik atlara eğersiz ve zırhsız binerek hareket kabiliyetlerini ön planda tutmaktadırlar.³¹¹ Paralı birlikler olmaktan öte genellikle kendi prensleri altında görev aldıkları için ittifak birlikleri olarak kabul edilirler.³¹² Özellikle paralı asker savaşının ardından Barka ailesi Numidyalı kabilelerle arasında evlilik bağları oluşturarak onları kendi yanına çekmeyi başarmıştır.³¹³ Roma'nın, Zama Savaşı (MÖ 202) sırasında Numidyalı süvarilerinin Kartaca ordusununkilere nazaran daha fazla olması savaşın kazanılmasındaki önemli bir etmendir.³¹⁴

İspanya, Kartacalılara yeni olanaklar ve savaş zamanında orduya alınabilecek istekli askerler sağlıyordu.³¹⁵ İkinci Kartaca Savaşı öncesinde çoğunlukla paralı asker olarak görev yapan İberyalılar Barka ailesinin İspanya'daki faaliyetleri sonrasında ittifak çerçevesinde rol almaya başladı.³¹⁶ Madenler açısından da zengin olan bu bölgede demircilik faaliyetleri de gelişmiştir. Kaliteli demirin ve işçiliğin yanı sıra savaşmaya hevesli olan İspanya askerleri ağır, hafif piyade, ağır süvari ve Balear Adaları'ndan gelenler de sapancı rollerini üstlenmişlerdir.³¹⁷ Özellikle kullandıkları silahlar bakımından Roma'nın dikkatini çeken İspanyalı kabilelerin öne çıkan silahları Birinci Kartaca Savaşı sırasında Romalılar tarafından kendilerine adapte edilmiştir. Celtiberyalılar kesici silah olarak Yunan *kopis*'ini andıran eğilimli *falcata*'lar ve düz

³⁰⁹ Poly. III.87; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.88; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.10-13.

³¹⁰ Caes. *B. Civ.* 2.41; App, *Pun.* 11; Healy, *Cannae...*, s.24; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.32; Bagnall, *The Punic Wars...*, s.8; Hoyos, *Carthage's Other Wars*, s.29.

³¹¹ Healy, *Cannae...*, s.24; Goldsworthy, *Cannae*, s.53.

³¹² App, *Pun.* 33.44.

³¹³ Daly, *Cannae: The Experience of Battle ...*, s.92; Goldsworthy, *Cannae*, s.54.

³¹⁴ Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.14.

³¹⁵ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.95; Cüneyt Akalın, *Taş Devrinden Ortaçağ'a Uygarlık Tarihi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2010, s.113. Polybius Hannibal İtalya'ya indiğinde yanında yaklaşık 8 bin İspanyol piyade olduğunu belirtir (Poly, III, 56. 4.)

³¹⁶ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.95.

³¹⁷ Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.17-22; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.32. İberlerin ve Keltlerin MÖ 8. yüzyıldan itibaren karışımıyla Keltiberya kültürü oluşmuştur. Kaliteli silahlarının yanında aynı zamanda savaşmaya hevesli olan bu kabileler Hannibal'ın aktif olarak kullandığı taktiklerde önemli bir rol oynamışlardır.

kenarlı *gladius* 'lar kullanmaktaydı.³¹⁸ Bunların yanında düşmana atmak için kullanılan ve *pilum* olarak bilinen kısa uçlu uzun ince metal saplı bir kargı da kullanılmaktaydı. İspanyol piyadelerinin ekipmanları yaklaşık yüz yıl sonra Romalı lejyonerler için bir standart oluşturacaktı.

Keltler, İkinci Kartaca Savaşı'nda önemli bir role sahiptiler. Hannibal, Alpleri geçerken ordusunun büyük bir bölümü kaybetmiştir ve bu boşluğu doldurmak için Keltleri kullanmıştır.³¹⁹ Paralı asker ya da ittifak konumuna pek sığmayan bu kabileler genellikle Roma'ya olan düşmanlıkları nedeniyle gönüllü olarak orduya katılmışlardır.³²⁰ Ağır ve hafif piyade ve elit kesimin de ağır süvari olarak kullanılmasıyla beraber Kuzey İtalya'dayken neredeyse ordunun yarısının Keltlerden oluştuğunu söyleyebiliriz.³²¹ Sadece Cannae Savaşı'ndaki orduda yaklaşık 16 bin Kelt asker olduğu bilinmektedir.³²² Savaşmak için ön saflarda olmayı göze alan Keltler, Hannibal'ın ordusunda genellikle en çok kaybı veren kısımdır.³²³ Piyade ve süvari olarak görev yapan Keltlerin piyadeleri genellikle üst kesimi çıplak ve zırhsız olarak tasvir edilirken, süvarileri dönemin getirileri olan zırhlarıyla ve atlarıyla savaşmaktaydı.³²⁴

Özellikle Güney İtalya'daki faaliyetleri sonucu kendisine kattığı İtalyan müttefikleri Afrika'ya çağrılına kadar onunla beraber savaşmışlardır. Hannibal Afrika'ya dönerken de yanında yaklaşık 12.000 İtalyan askeri götürmüştür.³²⁵ Son olarak da Zama Savaşı'nda yer alan 4 bin Makedon askeri bulunduğu iddia edilmektedir. Bunların yanında çeşitli Yunan şehirlerinden gelen paralı askerler de yer almaktadır.³²⁶

³¹⁸ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.97; Healy, *Cannae...*, s.23; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.32; Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.106.

³¹⁹ Healy, *Cannae...*, s.21.

³²⁰ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.101.

³²¹ Goldsworthy, *Cannae*, s.53.

³²² Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.101. Bu birliklerin çoğu Kuzey İtalya'nın sakinleri olan Boi ve Insubres kabilelerinden gelmiştir.

³²³ Healy, *Cannae...*, s.21; Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.15-17. Keltlerin Roma'ya karşı duyduğu nefret onları Hannibal'ın ordusuna katılmaya ikna etmiş etmenlerden birisi olarak görülebilir. Yenilenmesi en kolay olan Kelt birliklerinin Hannibal'ın İtalya'nın güney kesimine doğru yol almasıyla beraber zamanla azaldığını görebiliriz.

³²⁴ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.102-103; Goldsworthy, *Cannae*, s.56.

³²⁵ Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s. 22-23.

³²⁶ Wise & Hook, *Armies of Carthaginian...*, s.23. Zama Savaşı'nda Makedon destek kuvvetlerinin bulunması savı çoğu tarihçi tarafından reddedilmektedir. Paralı asker olarak bulunma şansları olsa dahi bunun doğruluğu kuşkuludur.

4. BİRİNCİ KARTACA SAVAŞI SONRASI OLUŞAN DURUM VE İKİNCİ KARTACA SAVAŞI'NI TETİKLEYEN OLAYLAR

4.1 Birinci Kartaca Savaşı ve Sonrası (M.Ö. 264-241)

Sicilya adasındaki Messina kentinde bulunan Campanialı paralı askerlerin Sirakusa kentinden gelen askerler tarafından saldırıya uğramasıyla Roma'dan yardım istemeleri ve aynı şekilde Kartaca'nın da Sirakusalıları desteklemesi sonucunda MÖ 264 yılında Birinci Kartaca Savaşı başlamış oldu.³²⁷ Dexter Hoyos, Birinci Kartaca Savaşı'nın iki taraf için de enine boyuna planlanmış bir savaş olmadığını savunur, amaç sadece çıkan karışıklıktan yararlanıp üstünlük sağlamaktır.³²⁸ Kartaca'nın amacı, adada yüzyıllardır süren Yunan hâkimiyetini kırmak olarak özetlenebileceği gibi, Roma'nın amacının deniz aşırı toprak kazanımı olması muhtemeldir. Romalıların MÖ 264 yılında Sicilya adasına çıkmaları Roma'nın emperyalist tarihinin en önemli olaylarından biri olarak kabul edilebilir.³²⁹ İlk denizaşırı eyalet olarak kabul edilen Sicilya'nın alınmasının ardından Roma'nın başka topraklar kazanma hazzı sadece hızlanacaktı.

Birinci Kartaca Savaşı'nın ortaya çıktığı dönemde iki devletin de farklı alanda üstünlükleri vardı. Kartaca Devleti güçlü bir donanmaya sahip ve ticaret ağları üzerinden kar sağlayan bir imparatorluktu, aksine Roma ise aktif donanması bile olmayan, kara ordusunun ezici üstünlüğüne inanan ve kendisine tabii devletlerin oluşturduğu muazzam bir insan gücüne sahip bir imparatorluktu. Neil Faulkner, bu iki devletin Birinci Kartaca Savaşı'ndaki mücadelesini bir balinayla bir filin mücadelesine benzetir.³³⁰

Mylae (MÖ 260) ve Eknomos (MÖ 256) deniz savaşları sonucunda galip gelen Romalılar, direkt olarak Kartaca'ya saldırmak için Afrika'ya çıkarma yapmışlardır.³³¹ Romalıların Afrika'da karaya inmesi üzerine Xanthippus adlı bir Spartalı paralı asker

³²⁷ Michele Bellomo, "Polybius and the Outbreak of the First Punic War: A Constitutional Issue", *Studi Classici e Orientali*, C.59, (2013), s.72-74; Philip Matyszak *The Enemies of Rome: Hannibal to Attila the Hun*, Thames & Hudson, 2007, s.2; Hoyos, *Mastering the West...*, s.33; Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.202; Simon Baker, *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Ekin Duru, 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2017, s. 50.

³²⁸ Hoyos, *Unplanned Wars...*, s.69; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.65.

³²⁹ Jonathan Prag, "Sicily and Sardinia-Corsica; The First Provinces", *A Companion to Roman Imperialism*, ed. by Dexter Hoyos, Boston: Brill Leiden, 2013, s.53; Bellomo, "Polybius and the Outbreak...", s.71.

³³⁰ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.98.

³³¹ W.W. Tarn, "The Fleets of the First Punic War", *The Journal of Hellenic Studies*, C.27, (1907), s.50.

orduya askeri danışman olarak atandı. Xanthippus'un Romalıların Kartaca'ya ilerlemelerini durduran taktiği Hannibal'ın Cannae'de kullandığı taktikle aynıdır.³³² MÖ 255 yılında yapılan savaşta Kartacalılar en büyük kozları olan fillerin yardımıyla Romalıları Afrika'dan atmayı başarmışlardır.³³³

Romalılar, Afrika'daki faaliyetlerinden başarısızlıkla ayrılışları da savaşın düşman toprağına taşınmasıyla beraber barış görüşmelerine başlanmıştı. Sicilya adası Roma'nın ilk deniz aşırı eyaleti oldu ve Kartaca Devleti Roma'ya savaş tazminatı olarak on yıl içerisinde 3.200 talent değerinde gümüş (yaklaşık 80 ton civarında) ödeyecek, Sardinya ve Korsika adalarından da çekilecekti.³³⁴ Barışın ardından, Kartaca'nın paralı askerleriyle yaşadığı iç savaş sırasında (MÖ 241-237) Roma karışıklıktan yararlanıp Sardinya adasının kontrolünü de eline almıştır. Batı Akdeniz egemenliğinin bu şekilde paylaşılması sorunu daha sonra İspanya üzerindeki Kartaca faaliyetleri dolayısıyla sorunlara yol açacaktı.³³⁵

4.2. İkinci Kartaca Savaşı'nın Çıkmasındaki Etkili Faktörler

İkinci Kartaca Savaşı'nın çıkmasının arkasındaki nedenleri ana başlıklara ayırarak sıralayabiliriz. Bunlar, Barcaların Roma'ya karşı olan nefreti, ilk savaşın getirilerinin intikamı, İspanya'daki durum ve Saguntum şehrinin düşmesidir.³³⁶ Barcidlerin nefretinin altında yatan sebepler ilk savaşın sonuçları üzerinden değerlendirilebilir.³³⁷ MÖ 247 yılında donanmanın başına atanan Hamilkar Barca, Roma ile barıştan ziyade savaşmanın ve kazanmanın peşindeydi. Bunu sağlamak adına da her türlü yola başvurmaya hazırды.³³⁸ Sicilya'daki faaliyetlerinin ardından Romalıları yenebileceğine inanmıştı, ancak Kartaca'nın kendi aleyhine bir barış için Roma'yla

³³² Hoyos, *Mastering the West...*, s.50; Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.103. Düşmanın süvarilerini saf dışı bırakıp merkezde düşmanı çember altına alarak etkisiz hale getirmek.

³³³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.202.

³³⁴ Matyszak, *The Enemies of Rome...*, s.2; İzzet Çıvgın & Remzi Yardımcı, *İlkçağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2007, s.186; Baker, *Eski Roma...*, s. 51.

³³⁵ Baker, *Eski Roma...*, s. 52. İspanya'daki faaliyetlerin oluşmasındaki en etkili faktör Sardinya'daki gümüş madenlerinin kaybedilmesi üzerine yenilerinin ele geçirilmesi olarak özetlenebilir.

³³⁶ Flor. *Epit.* I. XXII. 6; R.M. Errington, "Rome and Spain before the Second Punic War", *Latomus*, C.29, S.1, (1970), s.28; Frederick Charles, *Polybius and Livy: The Causes of the Second Punic War*, (Doktora Tezi), University of Nebraska, 1992, s.83-127.

³³⁷ Poly. III.8; Errington, "Rome and Spain...", s.26; G.V. Sumner, "Rome, Spain and the Outbreak of the Second Punic War: Some Clarifications", *Latomus*, C.31, S.2 (1972), s.470; Charles, *Polybius and Livy...*, s.92-98. İlk savaşın sonlarına doğru general olarak atanan Hamilcar Barca'nın savaşın kendi başarılana rağmen kaybedilmesine ve dayatılan koşullara içerlediği fikri çoğu tarihçi tarafından kabul edilmiştir.

³³⁸ Nep. *Hamil.* 4; Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.103.

anlaşmasının ardından planlarını ertelemek zorunda kalmıştır.³³⁹ Adalardaki hâkimiyetin kaybedilmesi ve zengin maden yataklarının elden çıkması Kartaca'nın Roma'ya karşı olan intikam duygusunu tetiklemiştir.³⁴⁰ Zengin gümüş yatakları ve Batı Akdeniz'deki kontrol noktaları olan Sardinya ve Sicilya'nın kaybının telafi edilmesi gerekmektedir.³⁴¹ Savaş borçlarını ödemek aynı zamanda ülkenin tekrar kalkınabilmesi için yeni gelir kaynakları elde edilmeliydi. İspanya'daki problem ise genişleyen Kartaca nüfuzuna karşı Romalıların güçlenen rakibinin önüne geçmek istemesinden kaynaklanır.³⁴² Son olarak Saguntum şehrinin düşmesi Romalıların savaş açmak için kullandıkları bir bahane olmaktan öteye geçmemiştir.³⁴³ Saguntum şehri Polybius'un sık sık bahsettiği Ebro Antlaşmasına göre nehrin güneyinde kalan bir noktadaydı.³⁴⁴ Ebro Antlaşmasına göre; nehrin güneyi Kartacalıların kontrollü altında kalacaktı ve nehrin kuzeyindeki bölgelere nüfuzunu genişletemeyecekti.³⁴⁵ Hannibal'ın Saguntum'u kuşattığı sıralarda Romalılar İllirya bölgesindeki isyanla meşguldü ve şehre herhangi bir yardımda bulunmadılar. Ancak şehir düştükten sonra savaş ilanı için Kartaca'ya bir elçi yollamışlardır.³⁴⁶

Polybius, Fabius Pictor'un önerdiği Barka ailesinin kişisel amaçları çerçevesinde hareket ederek Saguntum şehrini almalarının savaşın başlamasına neden olduğu gerekçesini sorgular.³⁴⁷ Fabius Pictor'un eski bir senatör olarak yazdığı eseri günümüze ulaşmasa da Polybius'un ona yaptığı atıflar sayesinde ana hatların ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Fabius, Kartaca'ya karşı önyargılı bir şekilde yaklaşması nedeniyle savaşın Roma tarafından görünüşünü eserine de yansıtmıştır.³⁴⁸ Polybius, savaşın

³³⁹ Nep. *Hamil.* 1.

³⁴⁰ Walbank, *A Historical Commentary...*, vol. I, s.313-314; Charles, *Polybius and Livy...*, s.98-104. Burada bahsedilen adalar Sicilya, Sardinya ve Korsika'dır.

³⁴¹ Poly. III.13.1-3.

³⁴² Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.10.

³⁴³ J.S. Reid, "Problems of the Second Punic War", *The Journal of Roman Studies*, C.3, (1913), s.176; E.T. Salmon, "The Strategy of the Second Punic War", *Greece & Rome*, C.7, S.2, (1960), s.135; Alan E. Astin, "Saguntum and the Origins of the Second Punic War", *Latomus*, C.26, S.3, (1967), s.590; Fields, *Hannibal*, s.11.

³⁴⁴ Poly. II.13.7. Ebro'nun sınırları günümüzde hala tartışma konusudur. Polybius bile Saguntum şehrinin tam olarak kimin bölgesi altında kaldığı konusunda şüphelidir.

³⁴⁵ Frank R. Kramer, "Massilian Diplomacy Before the Second Punic War", *The American Journal of Philology*, C.69, S.1, (1948), s.17; Billows, "International Relations", s.321.

³⁴⁶ Livius (XXI.18) Roma'nın Kartaca'ya gönderdiği heyet ve aralarında geçen konuşmalar hakkında dramatik bir sahne verir. Rich, "The Origins of the...", s.3; Klaus Bringmann, "Punic Wars", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.12, s.211.

³⁴⁷ Walbank, *A Historical Commentary...*, vol. I, s.310-312.

³⁴⁸ Poly. III.8.

nedeninin, Kartacalıların kendilerini ekonomik ve askeri anlamda toparlayarak savaşı tekrar başlatmaları olduğunu savunurken, Fabius Pictor bize Barcaların bağımsız hareket ederek savaşı kendi çıkarlarını desteklemek için çıkardıklarından bahseder.³⁴⁹

³⁴⁹ Rich, "The Origins of the...", s.13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ KARTACA SAVAŞI'NIN BAŞLANGICI VE SONUÇLARI

1. SAVAŞTAN BEKLENTİLER, STRATEJİLER VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

Roma ve Kartaca arasında yaşanan ilk savaşa (MÖ 264-241) nazaran MÖ 218 yılında başlayan savaşın planlı ve programlı şekilde gerçekleşeceği önceden belirlenmişti. Özellikle savaşın çıkmasında önemli yer tutan İberya'nın durumu iki taraf için de problem yaratmaktaydı. Antik dönemin gelirlerinin büyük kısmını tarım ve madencilik oluşturmaktaydı. Kartacalılar ticaret ile gelirlerinin önemli bir bölümünü kazansalar da, madencilik faaliyetleri sayesinde kazandıkları sermaye onların gelişimine ön ayak olmuştur. Roma'nın da aynı şekilde düzenli ordularını sahada tutarak yeni bölgeler fethetmesini sağlayacak güç paraydı. Bir tarafın düzenli ordusu ve askeri rezervine karşın diğer tarafın parası bu savaşta terazinin kollarıdır.

Para ve müttefik konusunda zengin olan Kartaca'nın savaşı İtalya'ya taşımak istemesi, eksilerinin yanında artıları da beraberinde getirmişti. Kendi kontrolü altındaki bölgelerde savaşmak yerine düşmanın topraklarına girerek orada destek kazanmaya çalışmak aslında Romalıların daha önceleri de aktif olarak kullandıkları bir taktiktir. Düşman topraklarında savaşa girmenin birçok artısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ona karşı aktif olarak kışkırtılabileceğiniz kabileler, şehirler ve dostlar bulma şansınızın artması olarak verilebilir. Kendi başlarına isyana kalkışamayacak kadar güçsüz olan, ancak yeni bir ordunun bölgeye girmesiyle üzerlerindeki baskıcı yönetimden kurtulmak isteyen toplulukları yanınıza çekmeniz kolaylaşır. Düşmanın düşmanına katılma stratejisi Hannibal için yer yer işe yaramıştır. Özellikle yeni Roma yönetiminden memnun olmayan Kuzey ve Güney İtalya kentleri Hannibal'ın ordusunun merkezini oluşturmuştur. Makedonyalı Büyük İskender'in Ahkamenid İmparatorluğu'na karşı yaptığı seferin bu konuda herkese ilham verdiği Antik Çağ'da bile bilinmektedir. Aynı şekilde düşman topraklarında savaşmanız size düşmanlarınızın rakiplerini de yanınıza çekme fırsatını getirir. Başka bir bakış açısı ise Antik Dönemdeki orduların yanında

büyük miktarda erzak taşımalarının yanında düşman bölgesini yağmalayarak topraktan da yaşayabileceği gerçeğidir. Hannibal'ın bunu İtalya'da bulunduğu 15 sene boyunca yaptığını bilmekteyiz. Düşmanın kontrol ettiğiniz bölge içerisinde serbestçe dolaşarak köyleri ve şehirleri yağmalaması aslında ilk maddeyle birleştirilip yeni ittifaklar kurulmasına yardımcı olur.

Kartaca'nın savaşa girme amacını kısaca özetlememiz gerekirse: Roma'yı ittifaklarından ayırıp bir şehir devletine küçültmek, İtalya'yı kendisine bağlı bir konuma getirmek ve son olarak kaybedilen Sicilya, Sardinya ve Korsika'yı alarak Batı Akdeniz üzerinde tam egemenlik sağlamaktır.³⁵⁰ Batı Akdeniz ticaretinin ve koloniler üzerinden yönetimin paylaşılması istenmemesi normal olarak karşılanmalıdır. Roma'nın İtalya dışına büyüyerek Kartaca'nın nüfuzu altındaki Batı Akdeniz ticaretine el atması yıllardır süregelen zengin ticaret piyasasında bir dalgalanmaya sebep olacaktı. Kartaca Roma'dan önce kendisine karşı koyabilecek güçte bir rakip olmadığından ticaret piyasasının büyük bölümünü elinde tutmaktaydı. Şehrin gücünün altında yatan en büyük nedenin para olduğuna değinirsek, Batı'daki ticaret tekelinin ne kadar önemli olduğunu kavrayabiliriz.

Roma'nın savaştan beklentileri ise özellikle İspanya bölgesinin kontrolünü ele alarak Kartaca'yı Batı Akdeniz'deki mücadeleden çıkarmak ve büyük bir güç elde etmesinin önüne geçmektir.³⁵¹ Bu stratejiyi gerçekleştirmek amacıyla MÖ 218 yılının konsülleri P. Cornelius Scipio İspanya'ya, T. Sempronius Longus ise Kartaca anakarasına saldırması için Sicilya'ya gönderilmişti.³⁵² İlk savaştan sonra mücadelenin uzamaması için direkt saldırıyı amaçlayan Roma'nın bu planı Hannibal'ın İtalya'ya girmesiyle beraber altüst olacaktı. İki konsül ordusunun güçlerinin yaklaşık 20-25 bin olduğunu düşünürsek Roma'nın Kartaca'yı hafife aldığını düşünmemiz yanlış olmaz. Belki de düşman anakarasında kendilerine ittifak aramak amacıyla oldukları için sayılarının bu denli az olduğu öne sürülebilir.

³⁵⁰ Hans Beck, "The Reasons for the War" *A Companion to the Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s.228; Hoyos, *Mastering the West...*, s.101.

³⁵¹ Hoyos, *Mastering the West...*, s.100.

³⁵² Eutr. III.8; Astin, "Saguntum and the Origins...", s.583-584; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.11; Klaus Zimmermann, "Roman Strategy and Aim in the Second Punic War", ed. by Dexter Hoyos, *A Companion to Punic Wars*, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s.283; Steinby, *War at the Sea in the Second Punic War*, s.78.

Hannibal'ın İtalya'ya girmesinin altında yatan en büyük neden, Roma'nın sadece bu şekilde yenilebileceğine olan inancıdır. M.P. Fronda, Hannibal'ın İkinci Kartaca Savaşı'nın ilk zamanlarında izlediği stratejinin Roma'yı yok etmek veya İtalya'daki müttefiklerini kendi tarafına çekip Roma'yı parçalamak olmadığından bahseder. Onun amacının, İtalya'ya girerek Roma üzerinde yıkıcı galibiyetler kazanıp onu barışa zorlamak olduğunu savunur.³⁵³ Roma'nın İtalya üzerindeki gücünü kırarak onu bir şehir devleti konuma indirmeye çalışması ve Batı Akdeniz'deki faaliyetlerinin önünü kesmeye çalışması bu görüşü destekler niteliktedir.³⁵⁴ Bu fikrini desteklemek amacıyla Hannibal'ın Cannae Savaşı sonrasındaki eylemlerini kanıt gösterir.³⁵⁵ Goldsworthy'nin Helenistik Dönem imparatorluklarının birbirlerini savaşarak yok etmesinin zorluklarından bahsederken, ana amacın düşmanı barışa zorlamak olduğuna değinir.³⁵⁶ Ancak buradaki sorun Romalıların kendilerine dayatılmış bir antlaşmayı kabul ederek barış yapmalarına dayanmaktadır. Fronda'nın görüşü ve aslında bu tarzda olan çoğu görüşün altında yatan çıkarımı Livius'un eserlerinde görürüz. Romalılarla yaptığı savaşlar ve ele geçirdiği şehirlerin ardından sık sık konuşma yapan Hannibal ana amacının İtalyanları özgür bırakmak olduğunun üstünde durur. Bu ifadesine uygun olarak da, Romalı esirlere nazaran İtalyanları fidyesiz serbest bıraktığını görürüz. Pyrrhus'un da aynı şekilde Romalılarla savaşıp onları yenmesinin ardından barış beklemesine rağmen, Romalıların yeni bir ordu gönderip yenilgiyi kabul etmemeleri, aslında Hannibal için bir örnek teşkil ediyordu. Görüşün altında yatan ana problem Roma'nın kendi aleyhine bir barışı zorla kabul etmemesidir. Hannibal'ın Pyrrhus'un Roma üzerine yaptığı seferler hakkında bilgi sahibi olduğunu varsayarsak, Roma'nın yenilmesine rağmen kendisine sunulan teklifleri reddettiğinden haberdardır. Kendisinin akıcı Yunanca konuşmasının yanında Yunan tarihine olan ilgisinden de haberdarız. Ayrıca belirtmek gerekirse İkinci Kartaca Savaşı sırasında Hannibal'ın ordusunda bulunan Spartalı Sosylus ve Caleacte'li Silenus'un da yaşanan olayları kayda

³⁵³ Fronda, *Between Rome and Carthage Southern Italy During the Second Punic War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010. s.34-37.

³⁵⁴ Dexter Hoyos, "Hannibal: What Kind of Genius?", *Greece and Rome*, C.30, S.2, (1983), s.174; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.26.

³⁵⁵ Goldsworthy, *The Fall of Carthage* 156; Michael P. Fronda "Hannibal; Tactics, Strategy and Geostrategy", ed. by Dexter Hoyos *A Companion to Punic Wars*, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011, s.250.

³⁵⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.156.

geçirdiğini bilmekteyiz.³⁵⁷ Kendisinin bu konuda bilgisiz olduğunu kabul etsek bile danışman olarak yanında bulunan Yunan tarihçilerin bunu kendisine iletmediğini düşünmemiz yanlış olurdu.

Hannibal'ın savaşı İtalya'ya taşıyarak Roma'nın müttefiklerini kendi tarafına çekerek veya savaş dışı bırakarak onu yalnız bırakma stratejisinin Roma'nın gücünü kırmak için yapılabilecek en iyi hamle olduğu kuşkusuzdur.³⁵⁸ Roma'nın potansiyel asker gücünün büyük bir bölümünü elinden almak amacıyla giriştiği İtalyan şehirlerini özgürleştirme stratejisi eğer başarılı olsaydı, Roma'nın düşüşü kaçınılmazdı.³⁵⁹ İtalya'ya adım attığındaki stratejinin aslında ne olduğu ve yaşanan savaşlar sürecinde nasıl değiştiğini anlamamız oldukça zordur. Çoğu tarihçi bu konu hakkında yazarken etkili stratejinin ve Hannibal'ın yapmak istediği şeyin Roma'yı parçalamak olduğunda hem fikirdir. Antik yazarların Hannibal'a karşı önyargısını bir yana bırakırsak, onu Roma'nın zaferini yüceltmek için övmeleri ve başarılarını abartmaları da bir tartışma konusudur. Özellikle Livius'un eserinde Hannibal'ın ele alınış biçimi ön yargılı ve Livius'un deyişiyle barbarcadır. İkinci Kartaca Savaşı'nın öne çıkan isimleri olan Hannibal ve Scipio'nun karakterlerinin analizini yapan Livius, ikisinin karşıt fikirleri savunduğuna değinir, Hannibal'ın kötü yönlerini öne çıkarırken Scipio'yu da övmeyi unutmaz.³⁶⁰

Kartaca ordusunun Roma'nın içlerine kadar girdiğinde yaşadığı problemlerin başında erzak sıkıntısı gelmekteydi. Bu problemin üstünden gelenebilmesi için Romalıların düzenli olarak oluşturuldukları erzak depolarını ele geçirmeleri veya

³⁵⁷ Nep. *Hann.* 13.3; Bradford, *The General from Carthage...*, s.52; Rich, "The Origins of the...", s.3; Fields, *Hannibal*, s.6; MacDonald, *Hannibal*, s.4.

³⁵⁸ G.H. Donaldson, "Modern Idiom in an Ancient Context: Another Look at the Strategy of the Second Punic War", *Greece & Rome*, C.9, S.2, (1962), s.137; E.S.G. Robinson, "Carthaginian and Other South Italian Coinages of the Second Punic War", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, C.4, (1964), s.38; D.W.T. Vessey, "The Dupe of Destiny: Hannibal in Silius, "Punica" III", *The Classical Journal*, C.77, S.4, (1982), s.322; Andrew Erskine, "Hannibal and the Freedom of the Italians", *Hermes*, C.121, S.1, (1993), s.58; Steinby, *War at Sea in the Second Punic War*, s.78; Fronda, *Between Rome...*, s.39.

³⁵⁹ Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.12; Strauss, *Master of Command...*, s.24.

³⁶⁰ H. McNeill Poteat, "Hannibal Trismegistus", *The Classical Journal*, C.22, S.3, (1926), s.190; John N. Hritzu, "An Evaluation of the Character of Hannibal", *The Classical Outlook*, C.22, S.6, (1945), s.61; Andreola Rossi, "Paralel Lives: Hannibal and Scipio in Livy's Third Decade", *Transactions of the American Philological Association*, C.134, S.2, (2004), s.362; Canter, "The Character of Hannibal", s.566. Burada işlenen düşünce genel olarak Scipio'nun örnek bir Romalı duruşu sergilemesidir.

geçtikleri alanlardan topladıkları erzaklarla yaşamaları gerekiyordu.³⁶¹ Genellikle ikinci seçeneğin daha fazla tercih edilmesinin sebebi, ilk seçeneğin korunaklı alanlar barındırmasıdır.³⁶² Düzenli olarak hareket etmek zorunda olan Hannibal, İtalya'nın içindeki tarım arazilerinden yararlanarak ordusunu beslemeyi göze almıştı. Bir bakıma İskender'in Pers topraklarına girdiği şekilde ordusunu düşman bölgelerindeki erzakları kullanmak zorunda bırakan bu planın İskender'den tek eksiği Cannae'den önce hiçbir şehrin Hannibal'a kapısını açıp erzak yardımında bulunmamasıdır.³⁶³

Hannibal'ın İtalya'yı işgali sırasında neden donanmayı kullanmadığı sorusunun arkasında yatan nedenlerden ilki İtalya ve adaların kontrolünün kaybedilmesinin ardından güvenli bir liman bulunmayan bir bölgeye kalabalık bir asker çıkarma eğiliminin hezimetle sonuçlanabileceği gerçeğidir.³⁶⁴ Birinci Kartaca Savaşı'nın ardından Kartaca donanması tecrübeli denizcilerinin büyük kısmını kaybetmiştir. Donanma üstünlüğü Roma'ya geçmiş ve kıyıların denetimi arttırılmıştır. Düşman kıyılarındaki limanların kontrolünü ele geçirmeyi ön planda tutmaya çalışan Hannibal'ın ana saldırıyı denizden yapmasa bile ikmal birlikleri için donanmayı kullanmayı planladığı açıkça görülebilir.³⁶⁵

Hannibal, İtalya'ya sefere çıkacağı zaman ordusunun bir bölümünü ve İspanya'nın kontrolünü kardeşi Hasdrubal'a bıraktı.³⁶⁶ Hannibal, İspanya'dan ayrılırken yanına yaklaşık 50 bin piyade ve 9 bin süvari almıştır. Ancak bu sayı Rhone Nehri'ni geçtikten sonra 38 bin piyade ve 8 bin süvariye düşmüştür. İtalya'ya girdiğinde ise bu sayının 20 bin piyadeye ve 6 bin süvariye düştüğünü görürüz.³⁶⁷ İspanya'dan ayrılıp İtalya'ya geçmek, Antik Çağ standartlarında düşünüldüğünde mantıksız bir hareket olarak düşünülebilir. Antik çağlarda Latinlerin ve Keltlerin Alpler'den geçerek İtalya'ya

³⁶¹ John F. Shean, "Hannibal's Mules: The Logistical Limitations of Hannibal's Army and the Battle of Cannae, 216, B.C.", *Historia Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.45, S.2, (1996), s.168.

³⁶² Rawlings, "The War in Italy...", s.305.

³⁶³ Shean, "Hannibal's Mules...", s.168.

³⁶⁴ Salmon, *The Strategy of the Second Punic War*, s.131-132; Hoyos, *Hannibal: What Kind of Genius?*, s.172; Boris Rankov, "The Second Punic War at the Sea", *Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement*, C.67, (1996), s.52-55; Steinby, *War at Sea in the Second Punic War*, s.77-78; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.25.

³⁶⁵ Rankov, "The Second Punic War...", s.52-55.

³⁶⁶ Poly. III.35.1-8; Liv. XXI.23.1-3; Eutr. III.8; Baker, *Hannibal*, s.79; Hoyos, *Mastering the West...*, s.101. Hannibal'ın kardeşi olan Hasdrubal daha sonraları bahsedilecek olan Gisco'nun oğlu Hasdrubal ile karıştırılmamalıdır.

³⁶⁷ Barry Potter, "At Lake Trasimene, Hannibal Barca Combined Tactics and Psychology to Destroy a Roman Army", *Military History*, C.65, S.4, (2001), s.12; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.167.

girdiğini bilmekteyiz, ancak tam teçhizatlı bir ordunun bunu yaptığına pek rastlamayız. Ordunun büyük kısmının daha önce İtalya'yı görmediklerini varsayarsak bunun ne kadar zorlu bir süreç olduğunu anlamamız kolaylaşabilir. Ordusu İspanya'dan ayrılmadan önce İspanyolları şehirlerine yollayarak ileride çıkabilecek problemleri önlemek istemiştir.³⁶⁸ Askerlerin çoğunluğunun İspanyollardan oluşması bunun bir gereklilik bile olabileceğinin altını çizer.

Pireneler'den çıktıktan sonra Güney Fransa bölgesinden ilerleyip İtalya'nın Kuzey girişini tutan Alpler'e ulaşan Hannibal ve ordusu yol boyunca Keltler tarafından düzenli olarak rahatsız edilmiştir.³⁶⁹ Polybius, Pireneler'den indiğinde Hannibal'ın ordusunun yaklaşık 50 bin piyade ve 9 bin süvari gücünde olduğu üstünde durur.³⁷⁰ Rhone Nehri'ni geçtikten sonra bu sayıda yaklaşık 13 bin kişilik bir eksik vardır. Bunların savaş kayıpları mı, yoksa firar edenlerden mi ya da geçidi korumak adına şehirlere yerleştirdiği askerler mi olduğu konusunda anlaşma sağlanamamıştır.³⁷¹ Ordusunun yaklaşık dörtte birini daha İtalya'ya varmadan kaybetmesinin doğruluğu tartışılır olsa da kaybedilenlerin çoğunun piyade olması belki de bu askerlerin tekrar görevlendirildiği şüphesini doğrular niteliktedir. Rhone Nehri'ni geçmesine izin vermeyen *Volcae* kabilesini şaşırtma taktiğiyle yenerek İtalya'ya geçişindeki ilk engeli oratadan kaldırmıştır.³⁷² Fillerin Rhone Nehri'nden geçirilmesi işleminde ustalaşmış Kartacalılar büyük salları birbirlerine bağlayıp üstüne toprak döktükten sonra hayvanları karşı kıyıya taşımışlardır.³⁷³ Hannibal'ın Rhone Nehri'ni geçişinin ardından 500 kişilik Numidyalı hafif süvari birliğini düşmanın yerini öğrenmek amacıyla bölgeyi taramaya

³⁶⁸ Poly. III.33.5.

³⁶⁹ Baker, *Hannibal*, s.81; W.C. Mahaney et al., "Hannibal's Invasion Route: An A Old Question Revisited within a Georhaeological and Palaeobotanical Context", *Archaeometry*, C.52, S.6, (2010), s.1097; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.78; Hannibal'ın Alplerden geçişi sırasında onu ve ordusunu düzenli olarak rahatsız eden kabilenin adı Allobrogian olarak bahsedilir.

³⁷⁰ Poly. III.35.7.

³⁷¹ Healy, *Cannae...*, s.13; Baker, *Hannibal*, s.84.

³⁷² Jacob Abbott, *Makers of History: Hannibal*, New York: Harper & Brothers, 1901, s.28-29; Bradford, *The General from Carthage...*, s.53-54; William C. Mahaney, Volli Kalm and Randy W. Dirszowsky, "The Hannibalic Invasion Routes", *Military Geography and Geology: History and Technology*, ed. by R.P. Nathanail, C.P. Abrahart, R.G. Bradshaw, Nottingham: Land Quality Management Press, 2008, s.78; A. Fournei Daniel, "Over the Alps to Rome's Gates", *Military History*, C.22, S.1, (2005), s.37. *Volcae*, Güney Fransa bölgesindeki bir Kelt kabilesidir. Nehrin geçişini kapatan kabileyi ana ordusuyla oyalarken nehrin diğer kısmından küçük bir birlik geçmiş ve onları arkadan vurmıştır. İskender'in Hydaspes savaşında kullandığı taktiğe benzerdir.

³⁷³ Liv. XXI.28.5-12; Poteat, "Hannibal Trismegistus", s.192; Abbott, *Makers of History: Hannibal*, s.30-31; Daniel, "Over the Alps...", s.38. Fillerin savaşta kullanılmak amacıyla uzun mesafelere götürülmesi ve hatta denizden taşınmasına Pyrrhus'un yanında getirdiği filler öncü olmuştur.

gönderdiğini bilmekteyiz.³⁷⁴ Scipio'nun süvarileriyle temas eden Numidyalılardan aldığı bilgilere göre ordusunun rotasını kuzeye doğru değiştirerek Alpleri karşısına almayı tercih etmiştir.³⁷⁵ Romalılarla savaşmak yerine neden Alp rotasını seçtiği konusuna gelirse, genel düşünce savaşın İtalya'ya girmeden başlaması halinde Hannibal'ın geçiş güzergahlarının Romalılar tarafından kapatılması ihtimalinden çekinmesi olabilir. Bir diğer faktör olarak ise, uzun yol kat etmiş ordusunun hazırlıklı Romalılar karşısında zayıf düşeceğine inanmasıdır. Son olarak Alplerin güneyinde yaşayan Keltlerin desteğini kazanmak isteyen Hannibal'ın oraya varmadan ani bir savaşa kendini kaptırmak istememesi de ortaya atılabilir. Mary Beard, Hannibal'ın Alpleri aşmaktaki amacının askeri bir üstünlük sağlamaktan ziyade bir propaganda aracı olarak yorumlar.³⁷⁶

Alpler'den geçerken ordusunun düzenli olarak bölgede yaşayan Kelt kabileler tarafından saldırıya uğraması ordunun verdiği kayıpları arttıran bir diğer faktördür.³⁷⁷ Keltlerin büyük bir alana yayılmış kabile düzeninde yaşamasından ötürü Hannibal'ın ordusunu düzenli olarak rahatsız edenlerle Alplerin güneyinde yaşayan kesim birbirine karıştırılmamalıdır. Polybius, Po Ovası'nda bulunan Kelt kabilelerin Hannibal'ın ordusunun Alpler'den güvenli geçişini sağlamak amacıyla yolu göstermesi için izciler gönderdiğinden bahseder.³⁷⁸ Hannibal'ın Alpleri geçerek Romalılara düşman olan *Insubres* kabilesinin topraklarına varmasını kendisine ittifak aramasıyla bağdaştırabiliriz.³⁷⁹ Kartacalıların Po bölgesinde elde edecekleri bir zafer bölgedeki Keltleri kendi yanına çekebilirdi, aynı zamanda ikmal ve takviye konusunda da bir üs olarak kullanılacak bir bölgeye dönüştürülebilirdi.³⁸⁰ Roma'ya karşı olan nefretlerini yenilemek adına dış bir güce güvenmeyi kabul etmeleri doğal karşılanabilir. MÖ 225-220 arasında yapılan bir dizi savaş sonrasında Gallia Cisalpine bölgesi Roma tarafından fethedilmiştir. Kanlı savaşların ardından zaferlerini kalıcı kılmak ve bölgede denetimi

³⁷⁴ Poly. III.44,3.

³⁷⁵ Bradford, *The General from Carthage...*, s.56; Healy, *Cannae...*, s.15; Baker, *Hannibal*, s.79-80.

³⁷⁶ Beard, *SPQR...*, s.175.

³⁷⁷ Abbott, *Makers of History: Hannibal*, s.41; Bradford, *The General from Carthage...*, s.63-64.

³⁷⁸ Poly. III.34; Glanville Terrell, "Hannibal's Pass Over the Alps", *The Classical Journal*, C.17, S.2, (1922), s.506; Bradford, *The General from Carthage...*, s.55.

³⁷⁹ Poly. III.34; Terrell, "Hannibal's Pass...", s.505; Daniel, "Over the Alps...", s.36; Richard Miles, "Hannibal and Propaganda", *A Companion to the Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex, Blackwell Publishing, 2011, s.263.

³⁸⁰ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.110.

sağlamak adına Po Ovası'na Cremona ve Placentia adında iki koloni kurulmuştur.³⁸¹ Bu durum bölgede yaşayan kabilelerin Roma denetiminden ve yönetiminden rahatsız olduklarını açıklar.

Hannibal'ın Alpleri geçerken kullandığı yol hakkındaki tartışmalar günümüzde hala devam etmektedir. Kesin bir yol haritasının çizilmesi güç olsa da, konu hakkında güçlü teoriler mevcuttur.³⁸² Günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda Alpler üzerindeki en uygun geçiş noktası olarak karşımıza çıkan *Col De La Traversette* Hannibal'ın ordusunun Alpleri geçtiği nokta olarak kabul edilir.³⁸³ Hannibal'ın ordusu Po Ovası'na indikten sonra Romalılar Kuzey İtalya bölgesini Kartacalılara bırakmak zorunda kalmışlardır.

2. ROMA VE KARTACA ARASINDA GEÇEN ÖNEMLİ MUHAREBELERİN İNCELENMESİ

Hannibal'ın ordusu, Pireneler'den Po Ovası'na inilmesi sürecinde çok fazla asker ve erzak kaybetmiştir.³⁸⁴ Alpleri kış geldiğinde geçmeye çalışması çoğu tarihçi tarafından bir yanlış olarak görülse de, kendi amaçları doğrultusunda istediğini yapmayı başarmıştır. Bölgede yaşayan Keltler her ne kadar Kartaca'ya katılma sözü vermiş olsalar da, bunun Roma'yı bir meydan savaşında yenmeden yüksek sayılara ulaşacağına inanmak gerçekçi olmaz. Kelt kültürü ve gelenekleri kahramanlığa ve savaşmaya büyük önem verdiği için kabileleri kendi yanına çekmek için bir savaştan farklı bir şey düşünülemezdi. Yıpranmış ordusunun erzak ve asker bakımından eksikliğini kapatmak için Keltlere ihtiyaç duyan Hannibal'ın Romalılar üzerinde hızlı bir zafere ihtiyacı vardı. Neyse ki MÖ 218 yılının konsüllerinden biri olan Publius Scipio ona bu şansı Ticinus Nehri yakınlarında tanıyacaktı. Hannibal'ın öncü birlikleriyle yaşanan çarpışmanın ardından ordusuyla beraber üstüne yürümüş ancak Hannibal'ın Alplere yöneldiğini görünce planlarını askıya almak zorunda kalmıştır. Kendisi günümüz

³⁸¹ Poly. III.40.5; Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s.106.

³⁸² Douglas W. Freshfield, "Hannibal's Pass", *The Geographical Journal*, C.13, S.5, (1899), s.551; Douglas W. Freshfield & Spenser Wilkinson, "Hannibal's March", *The Geographical Journal*, C.37, S. 6, (1911), s.673; Cecil Torr, "More Talk About Hannibal", *The Royal Geographical Society*, C.64, S.5, (1924), s.429.

³⁸³ J.E.T. Brown, "Hannibal's Route Across the Alps", *Greece & Rome*, C.10, S.1, (1963), s.41; Mahaney et al., "Hannibal's Invasion Route...", s.78-80.

³⁸⁴ Poly. III.56.3. Polybius'a göre Carthago Nova'dan (=Yeni Kartaca) Po Ovası'na kadar devam eden bu yolculuk beş aylık bir sürede tamamlanmıştır.

Marsilya'sında İspanya Seferine hazırlanırken Hannibal'ın ordusunun Alpler üzerinden İtalya'ya geçeceğini haberini almıştır. Kardeşi Gnaeus Scipio'yu ordusuyla beraber İspanya Seferine devam etmeye teşvik ederken, kendisi Po Ovası'ndaki birliklerin kontrolünü eline almıştır.³⁸⁵

2.1. Ticinus Muharebesi

Roma ve Kartaca arasında yaşanan küçük çaplı çatışmayı saymazsak savaşın ilk muharebesine Ticinus Nehri yakınlarındaki çarpışmayı örnek gösterebiliriz. Hannibal'ın işine yaracak bir şekilde düzenlenen bu muharebe aslında sadece süvariler arasında geçen bir çatışmadan öteye gitmez, ancak asıl amaç kimin üstün olduğunu kanıtlamaktır. İkinci Kartaca Savaşı'nın ilk çarpışması, Ticinus Nehri yakınlarında olmuştur.³⁸⁶ İki tarafın da ağırlıklı olarak süvarilerinin katıldığı bu çarpışma bir nevi Kartaca'nın üstün süvarilerini sergilemesini sağlamıştır. Çarpışmayı kazanan Kartaca bölgedeki Keltlerin dikkatini çekmeyi başararak ordusundaki sayılarını arttırmıştır.³⁸⁷ Numidyalı süvarilerin dikkatleri üzerine topladığı çatışmada hızlarını ve atikliklerini kullanarak düşmanın arkasından vurmayı başarmışlardır.³⁸⁸ Savaş sırasında Publius Scipio'nun yaralandığını bilmekteyiz, ancak kendisini kurtaranın oğlu (Africanus) Scipio mu yoksa bir köle mi olduğu antik kaynaklardaki anlatımlarda çatışmaktadır.³⁸⁹

Sadece süvarilerin çatışması açısından önemli bir savaş olan Ticinus Muharebesindeki ana tema daha sonra Hannibal'ın düzenli olarak kullanacağı taktikleri şekillendirmiştir. Hızlı ve çevik süvarilerini düşmanın kanatlardan sarmak için kullanmasıyla ünlenen Hannibal'ın ordusundaki süvariler İtalya üzerinde yapılacak her muharebede Romalılardan sayıca üstün olmuştur. Düşmanın süvarilerini kısa sürede saf dışı bırakarak kendini avantajlı konuma getirmeyi ön planda tutan Hannibal stratejisinin ana dayanağını Numidyalı süvariler oluşturmaktadır. Zama Savaşı dışında hiçbir süvari

³⁸⁵ Poly. III.49.4.

³⁸⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.171. Roma tarafında savaş yöneten Publius Scipio'nun savaş sırasında yaralandığı ve oğlu Publius tarafından kurtarıldığı hikâyesi anlatılır. Başka bir versiyonda ise yaşlı Publius'u kurtaran kişi bir köledir.

³⁸⁷ Vallis, *Mos Maiorum...*, s.69; Zimmermann, "Roman Strategy...", s.284; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.79; Hoyos, *Mastering the West...*, s.108.

³⁸⁸ Poly. III.65.10.

³⁸⁹ Poly. III.66.2; Liv. XXI.46.9-10. Livius Büyük Scipionun oğlu tarafından kurtarıldığını aktararak Africanus'un imajını çizmeyi planlasa da aslında yaşanan büyük ihtimalle başkası tarafından kurtarıldığı gerçeğidir.

çarpışmasını kaybetmeyen Hannibal'ın İtalya'da neden bu kadar başarılı olduğunu buradan anlayabiliriz.

Ticinus Muharebesi Kartaca ordusunun uzun bir yolculuğun ardından bile düşmanlarını yenebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Muharebenin ardından Scipio'nun ordusu süvarilerinin büyük bölümünü kaybetmiş ve konsül savaşta yaralanmıştır. Bu şekilde bir ordunun düşmana karşı harekette bulunması mümkün olmadığından muharebe Hannibal'ın istediği şekilde sonuçlanmıştır. Hannibal'ın Kuzey İtalya bölgesinde Roma'ya karşı bir zafer kazanması, bölgedeki kabilelerin kendisine katılmasını sağlaması açısından önemlidir. Aynı zamanda Scipio'nun ordusunda bulunan yaklaşık 2000 bin piyade ve 200 süvariden oluşan Kelt birliğinin kamptaki korumalarını öldürdükten sonra Hannibala katıldığı bilinmektedir.³⁹⁰ Uzun gece yolculuk sonunda yıpranmış ve erzağa ihtiyaç duyan ordusunun dinlenmesi sağlamla kalmamış aynı zamanda bölgedeki kabilelerden yeni kuvvetler toplamayı da başarmıştır.³⁹¹ Konsül ordusunu bölgeye sabitlemesinin ardından kendine hareket imkânı yaratan Hannibal, Kuzey İtalya'daki Roma kolonilerini ele geçirerek ihtiyacı olan erzağı sağlamıştır.

2.2. Trebia Muharebesi

Ticinus Nehri yakınlarındaki çatışmanın ardından Kartaca ordusu Keltlerin desteğiyle mevcudunu yaklaşık kırk bine kadar çıkarmıştır. Scipio'nun konsül ordusunun İspanya'da olması nedeniyle diğer konsül Sempronius Longus'un İtalya'ya gelmesini beklemekten başka bir planı olmadığını görürüz. Longus, Sicilya'daki hazırlıklarını bir kenara bırakıp ordusunun daha hızlı bir şekilde İtalya'ya gitmesi için onları serbest bırakmıştır. Scipio'nun kampına yakın bir alanda toplanan Longus'un konsül ordusu Kartaca ordusuyla bir an önce karşılaşmak istiyordu. İki konsülün bir araya gelmesinin ardından Scipio yaralı olduğu için ordunun kontrolü Longus'un elindeydi. Yaşanan küçük çatışmalarda galip gelmesinin ardından kendine güveni artan Longus, Kartacalı Generali yenerek saygınlık kazanma çabasına girmişti. Polybius, Longus'un bu denli savaşmaya istekli olmasını konsül süresinin bitiminin

³⁹⁰ Poly, III. 67.

³⁹¹ Poly, III. 68. 8.

yakınlaşmasına bağlar.³⁹² Ayrıca kendisinin hırslarının kararlarındaki etkisinin büyük olduğunun da üstünde durur.

Sabahın erken saatlerinde Hannibal Numidyalı süvarileri Romalıları kıskırtması için göndermiştir. Longus'un sabırsızlığı ve zafere olan inancı ordusunu kahvaltı bile etmeden soğuk nehre atılmaları ve Numidyalıları takip etmeleri konusunda zorlamış ve onları psikolojik açıdan zayıf düşürmüştür.³⁹³ Hannibal'ın taktiklerinde sık sık karşımıza çıkan psikolojik baskı ve düşmanı rahatsız etmeye dayalı taktikleri kendine avantaj sağlama açısından kullanışı, Romalıların daha önce rastladıkları bir strateji biçimi değildi. Kendi avantajlarını en üst noktaya çıkarmaya çalışırken düşmanın avantajlarını kısıtlamaya çalışması Hannibal'a başarıyı getirecekti. Numidyalılar görevlerini yaptıktan sonra Kartaca saflarına geri dönmüştür. Hannibal'ın merkezini Keltler oluştururken, kanatlarda İspanyol ve Libyalılar bulunmaktaydı. Her kanatın etrafında süvariler konuşlandırılmıştı. Roma ordusu nehri geçmesinin ardından düşmanın dizilimine ayak uyduracak biçimde düzene girmeye başlamıştı. Klasik bir *triplex acies* dizilim oluşturmalarının ardından süvariler kanatlara yerleştirilmiştir. Süvari bakımından zayıf olan Longus'un kuvvetleri Hannibal'ın önceki geceden yerleştirdiği yaklaşık iki bin piyade tarafından arkadan saldırıya uğramasının ardından savaşın kaderi belirlenmiştir. Hannibal MÖ 218 yılında Trebia Nehri'ndeki savaşta açık alanda kendine güvenen Romalıları beklemedikleri bir şekilde tuzağa düşürerek yenmiştir.³⁹⁴ Sempronius Longus'un sayısal üstünlüğüne güvenip ordusunu Hannibal'ın istediği alana götürmesi, daha sonraki savaşlarda da tekrarlanan bir hata olacaktır.³⁹⁵ Savaşın sonunda Roma kayıpları yaklaşık olarak 25 bin civarındadır. Diğer taraftan Kartacalıların kayıpları 5 bine ulaşmaktadır. Ancak bu kayıpların çoğunluğunu Keltlerin oluşturduğunu belirtmek gerekir.³⁹⁶

Trebia Nehri'nde yapılan savaşta Hannibal'ın düşmanı kendine çekme stratejisinin başarılı bir şekilde uygulandığını görürüz. Kendi istediği zamanda ve

³⁹² Poly. III.70.1-8.

³⁹³ Poly, III. 71. 10-11.

³⁹⁴ Polybius (III.74) Romalıların ormanlık alanlarda tuzak olasılığını göze almalarına rağmen açık alanda bunu göz ardı ettiklerini belirtir.

³⁹⁵ Poly. III.71-74; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.180; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.79. Sicilya'dan Afrika'ya geçmeyi planlayan Longus'un İtalya'ya geri çağrılıp Hannibal'ı bir meydan savaşında yenmeye çalışması kendisini Senato'ya kanıtlamak için bir adım olarak gördüğü savunulabilir.

³⁹⁶ Poly. III.74.11; Fields, *Hannibal*, s.19; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.79. Romalıların yaklaşık on bin kişilik bir kısmı merkezdeki Keltleri yarararak kaçmayı başarmışlardır.

istediği alanda savaşı kontrol etmeyi başaran Hannibal'ın Romalı rakiplerine göre taktik olarak önde olduğunu fark edebiliriz. Bunu yapmasının altında yatan en büyük neden kendi ordusunun ve askerlerinin Romalılara karşı bir meydan savaşında başarılı olamayacağı inancından gelmektedir. Aynı zamanda ordusunun kayıplarını minimumda tutmaya çalışarak tecrübeli askerlerini kaybetmeyi göze almamaktadır. Düşmanın bölgesinde yaptığı savaşlarda her zaman araziyi ve insanları kendi avantajına çekmeyi başaran Hannibal'ın zekası ona büyük galibiyetler kazandıracaktır. Trebia'nın ardından iki konsül ordusunun da ortadan kaldırılması İtalya'ya giden yolu açmıştır. Bir bölgede fazla zaman geçirmek istemeyen Hannibal savaşın hemen ardından *Etruria* bölgesine geçerek düzenli olarak ihtiyaç duyduğu erzağı tedarik etmeye çalışmıştır. Düşman bölgesindeki erzaklarla hayatta kalabilecek kapasitedeki orduların öncülerinden olan Hannibal'ın bu taktiği sürekli hareket halinde olmayı gerektirmekteydi. Roma'nın konsül değişimi sürecine kadar kendisinin karşısına büyük bir orduyla çıkamayacağını bilen Hannibal verimli arazilerden ilerleyerek Roma'nın kendisine karşı koyamayacağını göstermeye çalışıyordu.

2.3. Trasimenus Muharebesi

Kuzey İtalya'daki Ticinus çarpışmasının ardından gerekli askeri desteği alan Hannibal rotasını İtalya'nın iç kesimlerine doğru çevirmişti. Amacı *Etruria* bölgesinden ilerleyerek Roma'yı tehdit etmek ve İtalyan müttefiklere Roma'nın ne kadar çaresiz olduğunu göstermekti.³⁹⁷ *Etruria*'nın kuzeyinden Apenin Dağları'nı aşarak bölgeye inen ordu geçiş sırasında özellikle yük hayvanları ve fillerin büyük bölümünü kaybetmiştir. Aynı zamanda bataklıktan geçerken Hannibal'ın bir gözünün görüşünü kaybettiğini de bilmekteyiz.³⁹⁸ Hannibal'ın rotasının sürekli aşılması zor alanlardan geçerek düşmanı şaşırtma taktiği, büyük kayıplara rağmen işe yaramış ve ona ihtiyacı olan erzakları elde etmesinin kapılarını açmıştır.

MÖ 217 yılındaki Trasimenus Gölü'ndeki savaşta yine Hannibal'ın bir Roma ordusunu kendi tuzağına çektiğini görürüz.³⁹⁹ Konsül C. Flaminius'un kendine güvenini ve kolayca kışkırtılabileceğini öğrenmesi ona savaş planını hazırlaması için yardımcı

³⁹⁷ Hoyos, *Mastering the West...*, s.111. Etruria bölgesi Etrüsk şehirlerinin bulunduğu günümüz Toskana ve Lazio bölgesidir.

³⁹⁸ Poly. III.79; Liv. XXII.2; Nep. *Hann*, 4.3; Potter, "At Lake Trasimene...", s.13; Richard A. Gabriel, "Hannibal's Big Mistake", *Military History*, C.28, S.4, (2011), s.66; Hoyos, *Mastering the West...*, s.112.

³⁹⁹ Fields, *Hannibal*, s.19.

olmuştur.⁴⁰⁰ *Etruria* bölgesindeki verimli arazileri yağmalayarak ilerleyen Kartaca ordusunun kısa zamanda Konsül tarafında dikkatsiz bir şekilde takip edileceğine güvenmişti.⁴⁰¹ Konsül Flaminius, Roma'ya giden geçitlerden birini tutmasına rağmen Hannibal'ın kendisinin etrafından dolaşıp bölgeyi yağmalaması karşısında küçük düşürülmüş hissederek diğer konsülün desteğini beklemeden Kartacalıların peşinden gitmek zorunda kalmıştır.⁴⁰² Hannibal, Flaminius'un kendisini takip edeceğinden emin olduktan sonra Trasimenus Gölü etrafındaki dağlık alana birliklerini yerleştirmeyi planlamıştır. Düşmanın kendisini tuzağa düşürmesi için kamp ateşini ordusunun konuşlandığı bölgenin birkaç km uzağında yaktırarak yanlış bir izlenim vermeye çalıştığını görürüz. Hannibal'ın ordusunun Romalıları göl ile dağlık bir alan arasına sıkıştırarak tuzağın içine çekmesi sonucunda Konsül de dâhil olmak üzere yaklaşık 15 bin kişi hayatını kaybetmiştir ve aynı miktarda asker de esir alınmıştır.⁴⁰³ Trasimenus Savaşı'nın ardından bir konsül ordusu neredeyse yok edilmiş ve ona yardım için diğer konsülün gönderdiği süvari birliği de Hannibal'ın süvari komutanlarından olan Maharbal tarafından imha edilmiştir.⁴⁰⁴

Aynı şekilde iki konsül ordusunu da saf dışı bırakan Hannibal'ın Roma'nın savaş alanındaki yetersizliklerini gösterdiğini fark edebiliriz. Romalıların kendilerine olan güvenlerini onlara karşı kullanarak kolay zaferler elde etmeyi başaran Hannibal bu muharebenin ardından Roma'ya yürümek yerine İtalya'nın güneyine doğru yola çıkmıştır. Hannibal'ın iki konsül ordusunu da yenmesinin ardından neden Roma'ya yürümediği sorusu popüler bir tartışma konusudur. Şimdi bunun altında yatan nedenleri irdeleyebiliriz. İlk olarak yaklaşık 40 bin kişilik bir orduyla Roma'yı alması pek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar konsüllerin ordularını meydana yenmiş olsa da, bir şehri kuşatmaya kalkışmak uzun ve yorucu bir süreçtir ve aynı zamanda şehrin dışarıdan yardım alabilecek konumda olduğunu da unutmamak gerekir. Diğer bir problem ise ikmal yolları ve erzak sıkıntısıdır. Roma'nın destek almasını engellese bile kendisi ve ordusu için uzun süre yetecek erzak bulması olanaksızdır. Son olarak Roma

⁴⁰⁰ Poly III.80; Plut. *Fab.* III; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.187.

⁴⁰¹ Gabriel, "Hannibal's Big Mistake", s.68; Fronda, "Hannibal; Tactics...", s.244.

⁴⁰² Poly. III.82.1-8.

⁴⁰³ Poly. III.84.7; Potter, "At Lake Trasimene...", s.16; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.189; John Briscoe, "The Second Punic War", *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M. Ogilvie Astin, A. E. F.W. Walbank, M.W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s.49; Zimmermann, "Roman Strategy...", s.285.

⁴⁰⁴ Poly. III.86.5. Burada adı geçen konsül Gnaeus Servilus'tur.

boyutundaki bir kentin donanma desteği alınmadan kuşatılması ya da ele geçirilmesi pek olası değildir. Saydığımız nedenlerden ötürü konsülleri yendikten sonra güneye doğru yol alarak kendisine destek aramasının en mantıklı çözüm olduğunu görebiliriz. Her ne kadar Roma'ya karşı üç muharebe kazanmış olsa da, İtalya'da aradığı desteği bulması için daha büyük bir zafere ihtiyaç duyacaktı.

Trasimenus Muharebesi, Romalılara Hannibal'ın daha önceki rakipleri gibi meydan savaşında mağlup edilemeyeceğini öğretmiştir. Kendilerine olan güvenlerini sarsan bu mağlubiyet onlara Hannibal ile meydan savaşına girilemeyeceğini anlamalarında yardımcı olmuştur. Savaşın hemen ardından Senato yeni birlikler oluşturmayı onaylasa da, bunların büyük bölümü tecrübesiz askerlerden oluşmaktaydı. Muharebenin ardından Hannibal'ın İtalya üzerinde rahatça hareket edebilmesi ve yeri geldiğinde Roma kolonilere saldırabilmesi Roma'nın İtalya üzerindeki nüfuzunu zedeleyen bir etmendir.

2.4. Cannae Muharebesi

Roma'nın art arda gelen askeri başarısızlıklar üzerine diktatör seçimine gitmesi gayet olağan karşılanabilir. Düşmanın İtalya'da serbest bir şekilde dolaşması şehrin kurulduğu temellere aykırı bir durumdur. Felaket durumlarında başvurulacak diktatörlük pozisyonu daha hızlı kararların alınması ve problemlerin giderilmesi ardından feshedilecek şekilde düzenlenmiştir. MÖ 217 yılında iki kez konsüllük yapmış olan tecrübeli Quintus Fabius Maximus diktatör olarak atanırken Marcus Minucius Rufus da onun yardımcısı olarak görevlendirilmiştir.⁴⁰⁵ Fabius'un stratejisi 30 yıl öncesinde Hamilcar Barca'nın Sicilya'da Romalılara karşı uyguladığı taktiğe benzer niteliktedir. Çarpışmadan kaçınacak şekilde düşmanı takip ederek sürekli üstün bir pozisyona yerleşip düşmanın erzak toplayanları ve ayrı düşen askerleri avlama üzerinedir.⁴⁰⁶ Fabius'un kesin bir şekilde Hannibal'ın istediği meydan savaşını ona vermemesi bu kullanılan yıpratma taktiğinin en önemli unsuruydu.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Poly. III.87.6-9; Plut. *Fab.* IV.1; Zimmermann, "Roman Strategy...", s.285; Hoyos, *Mastering the West...*, s.115.

⁴⁰⁶ Giordano, *A Study In Livy's...*, s.65; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.193; Hoyos, *Mastering the West...*, s.115-116; Prevas, *Hannibals Oath...*, s.4.

⁴⁰⁷ Briscoe, "The Second Punic War", s.49-50; Giordano, *A Study In Livy's...*, s.65; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.193; Donaldson, "Modern Idiom...", s.140. Fabius'un stratejinde ısrarcı olmasının arkasında yatan sebeplerden bir diğeri ise Hannibal'ın meydan savaşlarında tecrübeli askerleri ve

Hannibal, Trasimenuş Gölü'nde kazandığı zaferden sonra ordusuyla beraber seferin başından beri planladığı Adriyatik üzerinden Güney İtalya'ya doğru yol almıştır.⁴⁰⁸ Fabius'un diktatör olarak atanmasının ardından Apulia bölgesinden Campania'ya geçmiş, ancak istediği desteği alamayınca kış için tekrar Apulia'ya dönmeye karar vermiştir.⁴⁰⁹ Bölgedeki şehirlerin Kartaca tarafına destek vermemesi ordunun ilerleyişini zorlaştırmakla beraber erzak toplama sıkıntısını da artırmaktaydı. Campania bölgesini yağmaladıktan sonra ordusuyla sıkışan Hannibal, Fabius'un planladığı şekilde tuzağa düşmüştü.⁴¹⁰ Fabius, düşmanı ovada sıkıştırarak erzak ikmalini kesmeyi planlarken aynı zamanda ordunun çıkmak için kullanabileceği alanlara tahkimat kurarak Hannibal'ın işini zorlaştırmaya çalışmıştır. Hannibal'ın askeri dehasını göstererek bir gecede kötü pozisyonundan çıkararak kış için tekrar Apulia bölgesine geçmesi Fabius'un diktatörlüğü sarsmıştır.⁴¹¹ Fabius'a göre, savaşa istekli olan Minucius'u tuzağa düşürmeyi planlayan Hannibal'ın stratejisini Fabius'un zamanında müdahale etmesi kurtaracaktı.⁴¹² Hannibal'ın Romalıları avantajlı olduğuna inanarak savaşa çekmesi birçok senatör üzerinde işe yararlı Fabius her zaman dikkatli davranmayı elden bırakmamıştır.

Roma'nın kesin sonuç beklemesi ve İtalya'nın içlerinde dolaşan bir düşman ordusunun yok edilememesi Senato için kötü bir durumdu. Yıpratma taktiği Hannibal'ın ordusunun hızını kesse de, onun yok edilmesini sağlamaktan çok uzaktı. Fabius'un stratejisinin meyvelerinin uzun vadede alınacak olmasının Roma'nın sabrını zorladığını ifade edebiliriz.⁴¹³ Düşmanın ve tehdidin açık alandaki bir savaşta yok edilmesi

komutanları yenmesinin ardından Roma'nın yeni orduya alınmış lejyonerlerinin savaş tecrübesinin eksikliğini giderilmesi amacıyla eğitime devam etmesi öne sürülebilir.

⁴⁰⁸ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.192.

⁴⁰⁹ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.194; Hoyos, *Mastering the West...*, s.116. Apulia bölgesi Güney İtalya'nın Adriyatik kıyısındaki kısmıdır. Campania'nın Kartaca tarafına geçmesine güvenen Hannibal'ın amacının gerçekteşmesi için Cannae Savaşı'nı kazanması gerekecekti.

⁴¹⁰ Plut. *Fab.* VI.1-3; K.O. Matier, "Hannibal-The Real Hero of the Punic?", *Acta Classica*, C.32, (1989), s.9.

⁴¹¹ Liv. XXII.23.4-8; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.195; Raymond D. Marks, "Nosces Fabios Certamine Ab Uno: The Tale of the Three Hundred Fabii in Punic 7", *Illinois Classical Studies*, C.39, (2014), s.14; Hoyos, *Mastering the West...*, s.116. Hannibal sıkıştığı bölgeden çıkmak için gece 2.000 bin sığıra meşale bağlayıp onları geçişi tutan Romalıları karşı göndermiştir. Bölgelerinden ayrılarak meşalleri karşılamaya giden askerler sabah olduğunda Kartacalıları arkalarında bulmuşlardır. Hatta Hannibal Apulia bölgesindeyken Fabius'un arazisini yağmalamayıp diğer arazilere yönelmesi stratejisi Roma'da onun popülerliğini yıkmak için yapılan bir girişimdi.

⁴¹² Diod. Sic. XXVI.3.3; Briscoe "The Second Punic War", s.51.

⁴¹³ Bagnall, *The Punic Wars...*, s.184-185.

Romalılara yakışır bir yoldu ve altı ayın ardından diktatörlük yetkileri geri alınarak bu yola tekrar başvurulacaktı.⁴¹⁴

Cannae Savaşı'nda önemli rol oynayan figürler Roma'nın MÖ 216 yılındaki konsülleri Lucius Aemilius Paullus ve Gaius Terentius Varro'dur.⁴¹⁵ Neredeyse her antik yazarın Cannae'in hatasını üzerine yüklediği kişi olan Varro'nun Paullus'u ve askerleri hezimete götürdüğü savunulur. Paullus'un ve eski konsül Geminus'un savaştan kaçınılmasını savunduğu halde komutayı ele aldığı günde savaşa karar vermesi, büyük bir hata olarak görülmektedir. Özellikle dönemin en güvenilen kaynağı olan Polybius bile Varro'dan bahsederken hatalarını öne sürmekten çekinmez.⁴¹⁶ Bunun arkasında yatan en büyük neden; Cumhuriyet Dönemi'nin gördüğü en büyük ordunun yenilgisinin ve görevdeki bir konsülün ölümünden sorumlu tutulmasıdır. Roma ordusunda sayıları 80 bine ulaşan piyadelerin yanında 6 bin de süvari bulunmaktaydı. Ancak belirtmek gerekir ki, yine de bu sayı Hannibal'ın 10 bin süvarisinden daha azdı.⁴¹⁷ Piyade olarak yaklaşık 40 bin askeri bulunan Hannibal'ın ordusu çoğunlukla Keltlerden oluşmaktaydı.⁴¹⁸ Polybius bize iki tarafın sayılarını verirken Roma lejyonların normalden daha kalabalık olarak düzenlendiğinden de bahseder ki, bunların arasında eğitimsiz askerler olduğunu da düşünmemiz gerekmektedir.⁴¹⁹

Roma ordusunun sağ kanadındaki süvarileri Paullus, sol tarafı ise Varro yönetmekteydi, merkezdeki piyadeler ise bir önceki yılın konsülleri Marcus ve Gnaeus'un komutası altındaydı.⁴²⁰ Hasdrubal, Kartacalıların solunu kontrol ederken Hanno adlı bir başka komutan da sağ tarafın denetiminden sorumluydu. Hannibal ise Scipio'nun Zama'da yapacağı gibi kardeşi Mago ile beraber piyadelerin arasında merkez konumundaydı.⁴²¹ Aslında bu küçük detay bile bize savaş sırasında neyin yanlış gittiğini gösterir niteliktedir. Morali arttırmak ve savaşı takip edebilmek için ön saflarda

⁴¹⁴ Giordano, *A Study In Livy's...*, s.66.

⁴¹⁵ Poly. III.106.1; C. Alfred Von Schlieffen, *Cannae*, Kansas: The Command and General Staff School Press, 1931, s.2; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.81; Hoyos, *Mastering the West...*, s.119.

⁴¹⁶ Poly. III.116.5.

⁴¹⁷ Hoyos, *Mastering the West...*, s.120.

⁴¹⁸ Poly. III.114.6; Fields, *Hannibal*, s.23.

⁴¹⁹ Poly III.107.11.

⁴²⁰ Poly III.114.1; App. *Hann.* 13; Fields, *Hannibal*, s.22-23; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.81. Servilius Geminus önceki yılın konsülüydü, onuna beraber seçilen diğer konsül Gaius Flaminius Nepos'un Trasimene Gölü'nde öldürülmesinin ardından Marcus Regulus diğer konsül olarak seçilene kadar tek başına görev yapmıştı.

⁴²¹ Poly. III.113.8-9; Liv. XXII.46; Hoyos, *Mastering the West...*, s.122. Buradaki Hanno ve Hasdrubal Kartaca'daki politikacı Hanno ve Hannibal'ın İspanya'daki kardeşi olan Hasdrubal ile karıştırılmamalıdır.

bulunmak Antik Çağ'daki generaller için her zaman önemli bir unsurdur. Hannibal'ın dizilişinde İspanyol ve Galyalı piyadeler merkezde dışarı doğru bir kavisle bulunmaktaydı, her sıranın sonunda ise yenilen Romalılardan aldıkları ekipmanlarla düzen alan Libyalılar bulunmaktaydı.⁴²² Sol kanatta İspanyol ve Keltlerin ağırlıklı olduğu ağır süvariler mevcuttu, sağda ise Hannibal'ın ünlü Numidyalı süvarileri yer almaktaydı. Hannibal'ın bu dışa doğru kavisli dizilimi Antik Çağ'da görülmemiş bir taktikti. Bu taktiğin amacı savaşın merkezde başlayıp merkeze doğru çekilmesini sağlamaktı. Taktiğin işe yarayacağına olan güveni Romalılarla yaptığı her büyük savaştan çıkarılan dersle oluşturulduğu söylenirse yanlış olmaz. Trebia ve Trasimene Savaşlarından çıkarılacak ders, Romalıların piyadelerinin merkezinin her zaman Kartaca saflarını yarararak dışarı çıkabilmesiydi. Hannibal'ın Romalıların ileri doğru itme kuvvetini onlara karşı kullanmak istemesi dâhice bir hareket olarak görülebilir. Aynı zamanda Romalıların savaş düzeni, merkezde daha dar bir görünüm yaratacak biçimde oluşturulmuştur. Merkezi hızlı bir şekilde yarararak iki kanatta birden kuşatmayı amaçlayan bu taktiğin tek problemi süvarilerin bu sürede Kartaca süvarilerini oyalaması üzerine kurulu olmasıdır. Roma'nın kendi avantajlarının kendi aleyhlerine karşı kullanıldığını fark etmeleri savaşın başlamasından sonra olacaktır.

Roma'nın her iki kanadında Romalı süvariler ve müttefiklerin gönderdiği birlikler bulunmaktaydı. Polybius her lejyonda yaklaşık üç yüz süvari olduğundan bahsederken müttefiklerin bunun üç katını getirmek zorunda olduğunu da belirtir.⁴²³ Kartacalıların süvari sayısı bakımından üstün durumda olması bize savaşın nasıl bir yol izleyeceğini açıklar niteliktedir.⁴²⁴ Süvarilerin ileri atılmasıyla başlayan savaşta Hannibal'ın sol kanadındaki süvariler karşılarındaki Romalıları geri püskürttükten sonra onları kovalamak yerine sağ kanattaki Numidyalılara yardıma gitmeleri Romalıların süvarilerini saf dışı bırakmıştır. İki kanadın da Kartaca lehine açılmasının ardından konsüller savaş alanından ayrılmış merkezdeki piyadeler kaderlerine terkedilmişti. Kanatlarda bunlar olurken merkezde Galyalılar ve İspanyol piyadeler baskı karşısında

⁴²² Poly. III.113.1; Liv. XXII.46; Healy, *Cannae...*, s.76; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.81; Hoyos, *Mastering the West...*, s.122.

⁴²³ Poly. III.107.12.

⁴²⁴ Poly. III.113.1; Liv. XXII.46; Schlieffen, *Cannae*, s.2; Healy, *Cannae...*, s.77; Fronza, "Hannibal; Tactics...", s.245. Cannae Savaşı'nın önemli kırılma noktaları Roma süvarilerinin kolay bir şekilde savaştan çıkarılmasının ardından piyadelerin yalnız kalmasıdır. Aynı zamanda Romalılar'a doğru öne çıkan kavisli dizilimin Roma piyadelerinin baskısı sonucu geriye doğru çekilmesiyle oluşan boşluğa sıkışan Romalıların etrafının sarılması da önemli bir noktadır.

yavaş yavaş geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Romalılar düşmanın geri çekilmesini fırsat bilerek merkezdeki piyadelerin sayısını git gide arttırmış ve boşluk kalmayacak şekilde sıkışmalarını sağlamıştır. Galyalı ve İspanyol piyadelerin Hannibal'ın komutasında stratejik bir biçimde geri çekilmesi kanatlardaki Libyalı piyadelerin Romalıların sağını ve solunu kuşatmasını sağlamıştır. Romalı ekipmanlarıyla falanks düzeninde düşmanı sıkıştıran bu saldırının merkezdeki iletişimi kopmuş piyadeleri hazırlıksız yakaladığına şüphe yoktur. Kanatları kazanan Kartacalı süvariler Hannibal'ın planladığı şekilde üç tarafı sarılmış Roma piyadelerine arkadan saldırarak dâhice hazırlanmış planın son safhasını gerçekleştirmiştir.⁴²⁵ Hannibal'ın kayıpları yaklaşık olarak elli bin kişilik ordusundan beş bin beş yüz kişi kadardır ve bunların çoğunluğunu merkezdeki Galyalılar oluşturur. Roma'nın kaybı ise Polybius'a göre yetmiş bin civarındaydı, Livius ise bu sayıyı yaklaşık kırk yedi bin olarak verir.⁴²⁶

Cannae Savaşı üzerine çok fazla yazılmış ve çizilmiş eser bulunmaktadır. Bunun nedeni, görünürde sayıca az olan bir ordunun daha kalabalık bir düşmanın etrafını sarıp neredeyse yok etmesidir.⁴²⁷ Felaketin arkasındaki sebepler konusunda tartışmalar devam ediyor olsa da günün galibi Kartaca olmuştur. Hannibal'ın bu büyük zaferinin ardından gelen tartışmalar çoğu tarihçinin teoriler sergilemesi için bir sahne oluşturur. Cannae Savaşı'nın ardından Hannibal'ın Roma'ya yürümemesinin arkasında yatan nedenler günümüzde hala tam olarak bilinemese de, bu durumu açıklamak adına birçok tarihçinin uzun zaman harcadığı yadsınamaz.

Hannibal'ın Cannae'den sonra Roma'ya yürümemesi Livius için Roma'nın kurtuluşunu simgeler.⁴²⁸ Eğer Hannibal savaş meydanından yola çıkarak Roma'yı kuşatmak isteseydi, bunu ordusunun eksiklerini gidermeden yapmalıydı. Cannae ve Roma arasındaki mesafenin yaklaşık 500 km olduğu bilinmektedir ki, bu da Antik Çağ'daki bir ordu için yaklaşık iki haftalık yürüyüş mesafesidir.⁴²⁹ İki haftalık bir süre içerisinde bilinen dünyanın en büyük kenti konumunda olan Roma'yı kuşatmaya

⁴²⁵ Poly III.117; Liv. XXII.52; Frontin. *Str.*II.3.7; Schlieffen, *Cannae*, s.3; Philip Sabin, "The Mechanics of the Battle in the Second Punic War", *Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement*, (1996), s.74; Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.39; Healy, *Cannae...*, s.77-84; Goldsworthy, *Cannae*, s.143-150. Savaşın dinamikleri ve yaşananları daha iyi kavramak için bkz. Adrian Goldsworthy, *Cannae*, London: Cassel and Co, 2002, s.59-157.

⁴²⁶ Poly. III.117.1-7; Liv. XXII.49.8.

⁴²⁷ A. Dawson, "Hannibal and Chemical Warfare", *Classical Journal*, C.63, S.3, (1967), s.123.

⁴²⁸ Liv. XXII.51.4.

⁴²⁹ Dexter Hoyos, "Maharbal's Bon Mot: Authenticity and Survival", *The Classical Quarterly*, C.50, S.2, (2000), s.611.

kalkışmak Hannibal için bile çok mantıklı bir karar olmazdı. Antik Çağ yazarlarının bu konuda Roma'yı kesin bir yok oluştan kurtardığına dair düşünceler günümüzdeki bakış açısına göre pek mantıklı olarak görünmez. Yaptığı en büyük savaşın ardından kayıplarını geçiştirmeye çalışacağı halde Roma'ya yürümesi Hannibal için büyük bir hata olurdu. Herhangi bir destek almadan şehri almaya çalışması mümkün olmaktan öte bir bölgede uzun süre boyunca kalması ordusu için büyük bir tehlike arz etmekteydi.⁴³⁰ Roma şehrinin büyüklüğü göz önüne alındığında savaştan yeni çıkmış bir ordunun sayıca kendisinden kat be kat fazla insanı barındıran bir şehri almaya kalkması mantıklı bir karar olmazdı.⁴³¹ Roma'nın nüfusunu tam olarak bilmesek de Hannibal'ın ordusunun yaklaşık dört beş katını beklememiz yanlış olmazdı. Kartaca şehriden veya Roma'nın müttefiklerinden herhangi bir destek almayan ordunun o dönemlerde dünyanın en büyük şehri kabul edilen Roma'yı alması bir mucize olurdu. Ayrıca ordunun daha sonra yaptığı kuşatmalara baktığımızda birçok Latin kolonisini almayı denese de başarı oranı çok düşüktü. Kuşatma ve ekipmanlar konusundaki yetersizliğin düşman bir bölgede konaklamaktan kaynaklandığını öne sürebiliriz. Herhangi bir şehrin uzun bir süre kuşatılması hem ordunun sağlığı hem de çevredeki erzak miktarının azalması adına mantıklı bir karar değildir. Dönemin en iyi korunan şehrinin alınabilmesi için, Roma'nın müttefiklerinden uzaklaştırılıp tek başına kalması gerekirdi.⁴³² Cannae'den sonra Hannibal'ın Roma'nın barış isteyeceğini düşünmüş olması fikri ağır basmaktadır. Birbirlerini yok edecek güçte olmayan devletlerin büyük bir savaşın ardından barışa yanaşması Antik Çağ'da sık rastladığımız bir durumdur. Savaş sonrasında kaçan birliklerin üstüne yürümemiş ve hatta Roma'ya elçi bile göndermiştir. Ancak o elçi Roma'nın görüşmeyi ve barışı reddetmesi üzerine şehre girme şansı bulamamıştır.⁴³³ Ayrıca savaşta esir düşenlerin fidyelerinin ödenmesi reddedilmiş ve savaştan sağ kurtulan lejyonlar neredeyse MÖ 201 yılına kadar terhis edilmemiştir. Roma'nın Cannae Savaşı sonrasındaki tutumu yenilgiyi asla kabul etmeyeceğinin canlı bir örneğidir. Savaş sonrasında köleler, borçlular, gençler ve yaşlılar neredeyse eli silah tutan her erkek yeni oluşturulan lejyonlara alınmıştır.⁴³⁴ Düşmanla asla anlaşılmayacağı

⁴³⁰ Shean, "Hannibal's Mules...", s.161.

⁴³¹ Shean, "Hannibal's Mules...", s.166; Gabriel, "Hannibal's Big Mistake", s.70.

⁴³² Daly, *Cannae: The Experience of Battle...*, s.45.

⁴³³ Gabriel, "Hannibal's Big Mistake", s.71; Hoyos, *Mastering the West...*, s.126.

⁴³⁴ Liv. XXII.57.11; Flor. *Epit.* I. XXII.23; Jan M. Libourel, "Galley Slaves in the Second Punic War", *Classical Philology*, C.68, S.2, (1973), s.117; Healy, *Cannae...*, s.86; Hoyos, *Mastering the West...*, s.127.

ve kötü şartlar altındayken kontrolü elden bırakmayacağını göstererek savaşı Kartaca'ya götürmeyi planlamışlardır.⁴³⁵

3. SAVAŞIN YAYILMASI VE DİĞER CEPHELER

Cannae Savaşı'nın ardından geçen sürede savaşın başka alanlara yayılması söz konusuydu. Antik Çağ çerçevesinde bakıldığında savaşın neredeyse tüm Batı Akdeniz'i kapsadığını söylememiz yanlış olmaz. Savaşın beklenen merkezi olması düşünülen İspanya'nın durumu iki taraf için de belirsizdi. Savaş, Roma ve Kartaca arasında geçmesine rağmen en büyük kaybı verenler arasında İspanyol kabileler de bulunmaktaydı. İki taraf için de sürekli asker rezervi oluşturan bu bölgenin üzerindeki savaşlar İtalya'dakilerle boy ölçüşecek niteliktedir. Savaşa sonradan ortak olan V. Philippos'un (MÖ 221-179) Makedonya Krallığı ise kazananın tarafında olmak istiyordu. Kendi başına Roma'yla boy ölçüşemeyeceğini bilen V. Philippos elçiler göndererek Kartaca'nın mücadelesine yardım sözü vermişti. Birinci Kartaca Savaşı'nın çıkmasına neden olan Sicilya Adası ise iki taraf için de hala çözülmemiş meseleler barındırmaktaydı. Adadaki üçüncü güç olan Syrakusai şehrinin adadaki hâkimiyetini kendi taraflarına çekmek adına uğraşacaklardı. Son olarak Sardinya Adası'nın çıkan karışıklardan yararlanılıp ele geçirilmesinin etkisi Kartaca Senatosunun gündeminde hala yer tutmaktaydı. Özet olarak Kartaca, Birinci Kartaca Savaşı öncesindeki hâkimiyet bölgelerini geri almayı ve Batı Akdeniz üzerindeki egemenliğini yinelemeyi planlamaktaydı.

3.1. İspanya Cephesi

İkinci Kartaca Savaşı'nın başında Roma'nın planı İspanya ve Libya'ya asker çıkararak savaşı Kartaca topraklarına götürmekti, ancak bu planın Libya aşaması MÖ 218 yılında iptal edildi. Planın İspanya ayağı ise, MÖ 222 yılı konsülü Gnaeus Scipio'nun komutası altındaki 24 bin askerle karaya çıkmasıyla başladı.⁴³⁶ Kardeşi Publius Scipio'nun kendisini Marsilya'da bırakıp İtalya'yı savunmaya gitmesinin

⁴³⁵ Steinby, *War at the Sea in the Second Punic War*, s.79.

⁴³⁶ Poly. III.49.4, Liv. XXXI.32.3; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.77. Publius Scipio, Hannibal'ın İtalya'ya girmek için yola çıktığından haberdardı ve yapılan küçük bir çatışma sayesinde nerede olduğunu bilgisine erişmişti. Ancak Hannibal'ın kendisinin emrindeki orduyu atlatıp İtalya'ya girmeye çalıştığını öğrenince ordusunun büyük bölümünü kardeşine bırakıp Po Ovası'nı korumak amacıyla yeni lejyonlar oluşturmaya gitmek zorunda kalmıştır.

ardından deniz üzerinden yola çıkan Gnaeus, Ebro Nehri'nin kuzeyinde bir savaş hattı kurma peşindeydi. MÖ 217 yılında Gnaeus'un kardeşi Publius Scipio emrindeki 8 bin askerle İspanya'ya destek olarak gönderildi. Bölgedeki Kartaca güçlerinin komutası Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal'ın emrindeydi. Kendisi Pirenelere'den geçerken kardeşini ve 12 bin askerini İspanya bölgesini savunması için geride bırakmıştı. Kartaca'nın bölgede bulunan askeri güçlerinin sayıları hakkında tam bir kaynağımız olmasa da, İspanya'nın büyük bölümünü kontrol eden tarafın sayı bakımından üstün olduğunu söylememizde kuşku yoktur.

Kartacalılar Romalıların Ebro'nun kuzeyindeki hareketlerine tam anlamıyla karşılık vermek için MÖ 215 yılını beklemek zorunda kalmışlardır. Kendi bölgelerinde çıkan isyanlar ve iç karışıklarla oyalanan Hasdrubal, Scipio kardeşlerin kuzeydeki faaliyetlerini görmezden gelmiştir.⁴³⁷ Kuzeyde Scipio kardeşler kendi davalarına katılmaları adına İspanyol kabilelerle ittifak kurma peşindeydi. Sayılarının az olması nedeniyle yerel kuvvetlerle kendilerini destekleyerek düşmanın karşısına çıkmayı planlıyorlardı. Cannae'den sonra Hannibal'ın Kartaca'ya gönderdiği diğer kardeşi Mago da kendi kuvvetleriyle İspanya'ya ulaşmış, yapılan ilk çarpışmada Hannibal'ın Cannae'de uyguladığı taktiği deneseler de başarılı olamamışlardır.⁴³⁸

MÖ 215 yılında İtalya'daki galibiyetlerine nazaran İspanya'daki durum Kartaca açısından iç açıcı değildi. Scipio kardeşler İspanya Seferlerinde başarılı şekilde ilerliyorlardı.⁴³⁹ Hannibal'ın ihtiyacı olan destek kuvvetlerin İtalya yerine İspanya'ya gönderilmesi savaşın kaderini değiştiren birçok sebepten biriydi. MÖ 212 yılında Scipio kardeşler Güney İspanya'ya sefer düzenlemek için hazırlıklarını bitirmişlerdi.⁴⁴⁰ Başarılı bir şekilde birkaç şehri ele geçirdikten sonra yerel şeflerle ilişkilerini geliştirip ittifak yapma girişimlerinde bulunmuşlardır. Amaçları, güneye doğru ilerleyip

⁴³⁷ Alexander Acimovic, *Scipio Africanus*, New York: iUniverse, 2007, s.27.

⁴³⁸ Adrian Goldsworthy, *The Fall of Carthage*. s.250; Peter Edwell, "War Abroad: Spain, Sicily, Macedon, Africa", *A Companion to Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, s.322; Hoyos, *Mastering the West...*, s.166. Cannae Savaşı'nda Hannibal'ın yanında bulunan Mago'nun Kartaca'ya gitmekteki amacı, savaşın ardından öldürülen soyluların ve rütbeli askeri personelin kanıtlarını Kartaca Senatosu'na sunmaktı. Senato'dan kardeşi adına yardım isteyen Mago görevini yerine getirdikten sonra diğer kardeşi Hasdrubal'ın yanında görev almak için İspanya'ya gitmiştir.

⁴³⁹ Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.85.

⁴⁴⁰ Hoyos, *Mastering the West...*, s.169. MÖ 214-213 yılları Roma'nın Cannae Savaşı'ndan sonra toparlama dönemlerine girdiği yıllardır ve özellikle dış cephelere maddi yardım gönderme konusunda sıkıntı yaşamıştır. Yaklaşık 20 bin Keltiberyalıyı paralı asker olarak kendi saflarına çekmeyi başarmışlardır.

Libya'nın batısında bulunan Numidya Kralı Syphax'la birleşerek Kartaca ve doğudaki Numidyalılara karşı beraber savaşmaktı. Numidya kabilelerinin kendi çıkarları doğrultusunda Roma veya Kartaca tarafını desteklemesi savaşın sonucu değiştiren öğelerden biri olarak görülebilir. Syphax'ın başta Romalıları destekleme sözü vermesine rağmen Scipio'nun Afrika'ya çıkışından itibaren Kartacalıları desteklemesi güçlü olanın yanında olma stratejisidir. İspanya'daki Kartaca güçlerinin yanında bulunan Masinissa ise Scipio Afrika'ya çıkana kadar Kartacalıların yanında durmuştur. MÖ 212 yılında kendilerine güvenerek ordularını ayırıp güneye doğru bir rotada ilerlemişlerdir. Ancak ordularındaki İspanyol paralı askerlerin Kartacalıları tarafından daha yüksek miktarlardaki rüşvetleri karşılığında saf değiştirmeleri sağlanmış ve iki kardeş savaş alanında öldürülmüştür.⁴⁴¹ Yaşanan bu felaket İspanya'daki Roma kuvvetlerini savunmaya dayalı bir strateji izlemeye itmiş ve Ebro Nehri'nin kuzeyinde konuşlanmışlardır.⁴⁴²

Publius Cornelius Scipio'nun İspanya'ya atanması konusunun nasıl oluştuğuna dair birçok yazılmış eser bulunmaktadır. En çok kabul gören görüşlerden biri genç yaşına rağmen kendisinin üstün bir askeri tecrübesinin bulunmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda babası ve amcasının İspanya'da görev yaparken ölmesi İspanya'daki kontrolün bir başka Scipio'ya verilmesini destekler niteliktedir.⁴⁴³ Scipio'nun askeri kariyeri başarılı olsa da, yaşı dolayısıyla İspanya'nın komutasına atanması için Senato'nun ona bir ayrıcalık tanınması gerekiyordu. Roma Senatosu'nun Scipio'ya tanıdığı ayrıcalıkların devamı onun başarılarıyla beraber artacaktır.

Kartacalıların Roma'nın İspanya'daki yeni kuvvetlerinin başında bulunan Scipio'yu bir süre görmezden gelmeleri ve gerekli tedbirleri almamaları, MÖ 209 yılında Carthago Nova kentini kaybetmelerine neden olmuştur.⁴⁴⁴ Kentin iki bin kişilik

⁴⁴¹ James Lacey, "Rome's Crafties General Scipio Africanus", *Military History*, C.24, S.5, (2007), s.58; Edwell, "War Abroad...", s.322.

⁴⁴² Hoyos, *Mastering the West...*, s.171. Kazanılan çarpışmalara rağmen Hasdrubal İtalya'daki kardeşine yardım etmek için İspanya'daki birlikleriyle İtalya üzerine yürümemiştir. Savaşın kaderini değiştiren birçok etmen olmasına rağmen Hasdrubal'ın birkaç yıl daha bekleyerek yola çıkması İtalya'daki savaşın sonucuna etki edecekti.

⁴⁴³ Eutr. III.15; Andrew Nelson Hall, *Scipio Africanus in Sapin the Key to the Second Punic War*, Eastern Michigan University, 2003, s.21-24; Lacey, "Rome's Crafties General...", s.58; Hoyos, *Mastering the West...*, s.172-173. İspanya'ya gönderildiği sırada 25 yaşında olan Scipio'nun yanında 11 bin asker bulunmaktaydı. Önceki yıl bölgeye ulaşan aynı miktarda asker ve hali hazırda bölgede bulunanlarla beraber bu sayı 30 bine ulaşmıştı.

⁴⁴⁴ Sil. Pun. XV.246-250; Lacey, "Rome's Crafties General...", s.59.

bir kuvvet tarafından savunulması bile bize İspanya'daki Kartacalı generallerin ne kadar kendilerine güvendiklerini gösterir. İspanya'da bulunan orduların Carthago Nova şehrine uzaklıklarından yararlanan Scipio kısa sürede Ebro'nun kuzeyinden çıkarak şehri kuşatmıştır. Scipio'nun yarımadanın güneydoğusunda bulunan şehre Kartacalılar fark etmeden ulaşabilmesi ve çok kısa bir sürede şehri ele geçirmesi onun askeri zekasını gösterir. Polybius'un anlatılarına göre şehrin duvarındaki zayıf bir noktayı bir balıkçı vasıtasıyla öğrenmiş ve bilgi Scipio'nun şehri almasını kolaylaştırmıştır. Birçok önemli devlet adamının yanında İspanyol kabile şeflerinin yakınları ve aileleri ele geçirilmiş ve ittifak kurmak amacıyla kullanılmıştır. Carthago Nova kenti İspanya'daki Kartaca İmparatorluğu'nun başkenti konumundaydı. Sürpriz bir saldırı sonucunda şehrin MÖ 209 baharında düşmesi ve Romalıların ihtiyacı olan ganimetleri kazanmaları, İspanya'daki savaşın dönüm noktası olarak kabul edilir.⁴⁴⁵ İspanya'da bulunan Hannibal'ın kardeşleri Hasdrubal ve Mago, Scipio'nun ilerleyişini durdurmayınca Hasdrubal'ın Hannibal'a destek için MÖ 208'de İtalya'ya doğru yola çıkması kararına vardılar.⁴⁴⁶ Baecula Savaşı'nda Hasdrubal'ı hazırlıksız yakalayan Scipio onu istemediği bir savaşa sürükleyerek yenmeyi başarmış ve bunun sonucunda Hasdrubal İspanya'yı terk ederek Hannibal'a destek için İtalya'ya geçmeye karar vermiştir.⁴⁴⁷ MÖ 206 yılında İlipa Savaşı'nda Kartacalıların birleşik ordularını kesin bir şekilde yenen Scipio İspanya'daki Kartaca hâkimiyetini kırmıştır.⁴⁴⁸ Scipio, İspanya'ya geldiğinde Kartacalıların bölgede üç büyük ordusunun olduğuna değinir. Scipio onları tek tek yakalayıp sorunsuz bir şekilde İspanya'nın kaderini değiştirmiştir.⁴⁴⁹ Hannibal'ın İtalya'da uyguladığı ittifakları kazanma stratejisine benzer şekilde İspanyol kabilelerin rehinlerini serbest bırakarak onları kendi yanına çekmiştir. Scipio ve Kartacalılar her gün aynı şekilde ordularını birbirleri karşısında konuşlandırmıştır. Ancak Scipio savaşa karar verdiği gün dizilimini değiştirerek kanatları güçlendirip merkezi zayıflatmıştır. Buna karşılık vermekte geciken Gisco'nun oğlu Hasdrubal savaşı kısa sürede

⁴⁴⁵ Poly. X.15; Liv. XXVI.47.1-2; Walbank, *A Historical Commentary...*, vol. II, s.191-192; R. Davis Marks, *Scipio Africanus in the Punica of Silius Italicus*, University of Pennsylvania, 1992, s.213; Hall, *Scipio Africanus...*, s.33; Hoyos, *Mastering the West...*, s.176.

⁴⁴⁶ Edwell, "War Abroad...", s.323.

⁴⁴⁷ Walbank, *A Historical Commentary...*, vol. II, s.250-252; Lacey, "Rome's Crafty General...", s.60; Hall, *Scipio Africanus...*, s.45-51; Acimovic, *Scipio Africanus*, s.26; B.H. Liddell Hart, *Scipio Africanus*, Da Capo Press, 2004, s.18-24.

⁴⁴⁸ Hall, *Scipio Africanus...*, s.58-67; Acimovic, *Scipio Africanus*, s.31-32; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.279-285. İlipa Savaşı ve Scipio'nun uyguladığı taktikler hakkında detaylı açıklama içerir (Hart, *Scipio Africanus*, s.25-30; Hoyos, *Mastering the West...*, s. 183.

⁴⁴⁹ Poly. X.7.4-8.

kaybetmiştir. İspanyalı kabilelerin askerlerine karşı güveninin az olmasında amcası ve babasının yenilgisinde onları yalnız bırakmaları etkili bir faktör olmuştur. Ayrıca kanatlara kendi lejyonerlerini yerleştirip İberyalıları merkeze koyması onlara savaşma fırsatı tanımasa bile aynı şekilde düşmanın merkezindeki en iyi birliklerin savaşa girmesini engellemiştir. İspanya'daki savaşlarda bulunan Numidya prensi Masinissa, Kartacalıların yenilgilerine birinci elden tanık olmuştur ve kazanan tarafa yaklaşmaya başlamıştır. MÖ 206 yılından itibaren Roma hâkimiyetini İspanya'da sağlamlaştırmak amacıyla pek çok kabileyi ve eski Kartaca şehrini ele geçirerek kendini Libya seferi için hazırlamaktaydı.⁴⁵⁰

3.2. Makedonya Cephesi

Makedon Kralı V. Philippos'un Cannae Savaşı'ndan sonra Hannibal'a bir elçi yollayarak kendisini Kartaca'nın dostu ve Roma'nın düşmanı olarak göstermesi, onun Roma'nın savaşı kaybedeceğine olan inancından kaynaklanmaktaydı.⁴⁵¹ Polybius, yapılacak anlaşmanın detaylarını verirken özet olarak iki tarafın beraber hareket ederek Roma'yı yenmelerini ve sonrasında neler yapılacağından bahseder.⁴⁵² V. Philippos tarafından gönderilen elçinin hem gidişte hem de dönüşte Romalılara yakalanması ve yapılan planların ortaya çıkarılması girişilen ittifakın gücünü azaltmıştır.⁴⁵³

Valerius Laevinus'un komutasında Makedonya tehdidine karşı koymak için Illyria'da (Arnavutluk) karaya çıkan Roma ordusu kısa sürede üstünlüğü eline geçirmiştir.⁴⁵⁴ Romalılar saldırgan bir strateji yerine kurdukları ittifaklar sayesinde arka planda kalarak Makedonların İtalya'ya geçmesini engellemişlerdir.⁴⁵⁵ Özellikle Makedonlara düşman olan Aetolia Birliği'nin desteği sayesinde Philip ve ordusu anakaralarında sıkışıp kalmıştır.⁴⁵⁶ Bölgedeki doğal düşmanlardan yararlanarak Makedonları oyalamayı başaran bu stratejinin amacı İtalya'daki durumu düzeltene kadar zaman kazanmayı hedefliyordu. Savaşın birçok bölgeye yayılması nedeniyle

⁴⁵⁰ Hart, *Scipio Africanus*, s.31.

⁴⁵¹ G. Nutt, "A Thessalin Inscription Comtemporany with the Second Punic War", *The English Historical Review*, C.3, S.10, (1888), s.295; Elias J. Bickerman, "Hannibal's Covenant", *The American Journal of Philology*, C.73, S.1, (1952), s.1.

⁴⁵² Poly. VII.9.

⁴⁵³ Bickerman, "Hannibal's Covenant", s.1-2; Edwell, "War Abroad...", s.325; Hoyos, *Mastering the West...*, s.134.

⁴⁵⁴ Eutr. III.13.

⁴⁵⁵ Zon. IX.15; Edwell, "War Abroad...", s.325.

⁴⁵⁶ Hoyos, *Mastering the West...*, s.156. Aetolia Birliği Mora Yarımadası'nın üstündeki Yunan şehirlerinden oluşur.

lejyonların azalması böyle bir taktiğin uygulanmasını gerektirmiştir. V. Philippos'la yapılacak savaşın kızışması Kartaca Savaşı'nın bitmesinden sonra olacaktır.⁴⁵⁷ MÖ 206 yılına kadar devam eden çatışmalarda V. Philippos durumu kendi lehine çevirmeyi başarmış ve kazandığı toprakları aynı yıl yapılan bir anlaşmayla iki taraf için de geçerli kılmıştır. İtalya yarımadasına adım atmadan biten Makedon ittifakı kaçınılmaz sonu biraz daha geciktirmek dışında pek bir başarı sağlamamıştır.

3.3. Sicilya Cephesi

Sicilya Adası'nda bulunan ve uzun yıllardır Kartaca'yla düşmanca ilişkileri olan Syrakusai kentinin tiranı II. Hieron (MÖ 270-215) öldüğünde, kentin Kartaca safına çekilmesi için gönderilen elçiler başarılı olmuş ve Makedon cephesinden sonra bir de Sicilya'da Roma karşıtı hareket başlatılmıştır. Hippocrates ve Epicydes adlı iki yarı Syrakusaili, Hannibal'ın istekleri doğrultusunda Syrakusai'yı savaşın içine çekmiş ve Roma karşıtı düşüncelerle yönetimi ele geçirmişlerdir.⁴⁵⁸ Birinci Kartaca Savaşı'ndan bu yana Roma yanlısı bir tutum içerisinde olan Syrakusai tiranının ölmesinin ardından başa geçen Hieronymus, yönetim için genç yaşta olduğundan kentin durumu genç tiranının heyetinin insafına kalmıştı.⁴⁵⁹ Tam da böyle bir anda adaya gelen Hippocrates ve Epicydes'in yönetime karşı hoşnutsuzlukları olan halkı yanlarına çekerek genç tiranı devirmeyi planlamışlardır. Kısa sürede siyasi karışıkların başladığı Syrakusai şehrinin halkı Hippocrates ve Epicydes etrafında toplanmıştır.

Romalıların Sicilya'daki yönetimini eski konsül Marcellus üstlenmişti. MÖ 213 yılında Sicilya'da dört lejyonu bulunan Marcellus, sayısal üstünlüğün kendisinde olmasından yararlanarak Syrakusai şehrini kuşattı.⁴⁶⁰ Şehrin savunmasının aşılamayacağı anlaşılınca ordu tekrar toparlanmak amacıyla adanın kuzeyine çekildi. Antik Çağ ölçeğine göre oldukça büyük bir şehir olan Syrakusai güçlü surlarla çevrili olduğundan karadan alınması çok zordu. Kartacalılar MÖ 213 yılında 25 bin kişilik bir yardım kuvveti gönderse de, adadaki Kartacalı generallerin başarısızlıkları yüzünden Syrakusai Romalıların eline geçti. Polybius'un anlatılarına göre, Artemis Festivali

⁴⁵⁷ Zon. IX.15.

⁴⁵⁸ Poly. VIII.3.1; Liv. XXIV.6.1-4; Edwell, "War Abroad...", s.328.

⁴⁵⁹ Diodorus, genç tiranın halk üzerinde yaptığı eylemlerden de bahsetmeyi unutmaz (Diod. Sic. XXVI.15.1).

⁴⁶⁰ Poly. VIII.3-7; Liv. XXIV.33.9-34.12; Diod. Sic. XXVI.18; Hoyos, *Mastering the West...*, s.160. Kuşatılan şehrin sakinleri arasında ünlü matematikçi Arşimet'in de bulunduğu bilinmektedir. Daha önce görülmemiş savaş makineleri ve mekanizmalar yardımıyla kuşatmanın geri püskürtüldüğü anlatılır.

sırasında şehre saldırmayı planlayan Marcellus duvarın en alçak bölgesine tırmanmak için askerlerini göndermiş ve nöbetçilerin sarhoşluğundan yararlanıp duvarları ele geçirmiştir.⁴⁶¹ Kartaca, Syrakusai'nin düşmesinin ardından ada için tekrar bir ordu gönderse de, şehrin geri alınması mümkün değildi. Ada'nın batısındaki diğer şehirlerde başarılı operasyonlar düzenlense de genel üstünlüğü Roma sağlayacaktı. MÖ 212'de Adanın güç merkezi ve en büyük şehri olan Syrakusai'nin düşmesinin ardından gelen gerilla savaşı ve yerel direniş adadaki Roma hâkimiyetini kırmak için yetersiz kalmıştır.⁴⁶²

3.4 Diğer Cepheler

Sardinya Adası'nın eski bir Kartaca kolonisi olması sebebiyle Romalıların ayaklanma beklediği alanlardan biri olarak görülmesi gayet anlaşılabilir. Cannae Savaşı'nın ardından Roma karşıtı düşüncelerin artması adanın Batı kısmında bir ayaklanma başlamasına neden olmuştur. MÖ 215 yılında Afrika'dan destek olarak 12 bin asker gönderilmesine rağmen adadaki Roma birlikleri saldırıyı püskürtmeyi başarmış ve ayaklanmayı bastırmıştır.

Bunun yanında Po Ovası'ndaki kabilelerin de Roma hakimiyetini kırmak amacıyla ayaklanmalar ve yağma hareketleri başlattığını bilmekteyiz. Hannibal'ın ordusunun İtalya içlerine girmesinin ardından tek başlarına mücadele etmek zorunda kalan kabilelerin isyanlarına yardımcı olan Kartacalı rütbeliler bulunmaktaydı. Roma'nın Kartaca tehlikesini ortadan kaldırıncaya kadar göz ardı etmeye çalıştığı bu durum savaşın ardından kanlı bir şekilde bastırılacaktı.

4. HANNİBAL'IN İTALYA POLİTİKASI

M. Beard, Hannibal'ın Cannae Savaşı sonrasında Roma'ya yürümemesinin sebebinin Roma'yı ayakta tutan şeyin müttefik insan gücü olduğunu anlaması olduğunu savunur.⁴⁶³ Ancak Hannibal'ın öncesinde de savaşta esir alınan İtalyanları serbest bırakmasının arkasında yatan nedenin onları kendi yanına çekmek olduğu

⁴⁶¹ Poly. VIII.37.1-11.

⁴⁶² Edwell, "War Abroad...", s.330; Hoyos, *Mastering the West...*, s.161. MÖ 210 yılına kadar adada Agrigentum şehri merkezli bir Kartaca direnişi olmuşsa da, Romalıları rahatsız etmekten öteye gidememiştir.

⁴⁶³ Beard, *SPQR...*, s.184.

savunulabilir.⁴⁶⁴ Kazandığı büyük zaferlerin ardından Hannibal'ın Roma'ya yürümemesi ve Romalıların hatalarından ders alıp direkt bir saldırıya kalkışmaması Güney İtalya bölgesinde bir strateji savaşını tetiklemiştir.⁴⁶⁵ Hannibal'ın savaş boyunca Roma'nın müttefiklerini kendi tarafına çekerek Roma'yı yalnız bırakmaya çalıştığını görürüz. Hannibal'ın planının büyük bölümü Romalılara karşı açık alanda kesin bir zafer kazanarak Roma'nın müttefiklerini kendi yanına çekmekti.⁴⁶⁶ Romalılar savaştan kaçınmaya başlayınca bu plan verimli arazilerin yağmalanması ve Roma'ya bağlı bölgelerin cezalandırılmasına dönecekti. Cannae'den sonra İtalya'nın güney kısmında bulunan bölgelerdeki birçok kent (Capua, Arpi, Tarentum vb.) Hannibal'ın tarafına geçmiştir.

Hannibal'ın Trebia Savaşı'nın ardından İtalyan esirlere Roma baskısından kurtulmayı ve özgür olmayı vaat etmesi aynı yıl içerisindeki savaşlarda da tekrarlanacaktır.⁴⁶⁷ Polybius'un anlatılarına göre, Hannibal İtalyan esirlere seslenirken onlara Roma'nın ellerinden aldıkları toprakları ve özgürlüklerini geri almaları adına savaşa girdiğinden bahseder.⁴⁶⁸ A. Erskine, Hannibal'ın İtalyan şehirleri üzerindeki politikasını değerlendirirken özgürlük kavramının Yunan şehirleri üzerinde işe yaramasının Yunanların özgürlüğüne düşkün olmasına bağlarken, İtalyan ve Latin şehirlerinde etkili olmamasını özerklik düşüncesinin İtalyan geleneklerinde yeterince ifade edilmemesine bağlar.⁴⁶⁹ Fronda ise Hannibal'ın başarısızlığını farklı şekilde yorumlar. Ona göre, İtalya'nın bölgelerindeki güçlü şehirlerin Kartaca'ya katılmasına rağmen diğer rakip ve ufak şehirlerin katılmamasını, aralarındaki olaylara bağlayarak

⁴⁶⁴ Poly. III.77.3-7; Fronda, "Hannibal; Tactics...", s.246; Erskine, *Roman Imperialism*, s.21; Hoyos, *Mastering the West...*, s.110.

⁴⁶⁵ Laura Muth, "Hannibal", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, ed. by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.5, s.1129.

⁴⁶⁶ Pomeroy, "Hannibal at Nuceria", s.14; Jacop Edwards, "The Irony of Hannibal's Elephants", *Latomus*, C.60, S.4, (2001), s.904.

⁴⁶⁷ Erskine, "Hannibal and the...", s.58-59. Hannibal'ın Romalı ve İtalyan esirlere farklı şekilde davranmasının ardında İtalyanlara özgürlüklerini vaat ederek Roma Birliğini bozmaya çalışması yatmaktadır. Bu birliğin bozulması Roma'nın gücünü kırmak için yapılabilecek en mantıklı hamle olarak öne çıkar.

⁴⁶⁸ Poly. III.77.4-7.

⁴⁶⁹ Michael P. Fronda, *The Italians in the Second Punic War: Local Conditions and the Failure of the Hannibalic Strategy in Italy*, Ohio State University, 2003, s.333; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.223; Erskine, "Hannibal and the...", s.59-60. Hannibal'ın kazandığı üç büyük zaferin ardından bile çoğu İtalyan şehrinin Hannibal'a yaklaşmamasının ardında Kartaca'nın onlara sunabileceği yeni bir şey olmamasının yattığını belirtir.

karşı tarafta olma tutumu gösterdiklerini belirtir.⁴⁷⁰ Özellikle çoğu bölgede bir şehrin katılmasının ardından diğer şehirlerin ona karşı düşmanca bir tutum sergilemesi, bize bölgedeki rakip şehirlerin yaşanan şartlara rağmen değişmediğini gösterir.

Apulia bölgesinde Cannae Savaşı'ndan sonra Kartaca safına geçen şehirlerden en önemlisi Arpi'dir. Cannae'nin ardından Hannibal'a ilk katılan şehir olarak öne çıkan ve Apulia bölgesinin en büyük kenti olan Arpi'nin ardından bölgede bulunan diğer küçük şehirlerin de saf değiştirdiğini görürüz.⁴⁷¹ Samnium bölgesine giren Hannibal yakındaki şehirlerden kendisine katılmak isteyen aristokratların haberlerini alıyordu. Büyük bir zaferin ardından şehirlerin kontrolünü alabilecek güçteki aristokratlar ikinci sınıf vatandaş olmaktansa Kartaca'nın safına katılmayı tercih ediyordu.⁴⁷² Livius ise bu görüşünün aksini belirterek aslında Kartaca tarafına geçmek isteyenlerin aristokratlar değil alt sınıflar olduğuna sürekli vurgu yapar.⁴⁷³ İtalyan şehirlerinin saf değiştirmesine karşı genel politika onları Kartaca safına çekmekten ziyade özgürlüklerini vermek olarak nitelendirilse de, Roma tehdidi ortadan kalktıktan sonra Kartaca'nın İtalya bölgesini özgür bırakacağını düşünmek mantıklı bir fikir değildir.

Campania bölgesinin en büyük ve İtalya'nın en gelişmiş ikinci şehri olarak kabul edilen Capua'nın MÖ 216 yılının sonunda Kartaca tarafına geçmesi Roma için büyük bir şok olmuştur.⁴⁷⁴ Capua'nın Romalı aristokratlarla güçlü bağlantıları bulunmaktaydı ve aynı zamanda şehrin limanı Kartaca şehriyle bağlantı kurmak için iyi bir pozisyondaydı. Roma'nın diğer müttefiklerine göre daha ayrıcalıklı bir vatandaşlık sistemi içinde bulunsalar da, yine de birinci sınıf vatandaş statüsüne ulaşmak isteyen Capua aristokratları Hannibal'ı destekleme kararı almıştır.⁴⁷⁵ Kartaca'ya bağlı olmaktan öte kendilerini bağımsız bir şehir devleti statüsüne yükseltmek isteyen Capua

⁴⁷⁰ Fronda, *The Italians in...*, s.120.

⁴⁷¹ Fronda, *The Italians in...*, s.124-167.

⁴⁷² Livius (XXII.61) Hannibal'ın tarafına geçen kabilelerin ve şehirlerin listesini verir. Hoyos, *Mastering the West...*, s.127. Samnium bölgesi Roma'nın kuruluş dönemindeki en güçlü rakiplerinden olan Samnite halkının yaşadığı bölge olarak geçer. Güney İtalya'nın iç bölgesi olarak bilinen bu coğrafya'da Roma'nın ihtiyaç duyduğu asker rezervinin büyük bölümünü oluşturmaktaydı.

⁴⁷³ Liv. XXIII.14.7; D.W.L. Van Son, "The Disturbances in Etruria During the Second Punic War", *Mnemosyne*, C.16, S.3, (1963), s.269.

⁴⁷⁴ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.224; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.84.

⁴⁷⁵ Michael P. Fronda, "Hegemony and Rivalry: The Revolt of Capua Revisited", *Phoenix*, C.61, S.1, (2007), s.93. Capualılar aynı zamanda iç işlerinde bağımsız bir şekilde hareket etmek istediğinden kendi yöneticilerini seçme hakkına kavuşmayı ve kendi yasalarını koymayı şartları olarak belirlemişti. Aynı zamanda ordusunu Kartaca'nın emrine vermektense Roma'ya karşı kullanacaktı (Hoyos, *Mastering the West...*, s.128).

aristokratlarının isteklerinin önü açılmıştı. Kartaca'ya asker yardımında bulunmayı kabul etmeyen Capua kendini savunmak için askerlerini kendi sınırları içinde bırakmayı uygun görmüştü. Capua'nın kendini İtalya'nın yeni hâkimi olarak görmeyi istemesi onun taraf değiştirme hamlesinin arkasındaki nedenleri açıklar niteliktedir.⁴⁷⁶ M.P. Fronda'nın savına göre, Capua'nın Kartaca tarafına geçmesine rağmen bölgede bulunan diğer şehirlerin sıkı bir şekilde Roma'ya bağlı olmasının nedeni geleneksel düşmanlıklar ve şehir içindeki rekabetin yanı sıra Capua'nın bölgenin hâkimi olabileceği hakkındaki korkularıdır.⁴⁷⁷

Campania'nın İtalya'nın en zengin bölgesi olması ve en büyük şehrinin taraf değiştirmesi nedeniyle Hannibal'ın bölgedeki Roma'ya bağlı kalan şehirleri de almak istemesi doğal karşılanabilir. Burada oluşturacağı güçlü bir altyapıyla Güney İtalya'yı Roma'nın elinden alabilir ve güç dengesini kendi lehine çevirebilirdi. Roma kendisine bağlı olan şehirleri korumayı ve tekrardan Fabius'un stratejisine dönüş yaparak Hannibal'ın istediği meydan savaşını engellemeyi seçmek zorunda kalmıştır.

Güney İtalya üzerinde bulunan en büyük liman şehri konumundaki Tarentum daha önce de Romalılarla problemler yaşamış ve dolayısıyla Pyrrhus'un İtalya'ya çıkmasını teşvik etmişti. Romalıların şehrin Kartacalılar tarafında ele geçirilmesi korkusuyla ve şehirdekilerin taraf değiştirebilmesine duydukları güvensizlik nedeniyle MÖ 217 yılında önemli ailelerden rehineler alınarak bu durum tersine çevrilmeye çalışılmıştır. Ancak alınan rehinelerin kaçma teşebbüslerinden sonra öldürülmeleri ve şehirdeki Roma birliklerinden duydukları hoşnutsuzluk nedenleriyle şehirdeki bazı genç aristokratlar Kartaca ordusuyla iletişime geçme kararı almışlardır.⁴⁷⁸ MÖ 213-212 yılının kış ayında şehrin kapıları Kartacalılara açılmış ancak içerideki Roma birliği kaleye sığınarak uzun bir süre direnmeyi başarmıştır. Tarentum şehrinin tam olarak alınması uzun süren bir kuşatmayla başarılacaktı. Şehirdeki aristokratların büyük bölümü Hannibal'ı desteklese de halk için bu durumun nasıl olduğunu ancak tahmin edebiliriz.

⁴⁷⁶ Fronda, *Hegemony and Rivalry...*, s.84; Miles, *Carthage Must Be Destroyed*, s.84.

⁴⁷⁷ Fronda, *The Italians in...*, s.74. Taraf değiştirmeyip Roma'ya bağlı kalan şehirleri sırasıyla Naples, Cumae, Nola, Acerrae ve Nuceria olarak verir.

⁴⁷⁸ Liv. XXIV.13.3; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.231; James T. Chlup, "Maior et Clarior Victoria: Hannibal and Tarentum in Livy", *The Classical World*, C.103, S.1, (2009), s.19-21; Hoyos, *Mastering the West...*, s.147.

Tarentum şehri Güney İtalya'daki hâkimiyetin sağlanması adına bir üs olarak kullanılabilirdi ve büyük limanı sayesinde eğer V. Philippos Makedonya'dan yardıma gelirse ordusunu ağırlayabilecek kapasitede bir liman şehriydi. Hannibal'ın eline geçebilecek her kozu kullanmaya çalıştığı bir sırada büyük bir şehrin yardım istemesinin, onun olduğu kadar ordusunun da duymak istediği şey olduğunu savunabiliriz. Genç aristokratların yardımıyla şehri almasına rağmen içerideki Roma askerleri kalenin duvarlarına sığınmayı başarmışlardır ve uzun sürecek bir kuşatmanın başlaması kaçınılmaz olmuştur.⁴⁷⁹

Hannibal Campania bölgesindeyken ordusunun büyük bir bölümü Hanno komutasında Güney İtalya'da Kartaca lehine müttefik kazanmaya çalışmaktaydı.⁴⁸⁰ Özellikle önemli ve kalabalık bir topluluk olan *Bruttian*'lar ve birkaç Yunan kıyı şehrinin katılmasıyla bölgedeki Kartaca sempatisi yükselmeye başlamıştı.⁴⁸¹ Bruttianların Roma'ya karşı başkaldırımlarının arkasında Pyrrus'un ordusuna katıldıkları için Romalıların onlara dayattıkları yönetim gelmekteydi.⁴⁸² Beklenilenden daha yavaş şekilde ilerleyen müttefikk kazanma stratejisinin meyvelerini vermesi uzun zaman alacaktır. Katılmakta direnen veya düşmanca bir tavır sergileyen şehirlerin alınması ve kuşatmalar kısıtlı olan zamanı verimli bir şekilde kullanmayı engellemekteydi. Romalıların İtalyan müttefiklerinin denetimi ve güvenliği adına kurdukları Latin kolonilerinin direnişleri, gidişatın önüne geçen ve zaman zaman yaptıkları saldırılarla Hannibal'ın planlarını yavaşlatan bir etmendi. Kuşatmaya dayanıklı Latin kolonilerinin Roma'dan gelen askeri birliklerle güçlendirilmesi Güney İtalya'daki durumu Roma lehine çevirmekte başarılı olmuştur. Bölgelerdeki şehirlerin çoğunluğu taraf değiştirirse de, stratejik noktalardaki Latin kolonileri bütünleşmenin önüne geçiyor ve düşmanı rahatsız ediyordu.⁴⁸³

Müttefikler kazanmak savaşın önemli bir bölümünü kolaylaştırmış olsa da yanında büyük bir problem getirmişti. Roma, Hannibal'la savaşmak yerine artık onun yeni müttefiklerine saldırabilirdi. Taraf değiştiren şehirlerin politik yapıları ve kendi

⁴⁷⁹ Chlup, "Maiores et Clarior...", s.18-19.

⁴⁸⁰ Fronda, *The Italians in...*, s.200.

⁴⁸¹ Robinson, "Carthaginian and Other South...", s.38; Hoyos, *Mastering the West...*, s.131. Güney İtalya'nın yerli halkı olarak kabul edilen Bruttian'lar Hannibal'ın ordusunda da görev alacak hatta Zama Savaşı'nda bile kendilerine yer bulacaklardı.

⁴⁸² Fronda, *The Italians in...*, s.205.

⁴⁸³ Rawlings, "The War in Italy...", s.304; Hoyos, *Mastering the West...*, s.131.

içlerinde yaşadıkları çatışmalar iki taraf için de şehirleri kendi safına çekmek için kullanılmıştır. Hannibal'ın Roma'ya uyguladığı taktiği zaman geçtikçe Roma kullanmaya başlayacaktı. Ancak Roma'nın düşman tarafına geçen şehirlere barışçıl bir teklif sunduğunu söylememiz hata olur. Bu oluşum MÖ 216 yılından itibaren İtalya'daki durumu çıkmaza sokmak için yeterliydi. Hannibal yeni ittifaklar yaratabilmek için kendi tarafındaki müttefiklerini de korumak zorundaydı. Yapılan tehditlere karşı sürekli hareket halinde bulunmak ve yeni edinilen ittifakları korumak pahasına kendi ordusunu amaçsız kılmak zorunda kalmıştır.⁴⁸⁴ Bu yeni savaş stili kısıtlı imkânlarla sahip olan Hannibal'ın hem müttefiklerini koruyup hem de Romalılara baskı kurmasını engelliyordu.⁴⁸⁵ Karşı saldırıya geçmek istediğinde ise müttefiklerin Roma tehlikesi altında askerlerini gönderme konusunda pek gönüllü olmadıklarını belirtmek gerekir.⁴⁸⁶ Roma'nın lejyonları Güney İtalya'da bulunduğu sürece müttefikler Hannibal'a kısıtlı miktarda asker sağlayabiliyordu.⁴⁸⁷ Güney İtalya'daki bu çıkmaz savaşın neredeyse 10 yıl daha uzamasına neden olmuştur ve bölgenin büyük bölümünü harap etmiştir.⁴⁸⁸ Appianus, Hannibal'ın MÖ 203 yılında İtalya'dan ayrılırken toplamda 400 şehri yok ettiğini savunur.⁴⁸⁹ İtalya'nın toprak yapısının küçük çiftçilerden büyük toprak sahiplerine dönmesinde Hannibal'ın savaşının katkısı olduğu görüşü de sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.⁴⁹⁰

Roma'nın Cannae'den sonra Hannibal'ı yenme stratejisi yavaş yavaş onu İtalya'nın güneyine sıkıştırarak elindeki müttefikleri ve erzakları almaktı. Cannae'den, önceki Fabius'un stratejisine dönüş Roma'nın elindeki kötü tercihler arasında en çok işe yarayandı. Savaşın İspanya, Sicilya, Makedonya, Sardinya ve Batı Akdeniz'e yayılması,

⁴⁸⁴ Liv. XXVI.5; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.226; Fronda, *Between Rome...*, s.41; Fronda "Hannibal; Tactics...", s.253; Zimmermann, "Roman Strategy...", s.288; Hoyos, *Mastering the West...*, s.133.

⁴⁸⁵ Poly. IX.26.

⁴⁸⁶ Fronda, *The Italians in...*, s.101.

⁴⁸⁷ Fronda, *The Italians in...*, s.106.

⁴⁸⁸ Tim Cornell, "Hannibal's Legacy: The Effects of the Hannibalic War on Italy", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, C.41, S.67, (1996), s.99; Briscoe, "The Second Punic War", s.50.

⁴⁸⁹ App. *Pun.* 134. Buradaki şehir kavramı kasaba, köy gibi küçük yerleşim beldelerini kapsamak için de kullanılmış olabilir.

⁴⁹⁰ Cornell, "Hannibal's Legacy: The Effects of the Hannibalic War on Italy", s.113. Burada savunulan düşünce savaşın getirilerin asker ve erzak bakımından en çok etki ettiği kesimin küçük tarım alanları sahipleri olduğudur. Birçoğunun savaşta ölmesinin ardından toprakları büyük arazi sahipleri tarafından satın alınmış ve köleler tarafından işlenmeye başlamıştır. Toprağını işlemeyi seçen kesimler ise büyük arazi sahipleriyle rekabet edemediğinden elindekileri satma yoluna giderek topraksız kalmışlardır. Marius reformlarından sonra askerlik hizmetine alınacak bu kesimin oluşumun aslında İkinci Kartaca Savaşı'nın sonuçlarından biri olması tarihin olgularının gelecek nesilleri nasıl etkilediğini gösterir.

Roma'yı güçlerini bölmek zorunda bırakmıştır. Hannibal'a bir meydan savaşı daha kaybetmeleri orduların bu kadar ayrı bulunması nedeniyle toparlanmalarını imkânsız hale getirebilirdi. Roma'nın bu dönemde öne çıkan konsülleri Marcus Claudius Marcellus, Tiberius Gracchus, Quintus Fulvius Flaccus, Valerius Laevinus ve Fabius'tur. Roma'nın kalkanı olarak anılan Fabius'un yanında Marcellus da Roma'nın kılıcı olarak anılacaktır.⁴⁹¹

MÖ 212' yılında Roma neredeyse İtalya'nın yarısını Kartaca ittifakına kaybetse de, yine de düzenli olarak 25 lejyon bulundurmaktaydı. Bunların onbeş tanesi aktif olarak İtalya'da görev alırken diğerleri savaşın yayıldığı Sicilya, adalar ve İspanya'daydı.⁴⁹² Bu denli bir askeri gücün düzenli olarak el altında tutulabilmesi savaşın kaderinin ne yönde değişeceğini bize göstermektedir.

Kartaca'nın en geniş sınırlarına ulaştığı MÖ 212 yılı aynı zamanda bir daha asla aynı konuma ulaşamayacak olmasının habercisiydi. Güney ve Kuzey İtalya'nın yanında, Makedonya ile ilişkiler geliştirip Yunan dünyasının içişlerine de karışabilecek bir pozisyondaydı. Ancak tüm bu getirilerin MÖ 212 yılına gelindiğinde tam tersi bir yönde ilerlediğini görürüz. Yılın başlangıcında Romalıların Capua'yı kuşatması, Kartaca'nın tehlike zamanında müttefiklerini korumasını gerektirmekteydi. Hannibal'ın bu sırada Güney İtalya ile meşgul olması ve Capualıları kendi kendilerini savunmaya bırakması bir takım görüş ayrılıklarıyla karşılanırsa da, kendisi her şehrin yardımına koşacak bir pozisyonda değildi. Capua kuşatmasında neredeyse 40 bin askeri bulunan Roma ordusu şehri hızlı bir şekilde alacak bir konumda değildi. Amaçları şehrin kuşatmasını sürdürerek onları açlık ve susuzluğa mahkum ederek teslim olmalarını sağlamaktı. Hannibal şehre destek amaçlı asker ve erzak gönderse de orduyla gelip kuşatmayı kaldırması için MÖ 211 yılını beklemek gerekiyordu.

Güney İtalya'nın neredeyse tamamı Kartaca kontrolüne girmiş ve donanma üstünlüğü de Kartaca'da olmasına rağmen, Hannibal'a Afrika'dan destek kuvvet gönderilemiyordu. Kardeşi Hasdrubal İspanya'da Scipio kardeşlerle uğraşmaktaydı, Makedon Kralı V. Philippos'un Adriyatik üzerine ilerleyişi Romalılar tarafından durdurulmuştu. V. Philippos, Yunan ve Roma ittifakını kendi üzerinden savuşturmakla

⁴⁹¹ Hoyos, *Mastering the West...*, s.137.

⁴⁹² Hoyos, *Mastering the West...*, s.149. Aktif olarak görev alan askerlerin sayısı donanmayı ve ittifakları da eklersek yaklaşık 200 bin civarındadır.

meşguldü. Adalardaki mücadelede de Roma tarafından iyi neticeler alınması savaşın gidişatının Roma lehine olduğunu gösteriyordu.

Bir yılı aşkın süredir devam eden kuşatmanın yarılması neredeyse imkânsız olarak görülüyordu. Bu nedenle Hannibal şehrin yardımına gelmek için ordusunun bir bölümü ile Campania bölgesine girmek zorunda kalmıştır. Şehrin kuşatmasını yarmak için bir girişimde bulunsa da çarpışmanın sonucunda gerçek bir netice alınamamıştır ve yapılacak en iyi hamlenin Roma'ya yürümek olduğu sonucuna varması uzun sürmemiştir.⁴⁹³ MÖ 211 yılında başlayan Roma'ya yürüyüş, çoğu yazar tarafından Capua'yı kurtarmak için yapılan bir operasyon olarak görünür.⁴⁹⁴ Sayılara ve ekipmanlara bakıldığında bunu görmek ve çaresizlik içinde yapılabilecek en mantıklı hareketin bu olduğu konusunda anlaşmak mümkündür. Şehri alabilecek bir güçle yapılmayan bu yürüyüş yine de Romalıların durumu ciddiye almasını geciktirmemiştir. Şehrin savaşın başından itibaren sıkı bir şekilde korunması ve ilk defa bu kadar yakınına kadar yaklaşan Kartaca ordusu karşısında korkacak bir durumda olmaması gerekirdi. MÖ 211 yılında şehrin etrafındaki araziler yağmalanmış ve birçok değerli eşya beraberinde alınmıştır.⁴⁹⁵ Şehirde bulunan Fulvius Centumalus ve Sulpicius Galba'nın Hannibal'la savaşmak için şehrin dışına çıkması üzerine Kartaca ordusu geri çekilmiştir. Hannibal'ın savaşmak istememesinden anlayabileceğimiz gibi bu taktik aslında yaşanacak olayları geciktirmek ve zaman kazanmak için yapılmıştır. Kendisi peşine Romalıları takarak Capua'luların belki kendi kendilerine kuşatmayı kaldırabileceğini düşünmüştür, ancak bu olasılık da herhangi bir neticeye ulaşamamıştır.⁴⁹⁶ Şehrin yardım alamayacağı kesinleşince ayaklanmayı başlatan ve ele geçirilmek istemeyen aristokratlar kendilerini zehirlemişlerdir. Şehir tüm haklarından ve mallarından men edilmiş, aynı zamanda aristokrat ailelerinin hayatta kalanları ya köle olarak satılmış ya da uzun süreliğine hapse atılmıştır.⁴⁹⁷

MÖ 211 yılına gelindiğinde Capua düşmüş, Campania bölgesi Romalıların eline geçmişti. Samnit şehirleri de Roma'nın sürekli baskısı altındaydı. İtalya'da düzenli

⁴⁹³ Livius, Hannibal'ın yaptığı stratejik ama bir o kadar da çaresiz hamleyi detaylı bir şekilde anlatır (Liv. XXVI.7.1-26. 12.2). Ayrıca bkz. E.T. Salmon, "Hannibal's March on Rome", *Phoenix*, C.11, S.4, (1957), s.153; E.W. Davis, "Hannibal's Roman Campaign of 211 B.C", *Phoenix*, C13. S.3, (1959), s.113.

⁴⁹⁴ Hoyos, *Maharbal's Bon Mot*, s.613.

⁴⁹⁵ Salmon, "Hannibal's March...", s.153; Davis, "Hannibal's Roman...", s.113.

⁴⁹⁶ Salmon, "Hannibal's March...", s.153; Davis, "Hannibal's Romans...", 113-114.

⁴⁹⁷ Hoyos, *Mastering the West...*, s.154.

olarak onaltı lejyon görev yapmaktaydı. Bunlardan beş tanesi Hannibal'ın hareketlerini takip ederken, geriye kalanlar müttefik şehirlerini ele geçiriyordu. MÖ 210 yılında konsül olan Marcellus, Apulia bölgesindeki şehirleri tekrar Roma hâkimiyetine almaktaydı. Hannibal da kendi ordusuyla bölgeye geldiğinde, ordusu Marcellus tarafından düzenli olarak küçük çaplı çarpışmalara çekildi. Marcellus'un amacı müttefiklerini kaybetmekte olan Kartacalıların ordusundaki tecrübeli askerleri azaltarak onu yeni ve tecrübesiz yerel askerleri kullanmaya zorlamaktı.⁴⁹⁸ MÖ 209 yılına gelindiğinde ise Tarentum kentinin Romalılar tarafından alınması Kartacalılara vurulan büyük bir darbeydi. İspanya dışında neredeyse diğer cephelerin hepsinde Roma galip gelmişti ve şimdi tüm odağını Güney İtalya'ya çevirmesi bölgede sıkışmış Kartaca ordusu için zor bir durum yaratıyordu.

MÖ 208 yılının konsülleri Marcellus ve Titus Quinctius Crispinus Hannibal'ın planladığı bir tuzağa düşerek ölmüştü.⁴⁹⁹ Tecrübeli generaller olmalarına rağmen Hannibal'ın onları tuzağa çekip yenmesi durumun hala kötüye gidebileceğinin habercisiydi. Her ne kadar seçilen iki konsülün de aynı savaşta ölmesi daha önce görülmemiş olsa da, Roma'nın bu durumdan toparlanması ve tekrar konsül seçerek düşman üzerindeki baskıyı koruması takdir edilmesi gereken bir başarıdır. MÖ 207 yılına geldiğimizde Kartacalıların tek umudu Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal'ın İtalya'ya gelerek yeni kuvvetler getirmesiydi. Kardeşinin izlediği yoldan İtalya'ya giren Hasdrubal'ın ordusu da aynı şekilde bölgedeki Galyalıların katkısıyla büyümüştü. MÖ 207 yılı konsülü olan Claudius Nero'nun emri altındaki Roma orduları Hasdrubal'ın ordusunu Metaurus yakınlarında yenilgiye uğrattı ve Hasdrubal çatışmada hayatını kaybetti.⁵⁰⁰ Kartaca'nın son umudunun da kolay bir şekilde söndürülmesinin ardından savaşın uzamasının sebebi Romalıların yavaş yavaş isyancı şehirleri bastırma isteğidir. Hannibal'ın artık büyük bir tehdit oluşturmamasına rağmen hala Güney İtalya'da dolaşmasına bir çözüm getirilememişti. Kartaca'nın yardım çağrısını alana dek Güney İtalya'da savaşı kazanma umudu olmadan çatışmaktaydı.

⁴⁹⁸ Hoyos, *Mastering the West...*, s.189. Kendisiyle beraber gelen askerlerinin büyük bölümünü kaybeden Hannibal için yeni askerler alarak onları eğitmek neredeyse imkansız olduğundan zayıf vererek ilerlemek büyük bir problem teşkil etmekteydi.

⁴⁹⁹ Bradford, *The General from Carthage...*, s.165; Hoyos, *Mastering the West...*, s.191.

⁵⁰⁰ Bradford, *The General from Carthage...*, s.176; Acimovic, *Scipio Africanus*, s.28; Hoyos, *Mastering the West...*, s.194. Hasdrubal'ın kesilmiş kafasının Hannibal'a gönderilmesi hakkında anlatılar mevcuttur.

5. SCIPIO'NUN ÖNDERLİĞİNDE ROMA'NIN YÜKSELİŞİ

Scipio MÖ 206 yılında İspanya'daki seferinden döndüğünde Roma sokakları onu bir kahraman olarak karşılamıştı. Kendisinden sonra gelecek diktatörler gibi bir karşılama gören Scipio, Roma'nın en başarılı generali olarak öne çıkmıştı. İtalya'daki savunmaya dayalı stratejiye nazaran İspanya'daki hücumu dayalı savaşın daha çok ilgi görmesi anlayışla karşılanabilir. İspanya'dan gelirken beraberinde getirdiği büyük miktarlardaki gümüş ve madeni para bunun nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Öne çıkan diğer neden ise İspanya'daki Kartaca hâkimiyetini kırarak ülkeyi Roma vassalı konumuna getirmiş olması verilebilir.

MÖ 205 yılının konsüllüğüne adaylığını koyan Scipio'nun açık ara seçilmesi bir sürpriz olarak görülemezdi. Scipio'nun konsüllüğü garantiye aldıktan sonra aklında savaşın sonunu getirmek için Afrika'ya ordu çıkarmak ve kendini Roma'nın en itibarlı generali yapmak vardı.⁵⁰¹ Aklındakini gerçekleştirmek amacıyla Sicilya adasına yerleşerek kendisine katılmak isteyen gönüllü askerleri davet etti ve sayıları gün geçerek artan askerlerinin eğitimini sağladı.⁵⁰² Scipio'nun Afrika çağrısını kabul eden askerlerin çoğunluğunu savaşın başlamasından bu yana Sicilya başta olmak üzere birçok cephede görev almış, Cannae ve Herdona'da kaybedilen savaşlarda bulunan lejyonerler oluşturmaktaydı.⁵⁰³

Scipio MÖ 204 yılının yaz ayında Kartaca'nın yakınlarındaki eski bir Fenike kolonisi olan Utica yakınlarına çıkarma yaptı.⁵⁰⁴ Kartaca donanmasının Romalıların Sicilya'dan Afrika'ya çıkışlarında neden bu kadar pasif davranarak karaya inmelerine izin verdiği konusunda detaya ulaşmamız zordur. Birinci Kartaca Savaşı'ndaki kadar aktif kullanılmayan donanma ikmal yollarını kesmek ve desteğin gelmesini engellemek dışında tehdit unsuru olarak kullanılmamıştır.

Scipio'nun piyade teçhizatı ve eğitimi bakımından üstün ordusunun savaşı bitirmek adına süvari üstünlüğüne de ihtiyaç duyduğu yapılan diğer savaşlarda öne çıkmıştı. Kendine ittifak sağlamak amacıyla Numidya bölgesindeki Massylii Krallığı

⁵⁰¹ Murat Kılıç, "Eskiçağ Tarihinde Hannibal'ın Yeri ve Önemi", (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. s.141.

⁵⁰² Liv. XXIX. 1. 1-12. Livy Scipio'nun askere alımından bahsederken bölgedeki çatışmalardan tecrübe kazanan askerlerin çoğunlukta olduğunu aktarır.

⁵⁰³ Liv. XXIX. 25. 2-4. Murat Kılıç, *Eskiçağ Tarihinde..*, s.144.

⁵⁰⁴ Liv. XXIX. 28. 11.

prensi olan Masinissa ile anlaşma yaparak Hannibal'ın yıllarca koz olarak kullandığı Numidyalı hafif süvarileri kendi yanına çekmek istemiştir.⁵⁰⁵ Üzerine gönderilen kuvvetleri savuşturan Scipio, Numidya prensi Masinissa'yla birleşerek Kartacalıların Afrika'daki kuvvetlerinin kumandanı olan Hasdrubal ve Masaesyli kabilesinin kralı Syphax'la karşılaşmaya hazırlanmaktaydı.⁵⁰⁶ Syphax ve Hasdrubal'ın anakaradan yardım alamayacak durumdaki Scipio'ya saldırmakta neden tereddüt ettiklerini anlamak güçtür. Sayı üstünlüğünü sağlamış olmalarına rağmen ek kuvvetlerin gelmesini beklemek amacıyla kamp kurmayı seçmeleri savunmaya dayalı bir strateji izlediklerinin kanıtıdır. Birleşmiş Kartaca orduları kış için kamp kurmayı seçerken, Scipio'ya da saldırısını planlaması için zaman tanımış olmaları kendileri adına yeni problemler doğurmuştur. Polybius'un bahsettiği ana öge, iki Kartaca kampında da kolayca alev alabilecek malzemeler kullanılması hatasıdır.⁵⁰⁷ Scipio'nun güçleri gecenin karanlığında hareket ederek iki kampı birden ateşe verdikten sonra kamptan kaçanlar üzerine saldırmış ve kolay bir zafer elde etmeyi başarmıştır.⁵⁰⁸ Hasdrubal ve Syphax bir meydan savaşı için yeterli sayıda askeri topladıktan sonra Scipio'nun kendilerine gelmesini beklemişlerdir. Kartaca ordusunun büyük bölümünü Scipio'nun Roma'ya yeni kattığı İspanya'dan gelen paralı askerler oluşturmaktaydı. Yıllardır Kartaca için paralı asker olarak savaşan İspanyolların tehlike anında Kartaca'nın son dayanağı görevini yaptığı unutulmamalıdır. Yapılan savaşta kanatları kaybeden Kartacalı süvariler geri çekilmiş ve merkezdeki İspanyolları kendi kaderlerine bırakmışlardır.⁵⁰⁹

Kartaca'da Hannibal'ın yokluğunda Scipio'nun önerdiği barış teklifini kabul etmenin mantıklı bir karar olarak görünmesinin nedeni, Afrika'da aktif bir ordusu bulunmamasıydı. Hannibal'ın İtalya'dan çıkarak Afrika'ya gelmesinin ardından barış teklifi askıya alınıp savaşın devam etmesi uygun görülüyordu. Hannibal'ın İtalya'yı

⁵⁰⁵ A. Lynn Dill, *Finding the Middle Ground the Roman-Numidian Alliance and the Creation of Identities During the Punic War Period 218-146 B.C.E.*, (Yüksek Lisans Tezi), California State University, 2013. s.20-21. Numidyalı süvarilerin özellikle düz alanlardaki etkili taktiklerinden yararlanmak isteyen Scipio Hannibal'ın kazanma umudu olan süvarileri kendi yanına çekmekle yapılacak savaşın kaderini belirlemiştir.

⁵⁰⁶ Dill, *Finding the Middle Ground...*, s.19; Hoyos, *Mastering the West...*, s.202. Numidya bölgesinin Kralı olan Syphax Masinissa'nın krallığını yakın zamanda alarak bölgenin hakimi olmuştu. Roma tarafında savaşa giren Masinissa savaşı kazanarak eski krallığını geri alma peşindeydi.

⁵⁰⁷ Poly. XIV.1.6-8.

⁵⁰⁸ Poly. XIV.4-5; Liv. XXX.6; Hoyos, *Mastering the West...*, s.204. Livius, Kartaca'nın kayıplarını yaklaşık 47.500 olarak verir. Romalıların Kartacılara nazaran sayılarının az olduğunu kabul etmemiz gerekirken bu kadar fazla sayıda asker kaybını yaşayan Kartaca'nın da yeni bir ordu oluşturması güçtür.

⁵⁰⁹ Poly. XIV.8; Liv. XXX.8; Sil. *Pun.* 17.83-108; Marks, *Scipio Africanus...*, s.351.

neden erken terk etmediği konusu üzerinde birkaç teori bulunmaktadır; en mantıklı olanı teori Scipio'nun anakaradan destek almaması adına kendisinin İtalya'daki lejyonları üstüne çekmeye çalıştığı söylenebilir.⁵¹⁰ İki büyük yenilginin ardından Kartaca'nın korumasız kalması Hannibal'ın Afrika'ya gitmesini zorunlu kılmıştır. Ordusunun büyük bölümünün İtalyan kökenli askerlerden oluşması ve onları beraberinde Afrika'ya getirmesi Hannibal'ın savaşmaya niyetli olduğunun bir göstergesidir.

Zama Savaşı öncesinde Hannibal ve Scipio'nun yüz yüze görüşmesi antik yazarlar tarafından birçok şekilde tasvir edilir.⁵¹¹ Özünde bu görüşmenin amacı, iki başarılı generalin birbirini görmesi ve yakından tanınması için bir fırsattı. İkisinin de barış yapmaya hevesli olduğunu söylememizin biraz naifçe olduğu kabul edilebilir. İki taraf için de savaşın kazanılması üstünlüğün gösterilmesi için en iyi yol olduğundan, bunun tercih edilmesini normal bir şekilde karşılayabiliriz. Yıllardır farklı cephelerde savaşmış başarılı olmuş iki generalin savaşa son noktayı koyacak olması destansı bir hikâyeye yakışır biçimdedir.

İkinci Kartaca Savaşı'nın son çarpışması olarak öne çıkan Zama Savaşı, iki tarafın da en iyi generallerinin karşılaştığı bir arenayı andırır. Neredeyse on altı yıldır Batı Akdeniz'in her bölgesinde devam eden savaşın sonunu getirecek olan çarpışmanın iki tarafı da en iyi şekilde temsil edecek generaller tarafından yapılacak olması şartların neredeyse eşit olduğunu gösterir. Bir tarafta Pirenelere'den bu yana Hannibal'ı izleyen ve öldürdükleri lejyonların kıyafetlerine bürünmüş tecrübeli askerler varken diğer tarafta Scipio'nun önderliğinde artık evlerine dönmek isteyen kıdemli lejyonerler bulunmaktaydı.

Hannibal'ın ordusu üç sıra halinde dizilmişti; ilk sırayı çoğunluğu Keltlerden oluşan paralı askerler doldurmuştu, ikinci sıra Kartaca şehrinin vatandaşlarından ve Libyalılardan oluşmaktaydı, son sırada ise Hannibal'ın beraberinde getirdiği İspanyol, Libyalı ve Güney İtalya'dan gelen Bruttianlar vardı.⁵¹² Son olarak safların en önünde seksen adet Afrika fili bulunmaktaydı.⁵¹³ Romalıların dizilimi ise düzenli bir dama

⁵¹⁰ Hoyos, *Mastering the West...*, s.213.

⁵¹¹ Poly. XV.6-9; Liv. XXX.30-31.

⁵¹² Poly. XV.11.1-3.

⁵¹³ Frontin. *Str.* 2.3.16; Hart, *Scipio Africanus*, s.87-88; Acimovic, *Scipio Africanus*, s.78; Hoyos, *Mastering the West...*, s.215. Savaşta yer alan fillerin eğitimsiz olması muhtemeldir.

tahtası görünümdeki *hastati, principes* ve *triarii*'den oluşmaktaydı.⁵¹⁴ Kartacalıların sayısı kırk bin civarındayken Romalıların ve müttefiklerinin toplamı otuz dört bini bulmaktaydı.⁵¹⁵ Hannibal'ın düzenli olarak kullandığı süvari ağırlıklı ordusu bu savaşta Romalıların Numidyalı müttefikleri tarafından egale edilmişti.⁵¹⁶ Savaşın başlangıcında fillerin saf dışı bırakılıp Kartaca saflarını bozmaları savaşın gidişatını değiştirmiştir. Romalı piyadelerin Kartacalıların ilk iki safını kolay bir şekilde geçmesinin ardından Hannibal'ın son sırasına süvarilerinin de desteğiyle saldıran Scipio zaferi garantilenmişti.⁵¹⁷ Paralı askerlerin ve Afrikalıların eşit koşullar altında Romalı piyadeler önünde kısa sürede etkisiz hale getirilmesi tüm ağır yükü son sırada yer alan tecrübelilere bırakmıştı. Herhangi bir yedek planı olduğu görünmeyen Hannibal süvarilerinin geri gelip Romalıları kuşatacağına güvense de tam tersi olduğunda savaşın kaybedildiğini fark etmiştir. Hannibal savaşın kazanılamayacağını anladığı anda yanındakilerle beraber savaş alanını terk etmek zorunda kalmıştır. Hannibal, Kartaca'ya Roma'ya karşı koyması için direktse de artık kaçınılmazı geciktirmekten başka bir şey yapamayacak konumdaydı, bu sebeple Afrika'yı terk ederek Anadolu'daki Seleukos Krallığı'na sığınmıştır.⁵¹⁸

Barış anlaşmasının şartları olarak dayatılan maddeler Kartaca'yı sadece Afrika'ya sınırlıyordu. Eski Kartaca kolonileri Roma'nın eyaletlerine katılmakla beraber savaşta Kartaca tarafında yer alan kentlerin sakinleri köle olarak alındı. Kartaca'nın Afrika'daki komşusu Masinissa'nın yeni oluşturduğu Numidya Krallığı'nın sınırları Roma'yla aynı tarafta yer aldığı için genişletildi. Şehrin düzenli ordu ve donanma bulundurması sınırlandırıldı ve Barca ailesinin sempatizanlarının Roma'ya teslim edilmesi şart koşuldu. Roma'ya düzenli olarak vergi vermesinin dışında büyük miktarda gümüş Roma'ya ve savaşta yer alan askerlere dağıtıldı.⁵¹⁹ Şehir Roma'dan onay almadan kendi Senatosu'nda savaşa veya barışa karar veremezdi.

⁵¹⁴ Liv. XXX.33; Frontin. *Str.* 2.3.16; Hart, *Scipio Africanus*, s.86.

⁵¹⁵ Acimovic, *Scipio Africanus*, s.78.

⁵¹⁶ Hart, *Scipio Africanus*, s.83.

⁵¹⁷ Frontin. *Str.* 2.3.16; Hart, *Scipio Africanus*, s.88-92; Acimovic, *Scipio Africanus*, s.79-80; Hoyos, *Mastering the West...*, s.216. Süvari üstünlüğü sayesinde Kartaca kanatlarını düşüren Romalılar Hannibal'ın Cannae'de yaptığı gibi düşmana arkadan saldırmışlardı.

⁵¹⁸ Nep. *Hann.* VII.1-4, Liv. XXXIII.49.

⁵¹⁹ Hoyos, *Mastering the West...*, s.219.

6. SAVAŞIN BATI AKDENİZ COĞRAFYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

On yedi yıl süren savaş iki taraf için de ağır kayıplara neden olmuştur. Can ve mal kaybının sayılarını tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da sadece Cannae Savaşı'nda birkaç saat içinde ölen insanların sayısı yaklaşık 60 bindir. İnsan kaybının yanı sıra özellikle Güney İtalya bölgesi başta olmak üzere savaşın geçtiği alanlarda tarım arazileri harap olmuş ve birçok şehir yağmalanarak yerle bir edilmişti. En ağır yara alan bölgelerden Sicilya ve İspanya'da yeni yönetime karşı isyanların kaçınılmaz olması beklenebilirdi. Tarım alanlarının yıpranması ve küçük çiftçi nüfusunun neredeyse yok edilmesi bölgedeki dinamiklerin değişmesinde etkili olmuştur. Büyük toprak sahiplerinin yükselmesiyle beraber artan köle ihtiyacının negatif etkilerini sonraki yüzyıllarda görmemiz mümkündür. Köle isyanlarının düzenli olarak Sicilya ve Güney İtalya'da yaşanmasının nedenlerini İkinci Kartaca Savaşı'nın sebep olduğu yıkıma bağlamamız mümkündür. Roma'ya nazaran Kartaca'nın sosyal yapısının durumu daha iyiydi. Savaşın sonlarına doğru Scipio'nun Afrika çıkarmasını saymazsak iç bölgelerde herhangi bir savaş sonrası belirtisi bulmamız zor olurdu.

Savaşın ve on yedi yıllık sürecin Batı Akdeniz coğrafyasında yaşayan topluluklar üzerindeki etkileri çoğunlukla savaştan nasibini almış bölgelerle tarafsız kalmayı seçenler arasında kalmıştır. Neredeyse tüm Batı Akdeniz havzasını etkileyen savaş süresince küçük ve büyük çaplı muharebelere ev sahipliği yapan bölgelerde üretim zarar görmüştür. Özellikle Roma'nın düzenli ordularının sürekliliği büyük miktarda erzak ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Küçük çiftçilerin arazilerinin sık sık yağmalanması ve tahrip edilmesi düzenli olarak karşılaşılan bir durumdu. Vergilerin arttırılması ve olağanüstü düzenlemelerin getirilmesi nedeniyle çiftçi kesimin en büyük darbeyi aldığını söylememiz yanlış olmaz. Ekonomik yönden gelişmeye fırsat tanımayan savaş dönemi yetişkin erkekler için tek gelir kapısı olarak paralı askerliği bırakmıştır. Kartaca devleti düzenli ordu bulundurmaması nedeniyle savaşmak için paralı askerlere ihtiyaç duymaktaydı. Akdeniz'in her bölgesinden insanlara ev sahipliği yapan Kartaca ordusunun safları farklı kültürlerin birleştiği ve etkileşimlerde bulunduğu karma bir yapıdaydı.

Siyasal anlamda ise Batı Akdeniz bölgesinin kaderinin belirlenmesinde önemli rolü mevcuttur. Savaş öncesinde Kartaca, Yunan ve yerli kültür ve toplumlarına ev

sahipliği yapan Batı Akdeniz bölgesi, savaşın ardından hızlı bir Romalılaşıma dönemine girmiştir. Kültür ve yaşayış tarzlarındaki değişimler yavaş yavaş gerçekleşecek olsa da öncelikle toplumların Roma için bir gelir kapısına dönüştürülmesinin önü açılacaktı. Vatandaşlık statüsüne girmiyor olsalar da yeni kurulan koloniler ve eyaletler sayesinde düzenli vergilere tabii tutulmuşlardır. Kesin bir hakimiyet altında bir araya getirilen Batı Akdeniz toplulukları uzun sürecek bir Romalılaşıma sürecine girmişlerdir. Romalılaşıma etkilerinin Afrika dışında hala hissedilebildiği bu bölgelerin tarihinin dönüm noktası İkinci Kartaca Savaşı'nın getirileridir.

Savaşın gelişmesi ve yayılması Batı Akdeniz coğrafyasında yaşayan toplumlar için bir fırsat ortamı yaratmıştır. Batı Akdeniz'in iki büyük gücü birbirleriyle kanlı bir savaşa girmişken bazı topluluklar da çıkan bu karmaşadan yararlanıp kazanan tarafta olmak istemişlerdir. Savaşın ilk safhalarında Hannibal'ın kazandığı zaferler ona bu konuda yardım eli uzatanların sayısını arttırmıştır. Özellikle İtalyan şehir devletlerinin yaratılan kargaşa ortamından faydalanarak Kartaca tarafına geçmek istemesi ve özgürlüklerini bu şekilde koruyabileceklerine olan inançları onları bu yönde davranmaya itmiştir. Şehir devletlerinin konumu nedeniyle kazananın tarafında olmayı yeğlemesi düşmanın yakın bölgelerde faaliyet göstermesinden dolayı kaynaklandığı da savunulabilir. Bunun dışında Cannae'in ardından gelen Makedon desteği de bu durumu destekler niteliktedir. Kazanan tarafta olmak için Hannibal'a elçiler yollayan V. Philippos'un amacının bu yönde olduğu düşünülebilir. Askeri destekten ziyade sözlü ve yazılı antlaşmalar üzerinden yürüyen kazanana oynama stratejisi pek çok kent ve devlet için işe yaramamıştır. Savaşın başındaki başarılarına güvenerek Roma'ya karşı Kartaca'yı destekleyen birçok kent Roma'nın gazabından nasibini almıştır.

Savaşın yayılması savaşın yer aldığı alanlardaki kabileler ve kentler için de farklı imkânlar sunmuştur. İspanya ve Kuzey Afrika'daki durum İtalya'da yaşananlara benzer olarak gelişse de özünde farklılıklar barındırmaktadır. Uzun yıllardır Kartaca etkisiyle iç içe yaşayan bölgelerin Roma tarafından tehdit edilmesi başlangıçta olağan yönetime karşı olanlar için fırsat ortamı yaratmıştır. Scipiolar'ın İspanya'ya gelmesiyle beraber çoğu kentin ve kabilenin onlarla anlaştığını bilmekteyiz. Paralı asker olarak görev almayı bekleyen ve bir bakıma kendileri için de özerk bir konum yaratabileceklerini düşünen toplulukların işgalcilerin etrafında yer aldığını görürüz. İspanyolların başlarda kolay bir şekilde rüşvet ve fidye yöntemleriyle Romalılarla

aralarının açılabilirdiğini görürüz. Ancak arka arkaya gelen başarıların ardından Roma'nın durdurulamayacağını gördüklerinde seçimlerini yaptıklarını kavrarız. Kuzey Afrikalıların da başlarda Kartaca'nın yanında olduğunu ve hatta bir kısmının Zama Savaşı'nda bile hala kaybeden tarafta yer aldığını görürüz. Özellikle İspanyol ve Kuzey Afrikalı toplulukların savaşın gidişatını yer yer değıştirdiklerine tanık oluruz. Yenilgi ve galibiyeti beraberinde getiren bu ittifaklar yerel toplukların savaş üzerindeki etkisini gösterir.

Batı Akdeniz üzerindeki bu mücadelenin yaşandığı çoğu bölgenin eski Kartaca toprakları olması nedeniyle destek bulduğunu söylememiz yanlış olmaz. Akdeniz bölgesinin neredeyse her alanında kolonileri ve bağlantıları mevcut olan Kartaca'nın savaşı Batı Akdeniz'in tamamına yaymış olması olağan karşılanmalıdır. Ancak savaşın kötü olarak etkilediği bir şey varsa o da süregelen ticarettir. Kartaca'nın gelirlerinin büyük kısmını oluşturan ticaret ve üretim sektörü savaşın başlamasıyla beraber sekteye uğramıştır. İki devletin de donanmalarının karşı tarafın maddi ve askeri desteklerini kesmek için çaba sarf ettiğini görürüz. Donanmadaki üstünlük Kartaca'nın elinde olsa da savaşın gidişatıyla beraber terazi yavaş yavaş Roma'nın tarafına dönmüştür. Bu durum ticaretin akışını zedelediği için gelirleriyle bağlantısı kesilen Kartaca ağır borçlanmaya girerek paralı asker temin etmek zorunda kalmıştır.

7. TARAFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Savaşın devam ettiği süre boyunca Roma'nın müttefiklerinin gücünün Kartaca'ya oranla nasıl ağır bastığını görmemiz mümkündür. Hannibal'ın Roma'ya karşı kazandığı üç parlak zaferin ardından Roma'nın toparlanıp tekrardan harekete geçebilmesine rağmen, Kartaca'nın Scipio'nun zaferleri ardından kısa sürede güçten düşmesi iki tarafın yenilgi karşısındaki tutumlarını açıkça gösterir.⁵²⁰ İki tarafın savaşa karşı tutumunun ne kadar farklı olduğunu gözler önüne seren İkinci Kartaca Savaşı Polybius'un da belirttiği gibi, Roma'nın zaferi kazanmasının arkasındaki nedenler onun politik, sosyal, askeri yapısı ve organizasyonlarıdır.⁵²¹ Roma kurumlarının uzun sürecek bir savaşı kaldırabilecek nitelikte olması ve kesin bir zafer elde edilmeden asla pes etmeyeceğini göstermesi, Kartaca'nın asla ulaşamayacağı bir seviyedir. Polybius

⁵²⁰ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.315; Erdkamp, "Manpower and Food...", s.67.

⁵²¹ Poly. VI.51-52; Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.316.

Kartaca'nın para sıkıntısı olmadan düzenli şekilde asker sağlamasına rağmen Roma'yı durduramamasını, Kartaca'nın paralı askerlerine karşı koyan Roma'nın yerli vatandaşlardan oluşan ordusunun gücüne bağlar.⁵²²

İki güç arasındaki göze çarpan en büyük farklardan biri onların hazinelerine giren gelirlerini nelerin oluşturduğudur. Bildiğimiz üzere Kartaca savaşlarının öncesinde Roma İtalya üzerinde hakimiyetini yeni kurmuş bir devletti. Gelirlerinin büyük kısmını kendine bağlı şehir devletlerinden aldığı haraçlar ve tarım ürünleri oluşturur. Buna nazaran Kartaca ekonomisinin en büyük ayağını ticaret oluşturmaktadır. İmparatorluğun yüksek kademesindeki kişileri de içine alan bu büyük ticaret ağı ve yönetimi uzun süreli bir savaşın karlı olmadığını bilmektedir. Savaşın Hannibal'ın önderliğindeki ordu ve donanmanında desteğiyle kısa sürede biteceğine inanarak savaşı desteklemişlerdir. Yılların geçmesi ve savaşın uzamasıyla beraber tüccarlar kendi çıkarlarını gözetmeye başlamışlardır. Savaşın ticareti olumsuz etkilemesi sonucunun en büyük etkileri Kartaca'da hissedilmeye başlamıştır. Batı Akdeniz üzerindeki önemli ticaret merkezlerinin savaş içerisinde düşman eline geçmesinden itibaren gelirlerin azalması ve dolaylı olarak paralı asker sayısının ve kalitesinin azalması savaşın gidişatını etkilemiştir. İlk Kartaca savaşındaki kadar deniz muharebeleri barındırmamasına rağmen İkinci Kartaca Savaşının deniz ticareti üzerindeki etkileri hatırı sayılır derece önemlidir.

Savaş sırasında iki tarafın askeri ve maddi güçlerinin birbirine eşit olduğunu söylememiz ve hatta bir dönem Kartaca'nın üstünlük yakaladığını vurgulamamız yanlış olmaz. İspanya, Makedonya ve Sicilya bölgelerinde sayısal üstünlük her zaman Kartaca'nın lehine olsa da, bu kaynakların kullanımı ve Hannibal dışındaki Kartaca generallerinin yetersizlikleri teraziyi Roma tarafına çevirmeye yetmiştir.⁵²³ Kartacalı generallerin yetersizliklerini açıklamak için verilebilecek sebepler arasında öne çıkan ilk nokta Kartacalıların savaş konusunda Romalılar kadar tecrübelerinin bulunmamaları olarak verilebilir. Roma'nın siyasi yapısı ve Senato'da öne çıkmak için askeri başarının zorunlu kılınması, ordunun başındaki konsüllere kendilerini gösterme şansı tanımıştır. Kartaca'nın başarısız generalleri sert bir şekilde cezalandırmasına rağmen Hannibal dışındaki generallerin Romalılar karşısında kolay bir lokma olmasının bir diğer nedeni

⁵²² Poly. VI.52.4.

⁵²³ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s.312.

ise oluşturulan orduların tecrübesizliklerine bağlanabilir. Hannibal'ın kontrol ettiği ordusu babasından miras kalan tecrübeli askerlerden oluşurken, Roma tehdidi altında bir araya getirilen paralı asker orduları tecrübe açısından eksik ve iletişim bakımından zayıf durumda kalmıştır.

Roma'nın savaşın gidişatını değiştirmesindeki önemli kararların çoğu Senato tarafından onaylanıp konsüllerin veya generallerin inisiyatifine göre şekillenmiştir. Merkezi bir otorite üzerinden ilerleyen Roma savaş makinesinin Kartaca'nınkine göre daha baskın olarak öne çıkmasının altında yatan ana sebep Kartacalıların generallerine ordunun tam yönetimini vermelerine rağmen atanan çoğu generalin yetkiyi kaldırarak kapasitede olmamasıdır.⁵²⁴ Hannibal'ın savaş boyunca izlediği kontrolü tamamen ele alma biçimindeki ordu yönetimi tekniği özellikle Scipio'nun verdiği kararları ve tutumunu sonuç odaklı şekilde değiştirmiştir. Scipio'nun Roma'da öncüsü olduğu başarılı generallerinin Senato'ya karşı gelebilecek konuma yükselmesi geleneği tiranların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Kartaca, savaşın sonunda Afrika'daki küçük bir bölgeye hapsolmek zorunda bırakılmıştı. Savaş sonrasında haraç ödemek zorunda kalan şehir kendi içine çekilerek savaştan uzaklaşmaya çalışmıştı.⁵²⁶ Hannibal ve Barka ailesinin sempatanlarının hala sözünün geçtiği Kartaca Senatosu'nda reformlar düzenlenerek savaş sonrasındaki yaraların sarılması sağlanmaya çalışılmıştır. Senato'daki Roma yanlısı yargıçlar ve destekçilerinin baskıları sonucu Kartaca'yı terk etmek zorunda kalan Hannibal, Seleukos Kralı III. Antiochus'un emrinde altı yıl boyunca görev yaptıktan sonra kendi isteğiyle saraydan ayrılmıştır.⁵²⁷ Saraydan ayrılmasının ardından önce Doğu Anadolu'daki Ermeni Krallığı'nda, daha sonra da Kuzeybatı Anadolu'daki Bithynia Krallığı'nda görev yapmıştır.⁵²⁸ MÖ 183

⁵²⁴ Edwell, "War Abroad...", s.337-338.

⁵²⁵ Sabin, "The Mechanics of the Battle...", s.65. Ağırlıklı olarak piyadelerin merkezde sabit bir biçimde kalarak düşmanı oyalaması ve süvarilerin esnek bir şekilde düşmana arkadan ve ya yandan saldırması Yunan ve Makedon savaş biçiminin bir etkisi olarak görülebilir. Büyük İskender'in çoğunlukla kullandığı bu stratejiye verilen ad çekiç ve örs olarak geçer.

⁵²⁶ Poly, XV. 18; Liv. XXX. 37; Tam olarak maddeleri Polybius'ta şu şekildedir: Kartaca, elindeki esir, kaçak ve köleleri teslim edecek, on gemi hariç savaş gemileri Roma'ya teslim edilecek, bütün filler teslim edilecek, Afrika dışında artık hiçbir savaşa girişmeyecek; Afrika'da ise Roma'nın onayı olmaksızın bir savaşa giremeyecek. Masinissa'nın atalarına ait tüm topraklar geri verilecek, Roma ordusunun erzak ihtiyacı giderilecek Roma'da şartlar onaylanıncaya kadar Roma askerlerinin ücretleri verilecek. Roma Senatosuna anlaşma onaylanması için gittiğinde senato tarafından bu şartlara bazı maddeler eklendi: 10.000 talent gümüş, 50 yıllığına ve yılda 200 talent verilecektir. Son madde ise Kartacalı seçkinlerin çocuklarından Romalı generalin seçtiği yüz rehine Roma'ya verilecektir

⁵²⁷ Liv. XXXIV.60-61; Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, s.205-206.

⁵²⁸ Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, s.205.

yılında Bitinya Krallığı'nın barış yapmak için kendisini Romalı elçilere vermek istediğini öğrendiğinde kendisini zehirleyerek hayatına son vermiştir.⁵²⁹

İkinci Kartaca Savaşı'nın yarattığı on yedi yıllık süreç Roma'yı Akdeniz'in öne çıkan devletlerinden biri olmaktan çıkarıp onu Batı Akdeniz'in kontrolünü elinde tutan bir imparatorluğa çevirdi.⁵³⁰ Roma'nın hızlı yükselişini durdurmaya çok yaklaşan Hannibal'ın ardından Roma'yı bir daha bu şekilde tehdit edebilecek bir komutanın çıkması mümkün olmayacaktı. Kartaca'nın savaşı kaybetmesinin ardından Batı Akdeniz'de Roma hâkimiyetine karşı durabilecek bir güç kalmamıştı.⁵³¹ Kartaca'nın Afrika dışındaki topraklarının neredeyse tamamı Roma eline geçmiş olsa da, savaş ve isyanlar kaçınılmaz olarak devam etmekteydi. Kuzey İtalya bölgesi halklarının Kartacalı bir asker tarafından organize edilip isyana kalkışmaları hala Senato'nun gündemini meşgul eden bir olaydı.⁵³² İsyankâr bölgeler tekrardan Roma hâkimiyeti altına girdiğinde bölgede kalıcı denetimi sağlamak adına yeni Latin ve İtalyan kolonileri kuruldu.⁵³³ İsyancı kabilelerden birçok insan İtalya'nın orta ve güney bölgelerinde köle olarak satıldı. İspanya bölgesi ise değerli maden yatakları barındırması açısından Roma'nın savaşta elde ettiği en büyük ödül olarak görülebilir. Asker rezervini zaten elinde bulduran Roma'nın artık düzenli ordusunun masraflarını sürekli bir şekilde karşılayabileceği bir para kaynağı bulunuyordu. Tüm yaşananlara rağmen İspanya bölgesinin tam olarak Roma eyaleti yapılması ve düzenin sağlanması uzun vadede sağlanacaktır.

Batı'da Roma hâkimiyetine karşı çıkabilecek bir güç kalmamasına rağmen savaşın Yunan ve Makedon dünyasına sıçraması kaçınılmazdı. Batı'nın tek hâkimi olması ve Akdeniz üzerindeki ticaretin kontrolünü eline alması imparatorluk düzenine geçilmesini tetiklemiştir. Makedon Kralı V. Philippos'un Kartaca'yla yaptığı anlaşma Roma'nın doğuya doğru genişlemesinin önünü açmıştır. Makedonların kendilerine karşı düşmanca tutumlarını cezalandırmak isteyen Senato, Afrika'daki savaşın sonunu getirmesinin ardından tüm güçlerini bu cepheye yığmayı planlamıştır.

⁵²⁹ Nep. *Hann.* XII; App. *Syr.* XI; Vessey, "Silius Italicus...", s.391; Hoyos, *Hannibal's Dynasty*, s.206.

⁵³⁰ Vell. II.1; Giordano, *A Study in Livy's...*, s.12; Beck, "The Reasons for the War", s.226; Zimmermann, "Roman Strategy...", s.295; Hoyos, *Mastering the West...*, s.231; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.203.

⁵³¹ MacDonald, *Hannibal*, s.2

⁵³² Goldsworthy (*The Fall of Carthage*, s.317). MÖ 201 yılında öldürülene kadar bölgede ayaklanma ve isyanlara yol açan Kartacalı'nın adını Hamilcar olarak verir.

⁵³³ Salmon, *Roman Colonisation from the Second Punic War to the Gracchi*, s.54.

SONUÇ

Batı Akdeniz ve Doğu Akdeniz kültürlerinin birbirine bağlanmasında önemli bir rol üstlenen Fenikelilerin denizcilik yetenekleri sayesinde İspanya'dan Levant'a kadar uzanan çok uluslu bir kültür doğmuştur. Kıyılardaki stratejik noktalar üzerinden ilerleyen bu oluşumun zamanla Afrika'nın iç kesimlerine kadar yayıldığını da görürüz. Yunanların Akdeniz üzerindeki ticari tekeli kırma amacıyla uzun yolculuklar yapan ve üsler kuran Fenikelilerin Doğu'daki ayağının önemini kaybetmesiyle Batı'daki temsilcisinin yükselişi başlar. Batı'daki yükseliş Doğu'dakine nazaran sömürge ve ilhak etmenin öne çıkmasıyla ayrı bir rotada ilerler. Askeri yapılanmanın şekillenmesi ve ortak tehditlere karşı birleşmenin oluşturduğu düzenli yapıyla beraberinde gelen devlet öğelerinin çoğalması Batı'daki kolonilerin bir çatı altında toplanmasını zorunlu kılmıştır. Kartaca şehrinin diğerlerine nazaran hızlı bir şekilde yükselmesinin altında yatan nedenler onun coğrafi konumunun önemi altında değerlendirilebilir.

Diğer taraftan İtalya üzerinde yükselen Roma'nın amaçları tamamen farklıdır. Askeri yapılanma ve savaşa bakış açısından kendi değerlerini ön planda tutan Roma'nın büyümesinin ve güçlenmesinin altında yatan nedenler kendine kattığı şehirleri yönetme biçiminde gizlidir. Savaş sonucunda kendine bağladığı şehirlere vatandaşlık hakkı vererek onları kendi ordusunda kullanmayı amaçlamıştır. Vatandaşlık haklarını sağlamadığı diğer şehirlere ise kendisine yardımcı birlikler olarak görev alması amacıyla lejyonlar oluşturmayı dayatmıştır. Askeri açıdan yükselişin siyasi yapıyla beraber hareket etmesi savaşa girildiğinde veya tehdit durumunda kendisine bağlı olan bölgelerden yardım almasını kolaylaştırmıştır. İtalya'nın neredeyse tüm yetişkin erkek popülasyonunu içine alan bu askeri sistemin başarısının altında yenilgi ardından tekrar ve tekrar oluşturulan lejyonlar yatar.

Polybius'a göre, İkinci Kartaca Savaşı'nı Roma'nın kazanmasının altında yatan nedenlerin en başında onun üstün politik, sosyal, askeri yapısı ve organizasyonları gelir. İmparatorluk olma düzeyi için en uygun yapıya sahip olan Roma'nın savaştan galip çıkmasının sürpriz olarak karşılanmaması gerekir. Savaşın büyük kısmının İtalya coğrafyasında geçmesine ve art arda gelen yenilgilere rağmen toparlanarak tekrar

mücadele etmeyi göze alan ve uzun vadede galibiyeti getiren Roma'nın üstün kurumları olmuştur. Polybius'un bu açıklaması günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır ve iki tarafın detaylı bir şekilde analiz edilmesinden sonra da açıkça görülebilecektir. Roma'nın askeri kurumları üzerinde yükselmesine karşın, Kartaca devleti aslında büyük tüccarların oluşturduğu bir bütün olarak karşımıza çıkar. Kendilerine gerekli imtiyazlar ve şartlar tanıdığına kazanan tarafın yanında olmaya meyilli bir yapısı mevcuttur. Roma Senatosu'nun kararlarının hızlı ve kesin bir yönde ilerlemesine rağmen Kartaca Senatosu'ndaki durum farklılıklar göstermektedir. Uzun ve ekonomik yönden yıpratıcı bir savaştan kaçınmak isteyen Kartaca Senatosu şartlar uygun olduğunda barışa yatkın bir yönde ilerlemiştir. Roma'daki durum ise savaşın kesin bir galibiyete ulaşana kadar sürdürülmesi, hatta gerekirse kölelerin bile orduya alınmasını şart koşturmuştur. Romalıların kararlılığı ve kesin galibiyet için diretmeleri uzun vadede düşmanlarını yenmelerinin önünü açmıştır. Sergilenen bu tavrın arkasında yatan güç Roma'nın kurumlarının tek bir amaç için hizmet etmesinden öteye gitmez. Ana amaç ise Roma şehrinin devamlılığını her ne pahasına olursa olsun korumaktır.

Polybius'un değindiği diğer nokta ise, Roma'nın yaklaşık olarak yedi yüz binleri bulan askeri rezervidir. Eski Çağ'da Doğu'nun köklü devletlerinin bu kadar yüksek bir sayıya ulaşabilmesi mümkün olsa da, Batı'da bunu daha önce görmemiz mümkün değildir. Polybius'un verdiği sayının tutarlı olduğunu her yıl düzenli olarak görev yapan lejyon sayılara bakarak anlayabiliriz. Aktif asker sayısının önemini savaş uzadıkça ve yenilgiler gelmeye başladıkça etkili olduğunu görürüz. Romalıların asker rezervini oluşturan vatandaşlar ve bağlı şehirlerin yenilgilere rağmen düzenli olarak asker sağladıklarını bilmekteyiz. Kartaca'nın ana birliklerini oluşturan askerler çoğunlukla paralı askerlerdir ve savaşın kötüye gitmesiyle beraber kaybeden tarafta yer almayı istememeleri normal karşılanabilir. Bunun yanında Kartaca'nın bağlı şehirleri ve ittifakları mevcuttur. Ancak birkaç ağır yenilginin ardından Kartaca'yı kendi kaderlerine terk etmişlerdir. Özellikle öne çıkan bir diğer nokta ise, Hannibal'ın İtalya'da kendine kattığı şehirlerdir. Derinlemesine bakıldığında kazanılan şehirlerin birçoğunun kendi özgürlüklerini Kartaca'nın emellerinin önünde tuttukları görülür. Bu şehirler için asıl önemli olan kendi şehirlerinin güvenliğidir. Savaşın Batı Akdeniz'in neredeyse her tarafına yayılmasına rağmen Roma lejyonlarının aktif olarak her bölgede görev yaptığını görmemiz mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Antik Çağ'daki Batı Akdeniz

havzasının tamamını kapsayan İkinci Kartaca Savaşı'nın bir nevi dünya savaşını andırdığı söylenebilir.

İtalya egemenliğini sağlamasının sonrasında düzenli asker desteğini arkasında bulduran Roma'nın yükselişinin arkasındaki İtalyan kabileler ve şehirlerin bir kısmının Kartaca tarafına geçmesiyle beraber savaşın terazisinin dengelenmesi gerekirken bu durum tam tersi yönde ilerlemiştir. Kartaca'ya katılmalarının altında yatan nedenlerin en başında bağımsız olarak hayatlarına devam etmek isteyen şehirlerin birçoğunun askeri destek sağlamaktan ziyade askeri bir yükümlülük getirdiğini görürüz. Roma'nın hâkimiyeti altına aldığı kabilelerin topraklarında kurduğu kolonilerin önemi bu toprakların kaybedilmesiyle değer kazanmıştır. Bölgelerin düşmanın eline geçmesinin ardından kolonilerin düşman arazisinde önemli üstler haline gelmesi ve sürekli düşmanı rahatsız edebilecek bir konumda olması da savaşın gidişatı belirleyen önemli bir noktadır.

Savaşı düşman bölgesine taşımasına rağmen, bitirme konusunda başarısız olan Hannibal'ın Roma'yı hafife aldığını söylememiz mümkündür. Roma'nın kendi topraklarında üç büyük muharebede yenilmesinin ardından bile barışa yanaşmaması olağan karşılanmamalıdır. Roma'yı savaşta yenmekle istediklerini elde edemeyeceğini görmesinin ardından onun müttefiklerini kendi tarafına çekmeyi deneyen Hannibal'ın ilk safhalarda başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Roma koalisyonunu parçalayarak onun gücünü bölmek istemesi özellikle Titus Livius'un anlatılarında mevcuttur. İtalyan ve Romalı esirlere davranışları ve savaş sonrasındaki konuşmalarında bunu sık sık dile getirir. Propaganda taktiğinin istenen oranda bir başarı sağlamamasının arkasında yatan nedenlerin ilki, İtalyan şehirlerinin özgürlüklerine Yunanlar kadar düşkün olmamasıdır. Güney İtalya'daki çoğu Yunan şehri Roma'ya karşı ayaklanmaya katılıp Hannibal'ın yanında yer alsada, Kuzey ve Orta İtalya bölgesinde bu sayının sıfır olduğunu görürüz. Verilebilecek diğer bir neden ise Kartaca'nın Roma'yı yıkabilecek güçte olmadığına olan güvenleri verilebilir. Uzun vadede Roma'nın kaynaklarının ve asker gücünün üstün geleceğini tahmin edip kaybedecek tarafta olmak istememişlerdir. Son olarak Roma'nın kendisine karşı gelenlere yaptığı muamelelerin İtalyanlar üzerinde etkili olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Roma'nın Pyrrhus'la savaşırken işgalcinin yanında yer alan şehirlere ve kabilelere yaptıkları onları Roma'ya karşı koymanın mantıklı bir karar olmadığını düşünmeye itmiştir.

Büyük çoğunluğu İtalya üzerinde cereyan eden İkinci Kartaca Savaşı'nın İtalya coğrafyasına olumsuz etkileri olmuştur. Özellikle Güney İtalya ve Sicilya bölgesinin demografik yapısının değişmesini tetiklemiştir. Düzenli olarak yaşanan savaşlar ve yağmalar bölgenin halkını zor durumda bırakarak göçe zorlamıştır. Küçük çiftçilerin arazilerinin değer kaybetmesi sonucunda zengin aristokratların arazileri satın alarak bölgeyi tekelleri altında almalarının ardından tarım arazilerinin işlenmesi amacıyla bölgeye büyük bir köle nüfusunun getirildiğini görürüz. Savaşın ardından gelen barış döneminde bölgenin verimli arazilerinin zengin aristokratların tekeline girmesinin ardından üretimin arttığını ancak yaşam kalitesinin düştüğünü görürüz. Büyük arazileri işlemek için getirilen çok sayıda köle, küçük çiftçileri ve yerli halkın birçok iş kolunu iflasa sürüklemiş ve kentlerdeki işsizliğin artmasını tetiklemiştir. Güney İtalya'nın ve Sicilya'nın büyük köle nüfusu barındırması yaklaşık iki yüz yıl sonra çıkacak köle isyanlarının başarılı olmasının altında yatan ana sebeptir.

Roma Devleti savaşı kazanmasına rağmen, Kartaca ile girdiği mücadelenin etkileri onun üzerinde izler bırakmaya devam etmiştir. Bunlardan öne çıkan ilk bahsedebileceğimiz nokta, Marius reformlarından sonra etkisi hissedilmeye başlanmış olan başarılı generallerin yükselişidir. Scipio'nun İkinci Kartaca Savaşı sırasında yaptıkları ve yapacaklarının büyük bölümü Senato'nun verdiği yetkilerin üstünde yer alır. Kendi yıldızı parladıkça bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlayıp başına buyruk bir biçimde Senato'nun üstünde bir konuma yükselmiştir. Kriz döneminde bu yükseliş ve kendisine tanınan hakların her ne kadar o durumda gerekliliği savunulsa da, tehlike ortadan kalktıktan sonra bile bazı imtiyazların geri verilmediğini görürüz. Marius'un getirdiği Senato yerine generale bağlılık besleme yönünde ilerleyen reformların başlangıcını Scipio'ya kadar uzatabiliriz. Kendisini yıllarca takip etmiş olan tecrübeli askerlerinin gözünde adeta bir imparator olarak yükselen Scipio'nun kendisini Senato'dan üstün görmesi anlaşılabilir bir durumdur.

İki devletin karşı karşıya gelmesindeki ortak tema Akdeniz üzerindeki çıkarlarının çatışmasından öteye gitmez. Kartaca Devleti, Batı Akdeniz üzerinde kurduğu ticaret ve madencilik ağını kaybetmemek için savaşa girmeyi planlamıştır. Roma ise aksine İtalya üzerinden genişleyerek Batı Akdeniz'in sağladığı zengin coğrafyayı kendine katmayı amaçlamıştır. Batı Akdeniz üstünlüğü, sahip olan devlete imparatorluk olma yolunu açacak her türlü etmeni kendi içinde barındırır. İspanya ve

Sardinya bölgesindeki zengin madenler, adalar üzerinden yürütülen zengin bir ticaret ağı, Afrika ve Sicilya üzerindeki verimli arazilerle beraberinde gelen tarımsal üretimin yanında bu bölgelerden alınacak vergi ve insan gücüyle oluşturulacak muazzam bir askeri güç. İkinci Kartaca Savaşı'nın ardından Roma'nın kendine katmayı başardığı etmenler onun durdurulamaz bir güç olarak yükselmesinin arkasında yatan nedenlerdir. Roma'yı bir imparatorluk olarak yeniden düzenleyen savaş olarak bilinmesi gereken İkinci Kartaca Savaşı'nın önemini hafife almamız gerekir. Batı Akdeniz'in Roma hâkimiyetine alınması yaklaşık altı yüz yıl boyunca sürecek bir kültürel etki oluşturacaktır. Daha öncesinde Fenike ve Yunan kültürüyle şekillenmiş bu coğrafyanın Romalılaştırılması Afrika dışındaki bölgelerde etkisini günümüze kadar gösterecektir.

İkinci Kartaca Savaşı, Birinci ve Üçüncü Kartaca Savaşı'na göre daha büyük etkiler getirmiştir. İlk savaşın çoğunlukla denizde geçmesi ve saldırgan bir toprak kazanma politikasından ziyade muharebeler ve ardından gelen çatışmalar üzerinden gerçekleşmesi iki tarafın da birbirini denediği yönünde izlenimler uyandırmaktadır. Üçüncü Kartaca Savaşı'na ise bakış açımız Kartaca'nın hayatta kalma savaşı olduğu yönündedir. İkinci Kartaca Savaşı ise Batı Akdeniz'deki hâkimiyetin kime geçeceği konusundaki son büyük çarpışma olarak öne çıkar. İki tarafın da agresif ve defansif yönleri öne çıkarken aynı zamanda geniş ittifakların da kurulmasıyla Batı Akdeniz bölgesinin tümü savaşın içine çekilmiştir. Savaşın başlarında agresifliği kendi elinde tutan Kartaca'nın defansif bir pozisyona geçişiyle savaş yavaş yavaş kaybetmeye başladığını görürüz. Yaşanan bu durumun arkasında yatan neden hakkında birçok teori üretilebilir. Ancak öne çıkan en büyük problem, Kartaca'nın ittifaklarının ve bağlı devletlerin Roma'nın ittifakları kadar sağlam temeller üstüne oturtulamamasından kaynaklanır. İkinci olarak verilebilecek diğer bir örnek ise, ordunun ve generallerin yetersizliği hakkındadır.

İkinci Kartaca Savaşı, Kartaca Devleti'nin imparatorluktan düşüşünü simgelerken aynı zamanda Roma'nın Kartaca'nın elindekileri alarak imparatorluğa dönüştüğünü anlatır. Savaşın sonunda ağır vergiler ve toprak kaybı nedeniyle gücünün ve zenginliğinin büyük kısmını kaybetmiştir. İspanya, Sicilya, Sardinya ve diğer adalarla bağlantısı koparılan Kartaca, şehrin etrafındaki topraklarla sınırlandırılmıştır. Kartaca'nın bu şekilde küçülmesi ve sınırlandırılmasına nazaran Roma'nın Batı Akdeniz'i kaplayan bir imparatorluğa dönüşme sürecine girmesi aynı döneme denk

gelir. İspanya ve Akdeniz üzerindeki adalarda kurulan denetim sayesinde eski Kartaca madenleri, ticaret üsleri ve üretim alanlarının hepsi Roma eline geçmiştir. Roma kendisini Batı Akdeniz'in bir numaralı gücü konumuna yükseltirken Kartaca'nın konumunu kendisine bir daha asla karşı koyamayacak bir pozisyona sokmak için çabalamıştır. Roma'nın en büyük rakibi olarak görülen ve onu yıkılmanın eşiğine kadar getiren Kartaca'nın İkinci Kartaca Savaşı sonrasında Kuzey Afrika'daki bir kent konumuna getirilmesi Batı Akdeniz üzerindeki egemenliğin Roma'ya geçişini mühürlemiştir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- App. *Hann.* (Appianus, *Hannibalica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian's *Roman History*, translated by H. White, vol. I-IV, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1912-1913.
- App. *Hisp.* (Appianus, *Iberica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian's *Roman History*, translated by H. White, vol. I-IV, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1912-1913.
- App. *Num.* (Appianus, *Numidica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian's *Roman History*, translated by H. White, vol. I-IV, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1912-1913.
- App. *Syr.* (Appianus, *Syriaca*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Appian's *Roman History*, translated by H. White, vol. I-IV, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1912-1913.
- Aristot. *Pol.* (Aristoteles, *Politica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristotle, *Politics* translated by Racham Harris, Cambridge: Harvard University Press, 1944.
- Arr. *Anab.* (Arrianus, *Anabasis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrian, *İskenderin Seferleri*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayıncılık, 2005.
- Caes. *B. Gall.* (Caesar, *De Bello Gallico*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Caesar, *Gallic War*, translated by Henry John Edwards, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1917.
- Caes. *B. Civ.* (Caesar, *De Bello Civili*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Caesar, *Civil War* translated by Arthur George Peskett, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1914.
- Cass. Dio. (Cassius Dio, *Rhomaika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Cassius Dio, *Roman History*, translated by Earnest Cary, London: Harvard University Press, LCL, 1914-1927.

- Curt. (Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Quintus Curtius: *History of Alexander*, translated by J.C. Rolfe, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1946.
- Diod. Sic. (Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus Siculus, *Library of History*, vol. VIII., translated by C. Bradford Welles, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1963.
- Diod. Sic. (Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus Siculus, *Library of History*, vol. XI. translated by F.R. Walton, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1957.
- Dion. Hal. *Ant.* (Dionysius Halicarnasseus, *Antiquitates Romanae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, translated by Earnest Cary, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1937-1950.
- Euseb. *Praep. Evang.* (Eusebios, *Praeparatio Evangelica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebius of Caesarea, *The Preparation of the Gospel*, translated by E. H. Gifford, Oxford Published by the Library of Alexandria, 1890.
- Eutr. (Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, çev. Çiğdem Menzilioğlu, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2007.
- Flor. *Epit.* (Florus, *Epitome de Tito Livio*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Florus, *Epitome of Roman History*, translated by E. S. Forster, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1929.
- Frontin. *Str.* (Frontinus. *Strategemata*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Frontinus, *The Strategemata*, translated by Charles E. Bennett, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1925.
- Hdt. (Herodotos, *Historiae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotus, *The Histories* translated by A. D. Goldley, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1920-1925.
- Hom. *Il.* (Homeros, *Ilias*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Homeros, *Ilyada*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

- Hom. *Od.* (Homerus, *Odysseia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İstanbul İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Ios. *Ant. Iud.* (Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Josephus, *The Jewish Antiquities*, translated by H.J. Thackeray, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1930.
- Just. *Epit.* (Justinus, *Epitoma Historiarum Philippicarum*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Justin, *Epitome of the Philippic History Of Pompeius Trogus*, translated by J.C. Yardley, Oxford University Press, 1994.
- Liv. (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Livy, *The History of Rome Volume I: Books 1-2*, translated by B.O. Foster, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1919.
- Liv. (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Livy, *The History of Rome Volume V: Books 21-22*, translated by J.C. Yardley, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 2019.
- Liv. (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Livy, *The History of Rome Volume VIII: Books 28-30*, translated by Frank Gardner Moore, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1949.
- Nep. *Hann.* (Cornelius Nepos, *Hannibal*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Cornelius Nepos *On Great Generals. On Great Historians* translated by J.C. Rolfe, Cambridge: Harvard University Press. LCL, 1929.
- Plin. *HN* (Plinius Maior, *Naturalis Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny The Elder, *The Natural History*, translated by John Bostock and H.T Riley, London: Tyler and Francis Group, 1855.
- Plut. (Plutarchus, *Vitae Parallelae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Life Of Alexander*, translated by Bernadotte Perrin, vol VII, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1919.
- Plut. (Plutarchus, *Vitae Parallelae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Life Of Fabius Maximus*, translated by Bernadotte Perrin, Vol III, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1916.

- Plut. (Plutarchus, *Vitae Parallelae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Life Of Pyrrhus*, translated by Bernadotte Perrin, Vol IX, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1920.
- Plut. (Plutarchus, *Vitae Parallelae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Life Of Romulus*, translated by Bernadotte Perrin, Vol I, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1914.
- Pol. (Polybius, *Historiai*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Polybius, *The Histories*, translated by W.R. Paton, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1922-1927.
- Sil. *Pun.*(Silius Italicus, *Punica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*, translated by J. D. Duff, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1927.
- Scyl. (Scylax, *Periplus*). Kullanılan Metin ve Çeviri Pseudo-Skylax's Periplus: *The Circumnavigation of the Inhabited World*, translated by Graham Shipley, Liverpool University Press, 2012.
- Str. (Strabon, *Geographika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *Geography*, translated by H.L. Jones, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1917-1932.
- Thuc. (Thucydides, *Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, translated by C.F. Smith, Cambridge: Harvard University Press, LCL, 1919-1923.
- Veg. *Mil.* (Vegetius, *Epitoma Rei Militaris*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Vegetius, *Epitome of Military Science*, translated by N.P. Milner, Liverpool University Press, 2001.
- Vell. (Velleius Paterculus, *Historia Romana*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Velleius Paterculus, *The Roman History*, translated by Frederick W. London & New York, 1924.
- Verg. *Aen.* (Vergilius, *Aeneis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Virgil, *The Aeneid*, translated by Robert Fagles, London: Penguin Group Press, 2006.
- Zon. (Zonaras, *Epitome Historiarum*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Zonaras, *The History of Zonaras*, translated by Thomas Banchich and Eugene Lane, Routledge Classical Translations, 2009.

Modern Kaynaklar

- . *The Old Testament*, Salt Lake City: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 1979.
- ABBOTT, Jacob, *Makers of History Hannibal*, New York: Harper & Brothers, 1901.
- ACIMOVIC, Alexander, *Scipio Africanus*, New York: iUniverse, 2007.
- AKALIN, Cüneyt, *Taş Devrinden Ortaçağ'a Uygarlık Tarihi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- ANAZ, Efecan, *Geç Hitit Beylikleri Döneminde Kilikia'daki Fenikelilerin Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ARMSTRONG, Jeremy, *Early Roman Warfare from the Regal Period to the First Punic War*, Barnsley: Pen & Sowerd Books Ltd, 2016.
- ARTZY, Michal, *The Jatt Metal Hoard in Northern Canaanite / Phoenician and Cypriote Context*, ed. by Gil Tsioni, Barcelona: Publications of the Laboratory of Archeology University Pompeu Fabra De Barcelona, 2006.
- ASSAF, Yasur-Landau & Eric H. Cline & Yorke M. Rowan *The Social Archaeology of the Levant*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- ASTIN, A.E. & F.W. Walbank & M.W. Frederiksen & R.M. Ogilvie, *The Cambridge Ancient History, Vol. VIII Part 2: Rome and the Mediterranean*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- , *The Cambridge Ancient History, Vol. VIII: Rome and the Mediterranean*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- ASTIN, Alan E., "Saguntum and the Origins of the Second Punic War", *Latomus*, C.26, S.3, (1967), ss.577-96.
- ASTOUR, Michael C., "The Origin of the Terms 'Canaan', 'Phoenician' and 'Purple'", *Journal of Near Eastern Studies*, C.24, S.4, (1965), ss.346-350.
- AZIZE, J., *The Phoenicians Solar Theology*, New Jersey: Gorgias Press, 2005.
- BAGNALL, Nigel, *The Punic Wars 264-146 BC*, Oxford: Osprey Publishing, 2002.

- BAKER, G.P., *Hannibal*, New York: Cooper Square Press, 1999.
- BAKER, S., *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Ekin Duru, 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- BARNETT, Richard D., “Phoenicia and the Ivory Trade”, *Archaeology*, C.9, S.2, (1956), ss.87-97.
- BARONOWSKI, Donald Walter, “Polybius on the Causes of the Third Punic War”, *Classical Philology*, C.90, S.1, (1995), ss.16-31.
- BAR, S. & D. Kahn & J.J. Shirley, *Egypt, Canaan and Israel: History, Imperialism, Ideology and Literature: Proceedings of a Conference at the University of Haifa, 3-7 May 2009*, Boston: Brill Leiden, 2011.
- BAUMGARTEN, Albert I., *The Phoenician History of Philo of Byblos: A Commentary*, Boston: Brill Leiden, 1981.
- BEARD, Mary, *SPQR: Antik Roma Tarihi*, çev. İrem Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.
- BELLOMO, Michele, “Polybius and the Outbreak of the First Punic War A Constitutional Issue”, *Studi Classici e Orientali*, C.59, (2013), ss.71-90.
- BICKERMAN, Elias, J., “Hannibal’s Covenant”, *The American Journal of Philology*, C.73, S.1, (1952), ss.1-23.
- BIERLING, Marilyn R., *The Phoenicians in Spain: An Archaeological Review of the Eighth-Sixth Centuries B.C.E*, ed. by Seymour Gitin, Winona Lake: Eisenbrauns, 2002.
- BIKAI, Patricia Maynor, *The Pottery of Tyre*, Warminster: Aris & Phillips Ltd, 1978.
- BRAUDEL, Fernand “Şafak”, *Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, 4. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- BRAUDEL, Fernand, *Bellek ve Akdeniz: Tarihöncesi ve Antikçağ*, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- BRINGMANN, Klaus, “Punic Wars”, *Brill’s New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.12, ss.205-213.

- BISHOP, M.C. & J.C.N. Coulston, *Roman Military Equipment from Punic Wars to the Fall of Rome*, Oxford: Oxbow Books, 2006.
- BRADFORD, Ernle, *The General from Carthage: Hannibal*, New York: McGraw Hill, 1981.
- BROWN, J.E.T., “Hannibal’s Route Across the Alps”, *Greece & Rome*, C.10, S.1, (1963), ss.38-46.
- BYRCE, Trevor, *Ancient Syria*, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- CANTER, H.V. “The Character of Hannibal”, *The Classical Journal*, C.24, S.8, (1929), ss.564-577.
- CAMPBELL, Brian, *Greek and Roman Military Writers*, ed. by Cambell Brian, New York: Taylor & Francis Group, 2004.
- CELESTINO, Sebastian & Carolina Lopez-Ruiz, *Tartessos and the Phoenicians in Iberia*, Oxford: Oxford University Press, 2016.
- CHARLES, Frederick, *Polybius and Livy: The Causes of the Second Punic War*, (Doktora Tezi), University of Nebraska, 1992.
- CHARLES, Michael B. & Peter Rhodan, “Magister Elephatorvm: A Reappraisal of Hannibal’s Use of Elephants”, *The Classical World*, C.100, S.4, (2007), ss.363-389.
- CHLUP, James T., “Maior et Clarior Victoria: Hannibal and Tarentum in Livy”, *The Classical World*, C.103, S.1, (2009), ss.17-38.
- CHURCH, A. J., *The Story of the Nations Carthage*, New York: G. P. Putnam’s Sons, 1886.
- COMTE, Byron & Khun de Prorok, “Recent Researches on the Peninsula of Carthage”, *The Royal Geographical Society*, C.63, S.3, (1924), ss.177-187.
- CONNELL, Robert L., *The Ghosts of Cannae: Hannibal and the Darkest Hour of Roman Republic*, New York: Random House, 2013.
- CORNELL, T.J., *The Beginnings of Rome, 1000-264 B.C.*, ed. by Fergus Millar, London: Taylor & Francis Group, 1995.

- CORNELL, Tim, “Hannibal’s Legacy: The Effects of the Hannibalic War on Italy”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, C.41, S.67, (1996), ss.97-117.
- COULMAS, F., *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*, Oxford: Blackwell Publishing, 1999.
- ÇIVGIN, İzzet & Remzi Yardımcı, *İlkçağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2007.
- DALY, Gregory, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*, London: Taylor & Francis Group, 2002.
- DAVIS, E. W., “Hannibal’s Roman Campaign of 211 B.C”, *Phoenix*, C.13, S.3, (1959), ss.113-120.
- DAWSON, A., “Hannibal and Chemical Warfare”, *Classical Journal*, C.63, S.3, (1967), ss.117-125.
- DIAKOV, V. & S. Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, cilt 1, çev. Özdemir İnce, 3. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- DIETLER, Michael & Carolina Lopez-Ruinz, *Colonial Encounters in Ancient Iberia; Phoenician, Greek and Indigenous Relations*, Chicago: The University of Chicago Press, 2009.
- DILL, Amber Lynn, *Finding the Middle Ground the Roman-Numidian Alliance and the Creation of Identities During the Punic War Period 218-146 B.C.E.*, (Yüksek Lisans Tezi), California State University, 2013.
- DOAK, Brian R., *Phoenician Aniconism in Its Mediterranean and Ancient Near Eastern Contexts*, Atlanta: Sbl Press, 2015.
- DOĞANCI, Kamil & Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde “Pater Familias” ve “Patria Potestas” Kavramları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:16, Sayı:27, 2014. ss.233-250.
- DOĞANCI, Kamil, “Roma Dininde Anadolu Kökenli Bir Tanrıça: Magna Mater”, *Prehistoryadan Günümüze Kadın*, ed. Meral Hakman, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020, ss. 285-312.
- DONALD, B. Redford, *Egypt, Canaan and Israel in Ancient Times*, New Jersey:

- Princeton University Press, 1993.
- DONALDSON, G.H., “Modern Idiom in an Ancient Context: Another Look at the Strategy of the Second Punic War”, *Greece & Rome*, C.9, S.2, (1962), ss.134-141.
- EDWARD, J. Wolters, “Carthage and Its People”, *The Classical Journal*, C.47, S.5, (1952), ss.191-194.
- EDWARDS, Jacop, “The Irony of Hannibal’s Elephants”, *Latomus*, C.60, S.4, (2001), ss.900-905.
- ELAYI, Josette, “Studies in Phoenician Geography During the Persian Period”, *Journal of Near Eastern Studies*, C.41, S.2, (1982), ss.83-110.
- ELAYI, J. & A.G. Elayi, *A Monetary and Political History of the Phoenician City of Byblos in the Fifth and Fourth Centuries B.C.E.*, ed. by Jeffrey A. Blakely, Winona Lake: Eisenbrauns, 2014.
- ERRINGTON, R. M., “Rome and Spain Before the Second Punic War”, *Latomus*, C.29, S.1, (1970), ss.25-57.
- ERSKINE, Andrew, “Hannibal and the Freedom of the Italians”, *Hermes*, C.121, S.1, (1993), ss.58-62.
- _____, *Roman Imperialism*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- EVERITT, Anthony, *The Rise of the Rome*, New York: Random House, 2012.
- FAULKNER, Neil, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Çev. Çağdaş Sümer, 2. Baskı, İstanbul: Yordam Kitap, 2017.
- FIELDS, Nic, *Hannibal*, Oxford: Osprey Publishing, 2010.
- _____, *Roman Battle Tactics 390-110 BC*, Oxford: Osprey Publishing, 2010.
- FORSYTHE, Gary, *A Critical History of Early Rome from Prehistory to the First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005.
- FOURNIE, Daniel, A., “Over the Alps to Rome’s Gates”, *Military History*, C.22, S.1, (2005), ss.34-42.
- FREDRIC, Cheyette, Paolo Squatriti, Cyprian Broodbank et. al. *A Companion to Mediterranean History*, ed. by Peregrine Horden & Sharon Kinoshita, West

- Sussex: Wiley Blackwell, 2014.
- FRESHFIELD, Douglas W., "Hannibal's Pass", *The Geographical Journal*, C.13, S.5, (1899), ss.547-551.
- FRONDA, Michael P., *The Italians in the Second Punic War: Local Conditions and the Failure of the Hannibalic Strategy in Italy*, (Doktora Tezi), Ohio State University, 2003.
- _____, "Hegemony and Rivalry: The Revolt of Capua Revisited", *Phoenix*, C.61. S.1, (2007), ss.83-108.
- _____, *Between Rome and Carthage Southern Italy During the Second Punic War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- GABRIEL, Richard A., "Hannibal's Big Mistake", *Military History*, C.28, S.4, (2011), ss.64-71.
- GİRGIN, Güneş, *Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- GIORDANO, Francis P, *A Study in Livy's Development of "Ethos" in the Second Punic War*, (Doktora Tezi), Temple University, 1984.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *Roman Warfare*, ed. by John Keegan, London: Cassel Publishing, 2000.
- _____, *Cannae*, London: Cassel and Co, 2002,
- _____, *The Complete Roman Army*, London: Thames & Hudson, 2003.
- _____, *The Fall of Carthage*, London: Cassell and Co., 2003.
- _____, *Pax Romana*, Yale University Press, 2016.
- GRANDAZZI, Alexandre, Neville Morley, Walter Scheidel, et. al., *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, ed. by Paul Erdkamp, New York: Cambridge University Press, 2013.
- GÜNTHER, Linda-Maria, "Barcids", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.2. ss. 506-507.

- GÜNTHER, Linda-Maria, "Hamilcar", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.5. ss.1122-1124.
- GÜRGEN, İlknur, "M.Ö 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü", (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- HANSON, Victor Davis, Simon Hornblower, Michael Whitby et. al., *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed. by Michael Whitby Philip Sabin, Hans Van Wees, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- HALL, Andrew Nelson, *Scipio Africanus in Spain the Key to the Second Punic War*, (Yüksek Lisans Tezi), Eastern Michigan University, 2003.
- HARDEN, D.B., "The Topography of Punic Carthage", *Greece & Rome*, C.9, S.25, (1939), ss.1-12.
- HART, B.H. Liddell, *Scipio Africanus*, Da Capo Press, 2004.
- HEALY, Mark, *Cannae 216 BC Hannibal Smashes Rome's Army*, ed. by David G. Chandler, Oxford: Osprey Publishing, 1994.
- HOYOS, Dexter, "Hannibal: What Kind of Genius?", *Greece & Rome*, C.30, S.2, (1983), ss.171-180.
- _____, "The Roman-Punic Pact of 279 B.C: Its Problems and Its Purpose", *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.33, S.4, (1984), ss.402-439.
- _____, *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic War*, Berlin: Walter De Gruyter & Co, 1998.
- _____, "Maharbal's Bon Mot: Authenticity and Survival", *The Classical Quarterly*, C.50, S. 2, (2000), ss.610-614.
- _____, "Identifying Hamilcar Barca's Heights of Heircte", *Historia Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.50, S.4, (2001), ss.490-495.
- _____, *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247-183 BC*, London: Taylor & Francis Group, 2003.
- _____, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival, 241-237 B.C*, Boston: Brill Leiden, 2007.

- _____, *The Carthaginians*, New York: Taylor & Francis Group, 2010.
- _____, *Mastering the West Rome and Carthage at War*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- _____, *Carthage's Other Wars*, Cornwall: Pen and Sword Military Press, 2019.
- HRITZU, J.N., "An Evaluation of the Character of Hannibal", *The Classical Outlook*, C.22, S.6, (1945), ss.61-62.
- HUMPHREY, John H. & J. Griffiths Pedley, "Roman Carthage", *Scientific American*, C.238, S.1, (1978), ss.110-121.
- HUNT, Patrick, "The Locus of Carthage: Compounding Geographical Logic", *The African Archaeological Review*, C.36, S.2, (2009), ss.137-154.
- HURST, H. & Lawrence E. Stager, "A Metropolitan Landscape: The Late Punic Port of Carthage", *World Archaeology*, C.9, S.3, (1978), ss.334-346.
- HUSS, Werner, "Carthage", *Brill's New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, ed. by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.2, ss.1330-1331.
- KAUFMAN, Asher, *Reviving Phoenicia*, London: L.B. Tauris, 2004.
- KENT, Patrick Alan, *The Roman Army's Emergence from Its Italian Origins*, (Doktora Tezi), University of North Carolina, 2012.
- KILLBREW, Ann E. and Margreet L. Steiner, *The Archaeology of the Levant 8000-332 BCE*, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- KILIÇ, Murat "Eskiçağ Tarihinde Hannibal'ın Yeri ve Önemi", (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- KLENGEL, Horst, *Syria 3000 to 300 BC*, Berlin: Akademie Verlag, 1992.
- KÖROĞLU, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2006.
- KRAHMALKOV, Charles R. *Phoenician-Punic Dictionary*, Louvain: Peeters Publishers, 2000.
- KRAMER, Frank R., "Massilian Diplomacy Before the Second Punic War", *The American Journal of Philology*, C.69. S.1, (1948), ss.1-26.

- KUHRT, Amelie, *Eski Çağ'da Yakın Doğu*, cilt 2, çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, İstanbul İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- LACEY, James, "Rome's Crafties Generaş Scipio Africanus", *Military History*, C.24, S.5, (2007), ss.56-62.
- LEE, Levin, "Rome vs Carthage: The Day the World Trembled", *Military History*, C.19, S.2, (2002), ss.58-65.
- LIBOUREL, Jan M., "Galley Slaves in the Second Punic War", *Classical Philology*, C.68, S.2, (1973), ss.116-119.
- LIONEL, Casson, *Ships and Seafaring in the Ancient Times*, Texas: University of Texas Press, 1994.
- LIPINSKI, Edward, *Itineraria Phoenicia, Orientalia Lovaniensia Analecta 127. Studia Phoenicia*, (Doktora Tezi), Louvain: Peeters Publishing, 2004.
- LLOYD, Alan, *Destroy Carthage: The Death Throes of an Ancient Culture*, London: Souvenir Press Ltd, 1977.
- MACDONALD, Eve, *Hannibal A Hellenistic Life*, Yale University Press, 2015.
- MAHANEY, W. C, P. Tricart, C. Carcaillet, O. Blarquez et. al., "Hannibal's Invasion Route: An Age Old Question Revisted within a Geoarchaeological and Palaeobotanical Context", *Archaeometry*, C.52, S.6, (2010), ss.1096-1109.
- MAHANEY, William, C. Volli Kalm and Randy W. Dirszowsky, "The Hannibalic Invasion of Italia, 218 BC: Geological and Topographical Analysis of the Invasion Routes", *Military Geography and Geology: History and Technology*, ed. by R.P Nathanail, C.P. Abraham, R. G. Bradshaw, Nottingham: Land Quality Management Press, 2008, ss.76-86.
- MARKS, Raymond D, "Nosces Fabios Certamine Ab Uno: The Tale of the Three Hundred Fabii in Punica 7", *Illinois Classical Studies*, C.39, (2014), ss.139-169.
- MARKS, Raymond Davis, *Scipio Africanus in the Punica of Silius Italicus*, (Doktora Tezi), University of Pennsylvania, 1992.
- MARRINER, Nick, Christophe Morhange, Marcelle Boudagher-Fadel, Michel Bourcier, and Pierre Carbonel, 'Geoarchaeology of Tyre's Ancient Northern

- Harbour, Phoenicia', *Journal of Archaeological Science*, C.32, S.9, (2005), ss.1302-1327.
- MARRINER, Nick, Christophe Morhange and Claude Doumet Serhal, "Geoarchaeology of Sidon's Ancient Harbours Phoenicia", *Journal of Archaeological Science*, C.33, S.11, (2006), ss.1514-1535.
- MARRINER, Nick, Christophe Morhange and Muhtaha Saghie-Beydoun, "Geoarchaeology of Beirut's Ancient Harbours, Phoenicia", *Journal of Archaeological Science*, C.35, S.9, (2008), ss.2495-2516.
- MATIER, K.O., "Hannibal-The Real Hero of Punica?", *Acta Classica*, C.32, (1989), ss.3-17.
- MATTERN, Susan P., *Rome and the Enemy*, Berkeley: University of California Press, 1999.
- MATYSZAK, Phillip, *The Enemies of Rome: From Hannibal to Attila the Hun*, Thames & Hudson, 2007.
- MCNAB, Chris, *The Roman Army: The Greatest War Machine of the Ancient World*, Oxford: Osprey Publishing, 2010.
- MCINERNEY, J., H. Haarmann, A. Bernard Knapp, et. al. *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, ed. bt Jeremy McInerney, West Sussex: Wiley And Sons, 2014.
- MIEROOP, Marc Van De, *A History of the Anceint Near East, ca. 3000-323 BC*, 2. Edition, Blacwell Publishing, 2007.
- MILES, Richard, *Carthage Must Be Destroyed*, New York: Penguin Group, 2011.
- MILLER, Fergus, "The Phoenician Cities: A Case Study of Hellenisation", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, C.29, S.209, (1983), ss.55-71.
- MOMMSEN, Theodor, *The History of Rome*, vol. 1, ed. by William P. Dickson, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- , *The History of Rome*, vol. 2, ed. by William P. Dickson, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- , *The History of Rome*, vol. 3, ed. by William P. Dickson, Cambridge:

- Cambridge University Press, 2009.
- MOSCATI, Sabatino, *Fenikeliler*, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitabevi, 2004.
- MUTH, Laura, “Hannibal”, *Brill’s New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, Edited by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.5. ss.1126-1129.
- MUTLU, Z. Özüsağlam, *Marius’un Ordu Reformu Öncesi ve Sonrasında Legio’nun Kuruluş ve Muharebe Düzeni*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2014.
- NA’AMAN, Nadav, “Four Notes on the Size of Late Bronze Age Canaan”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, C.313, (1999), ss.31-37.
- NARDO, Don, *The Punic Wars*, San Diego: Lucent Books, 1996.
- NEWETT, Lisa, Monika Trümper, Jens-Arne, Dickmann, et. al., *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*, ed. by Berly Rawson, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011.
- NIEMEYER, H.G.-Röllig, W.-Eder, W.- Müller, W.-Walter, W.- Müller, Hans-Peter, “Phoenicians, Poeni”, *Brill’s New Pauly Encyclopaedia of the Ancient World*, ed. by Hubert Cancik and Helmuth Schneider, Leiden: Brill Publishing, 2002, C.11, ss.148-169.
- NUTT, G., “A Thessalian Inscription Contemporary with the Second Punic War”, *The English Historical Review*, C.3, S.10, (1888), ss.294-295.
- PEDRO, Barcelo, “The Perception of Carthage in Classical Greek Historiography”, *Acta Classica*, C.37, (1994), ss.1-14.
- PENROSE, Jane, *Rome and Her Enemies*, ed. by Jane Pennose, Oxford: Osprey Publishing, 2005.
- POMEROY, Arthur J., “Hannibal at Nuceria”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.38, S.2, (1989), ss.162-76.
- POTEAT, H. McNeill, “Hannibal Trismegistus”, *The Classical Journal*, C.22, S.3, (1926), ss.189-201.
- POTTER, Barry, “At Lake Trasimene, Hannibal Barca Combined Tactics and

- Psychology to Destroy a Roman Army”, *Military History*, C.65, S.4, (2001), ss.12-18.
- PREVAS, John, *Hannibals Oath the Life and Wars of the Rome’s Greatest Enemy*, Boston: Da Capo Press, 2017.
- QUINN, Josephine Crawley & Nicholas C. Vella, *The Punic Mediterranean; Identities and Identification from Phoenician Settlement to Roman Rule*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- QUINN, Josephine, *In Search of the Phoenicians*, New Jersey: Princeton University Press, 2018.
- RAINEY, Anson F., “Herodotus’ Description of the East Mediterranean Coast”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, C.321, (2001), ss.57-63.
- RANKOV, Boris, “The Second Punic War at the Sea”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, C.67, (1996), ss.49-57.
- REID, J.S., “Problems of the Second Punic War”, *The Journal of Roman Studies*, C.3, (1913), ss.175-196.
- REYHAN, Esmâ & Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015
- RIDLEY, R.T., “To Be Taken with a Pinch of Salt: The Destruction of Carthage”, *Classical Philology*, C.81, S.2, (1986), ss.140-146.
- RICH, J., “The Origins of the Second Punic War”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, C.41, S.67, (1996), ss.1-37.
- RICH, John, Gary Forsythe, Louis Rawlings et. al., *A Companion to the Roman Army*, ed. by Paul Erdkamp, Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
- ROBINSON, E.S.G., “Carthaginian and Other South Italian Coinages of the Second Punic War”, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, C.4, (1964), ss.37-64.
- ROSSI, Andreola, “Parallel Lives: Hannibal and Scipio in Livy’s Third Decade”, *Transactions of the American Philological Association*, C.134, S.2, (2004), ss.359-381.

- RÜPKE, Jörg, C. Robert Phillips, Christopher Smith et. al., *A Companion to Roman Religion*, ed. by Jörg Rüpke, Blackwell Publishing, 2007.
- RUTH, B. Edwards, *Kadmos The Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher, 1979.
- SABIN, Philip, “The Mechanics of Battle in the Second Punic War”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, (1996), ss.59-79.
- SALMON, E.T., “Hannibal’s March on Rome”, *Phoenix*, C.11, S.4, (1957), ss.153-163.
- _____, “Roman Colonisation from the Second Punic War to the Gracchi”, *The Journal of Roman Studies*, C.26, (1936), ss.47-67.
- _____, “The Strategy of the Second Punic War”, *Greece & Rome*, C.7, S.2, (1960), ss.131-142.
- SAMPSON, Gareth C., *Rome Spreads Her Wings Territorial Expansion Between the Punic Wars*, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd, 2016.
- SCHEIDEL, Walter, Gloria Vivencia, Peter Temin et. al., *The Cambridge Companion to the Roman Economy*, New York: Cambridge University Press, 2012.
- SCHLIEFFEN, Count Alfred Von, *Cannae*, Kansas: The Command and General Staff School Press, 1931.
- SCHREIBER, Nicola, *The Cypro-Phoenician Pottery of the Iron Age*, Boston: Brill Leiden, 2003.
- SCULLARD, H. H., “Carthage”, *Greece & Rome*, C.2, S.3, (1955), ss.98-107.
- _____, “Hannibal’s Elephants”, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, C.8, S.3/4, (1948), ss.158-168.
- SERATTI, John, Barbara Scardigli, Walter Ameling et. al., *A Companion to Punic Wars*, ed. by Dexter Hoyos, West Sussex: Blackwell Publishing, 2011.
- SHAWNA, Dolansky, Emily Teeter, Beate Pongratz-Leisten et. al., *The Cambridge Companion to Ancient Mediterranean Religions*, ed. by Barbette Stanley Spaeth, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- SHEAN, John F., “Hannibal’s Mules: The Logistical Limitations of Hannibal’s Army

- and the Battle of Cannae, 216 B.C.”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, C.45, S.2, (1996), ss.159-187.
- SMITH, R. Bosworth, *Carthage and the Carthaginians*, London: Silver Library, 1913.
- SMITH, William, *A Smaller History of Rome from the Earliest Times to the Establishment of the Empire, History*, New York: Harper & Brothers, 1881.
- SOUTHERN, Pat, *The Roman Army*, Denver: Abc Clio, 2006.
- SPENSER, Wilkinson & Douglas W. Freshfield, “Hannibal’s March”, *The Geographical Journal*, C.37, S.6, (1911), ss.668-681.
- STEINBY, Christa, *Rome Versus Carthage the War at the Sea*, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd., 2014.
- , “War at Sea in the Second Punic War”, *Ancient Society*, C.34, (2004), ss.77-114.
- STONE, Martin, Peter M. Edwell, Jonathan Prag et. al., *A Companion to Roman Imperialism*, ed. by Dexter Hoyos, Boston: Brill Leiden, 2013.
- STRAUSS, Barry, *Masters of Command: Alexander, Hannibal, Caesar and the Genius of Leadership*, New York: Simon & Schuster, 2012.
- SULLIVAN, Benjamin M., “In the Shadow of Phoenicia: North Syria and “Palestinian Syria” in Herodotus”, *Journal of Hellenic Studies*, C.138, (2018), ss.67-79.
- SUMNER, G.V., “Rome, Spain, and the Outbreak of the Second Punic War : Some Clarifications”, *Latomus*, C.31, S.2, (1972), ss.469–480.
- TARN, W.W., “The Fleets of the First Punic War”, *The Journal of Hellenic Studies*, C.27, (1907), ss.48-60.
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- TERRELL, Glanville, “Hannibal’s Pass over the Alps”, *The Classical Journal*, C.17, S.9, (1922), ss.503-513.
- TORR, Cecil, “The Harbours of Carthage”, *The Classical Review*, C.5, S.6, (1891), ss.280-284.

- TORR, Cecil, "More Talk about Hannibal", *The Royal Geographical Society*, C.64, S.5, (1924), ss.426-431.
- TUCCI, Jim, "Warfare in the Ancient World", *The Journal of Military History*, C.74, S.3, (2010), ss.879-899.
- VALLIS, Annamaria, *Mos Maiorum and the Second Punic War*, (Yüksek Lisans Tezi), California State University, 2006.
- VAN, Son, "The Disturbances in Etruria during the Second Punic War", *Mnemosyne*, C.16, S.3, (1963), ss.267-274.
- VESSEY, D.W.T., "The Dupe of Destiny: Hannibal in Silius, 'Punica' III", *The Classical Journal*, C.77, S.4, (1982), ss.320-335.
- VESSEY, D.W.T., "Silius Italicus: The Shield of Hannibal", *American Journal of Philology*, C.96, S.4, (1975), ss.391-405.
- VISONA, Paolo, "Punic and Greek Bronze Coins from Carthage", *American Journal of Archaeology*, C.89, S.4, (1985), ss.671-675.
- VISONÀ, Paolo, "Unusual Carthaginian Billon of the First Punic War and of the Libyan Revolt", *The Numismatic Chronicle (1966-)*, C.170, (2010), ss.63-71.
- YON, Marguerite, *The City of Ugarit at Tel Ras Shamra*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2006.
- WALBANK, F.W., "Polybius, Philinus, and the First Punic War", *The Classical Quarterly*, C.39, S.1/2, (1945), ss.1-18.
- _____, *A Historical Commentary on Polybius*, vol. I, Oxford: Oxford Clarendon Press, 1957.
- _____, *A Historical Commentary on Polybius*, vol. II, Oxford: Oxford Clarendon Press, 1967.
- _____, *A Historical Commentary on Polybius*, vol. III, Oxford: Oxford Clarendon Press, 1979.
- WARMINGTON, B.H., *Carthage*, London: Trinity Press, 1960.
- WISE, Terence & Richard Hook, *Armies of Carthaginian Wars 265-146 BC*, ed. by

Martin Windrow, Hong Kong: Osprey Publishing, 1982.

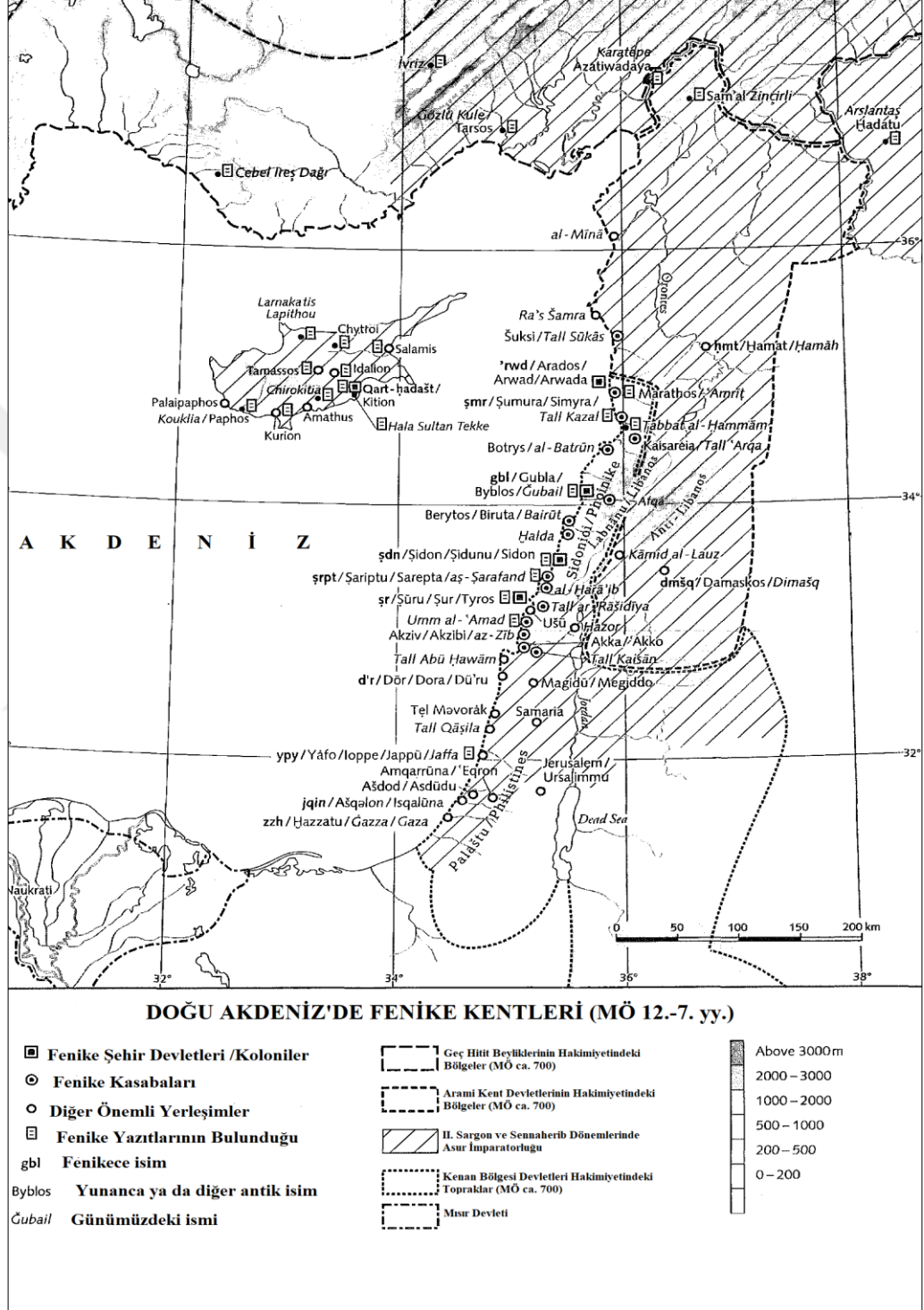
WOODRING, Carl, "Road Building: Turner's 'Hannibal' ", *Studies in Romanticism*,
C.30, S.1, (1991), ss.19-36.

EKLER

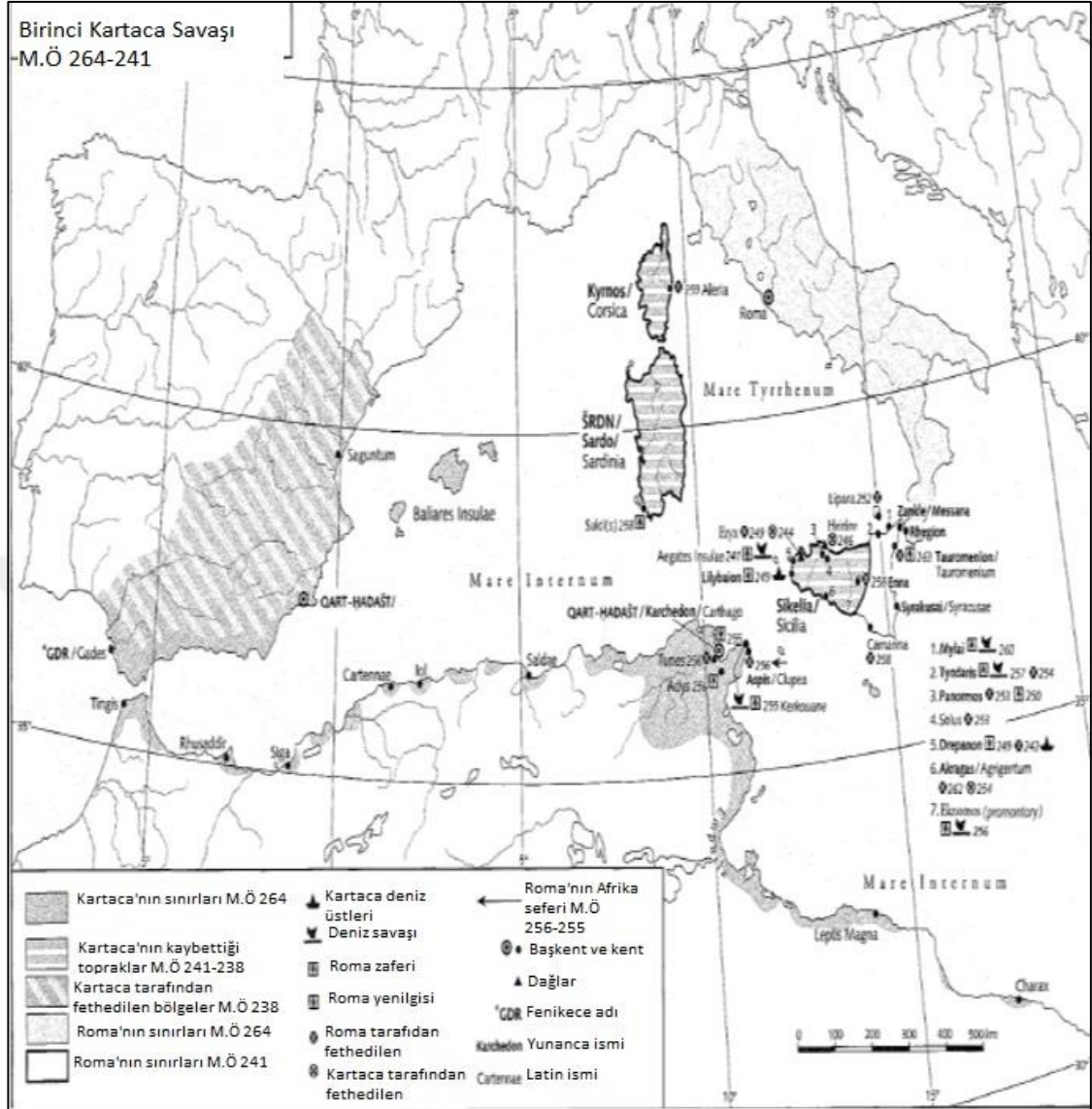

EK-1: Haritalar ve Dizilimler

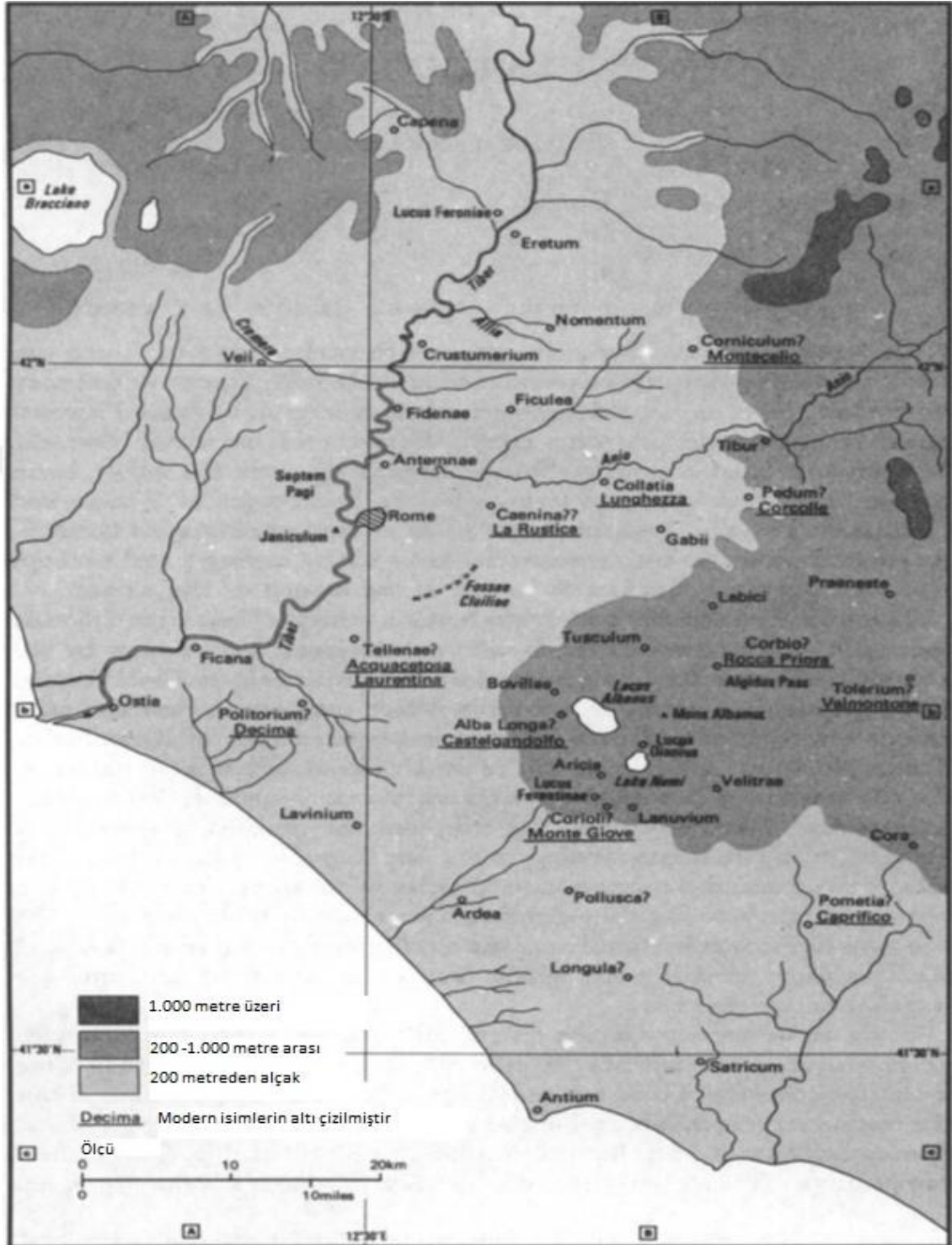
Harita 1- Doğu Akdeniz'deki Fenike Şehirleri ve Kolonileri (MÖ 12.-7.yy.lar)⁵³⁴

⁵³⁴ Niemeyer et. al., "Phoenicians, Poeni", s. 151-152.

Harita 2- Birinci Kartaca Savaşı Öncesinde Kartaca (MÖ 264-241)⁵³⁵

⁵³⁵ Bringmann, "Punic Wars" s. 207-208.

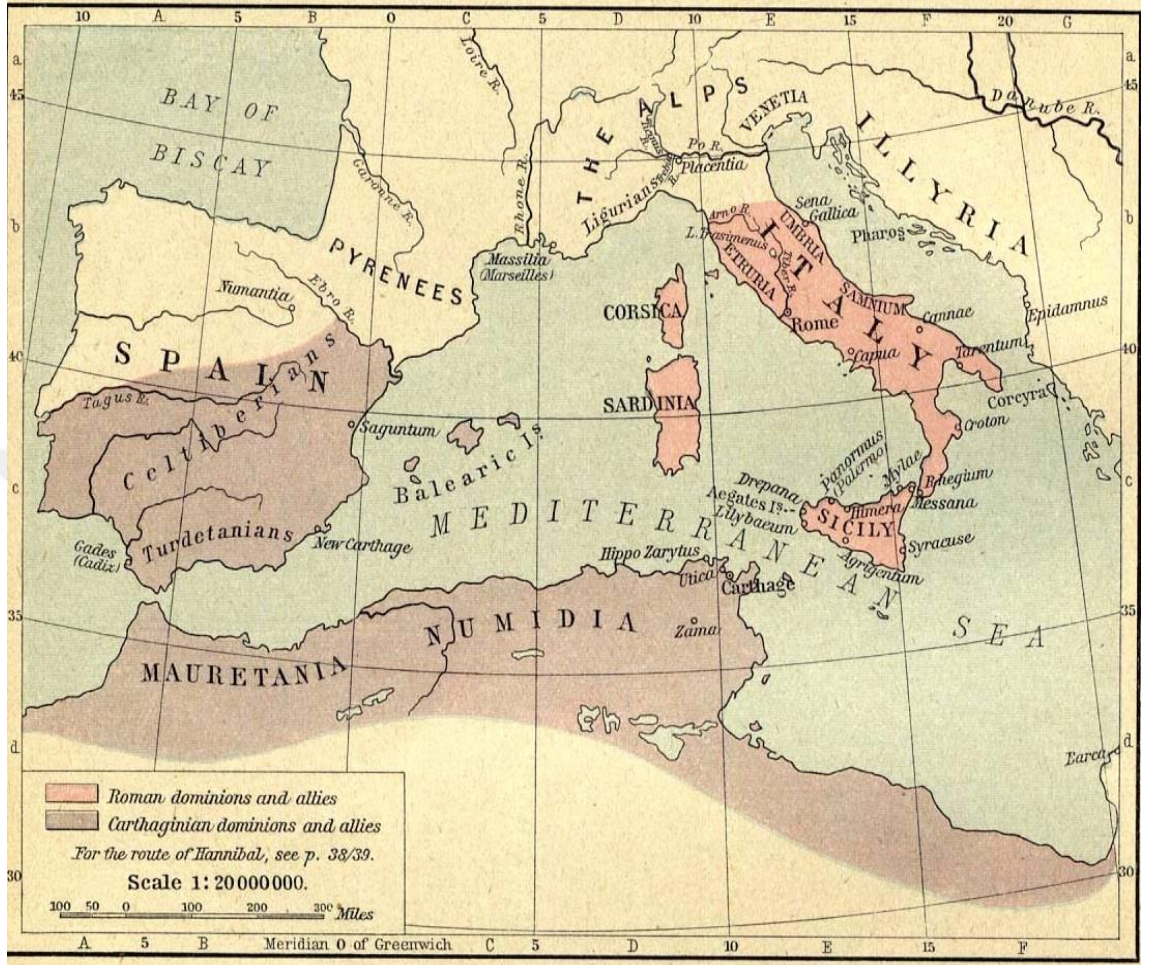
Harita 3- Kuruluş Döneminde Roma ve Çevresi⁵³⁶

⁵³⁶ Cornell, "Rome and Latium", s.244.

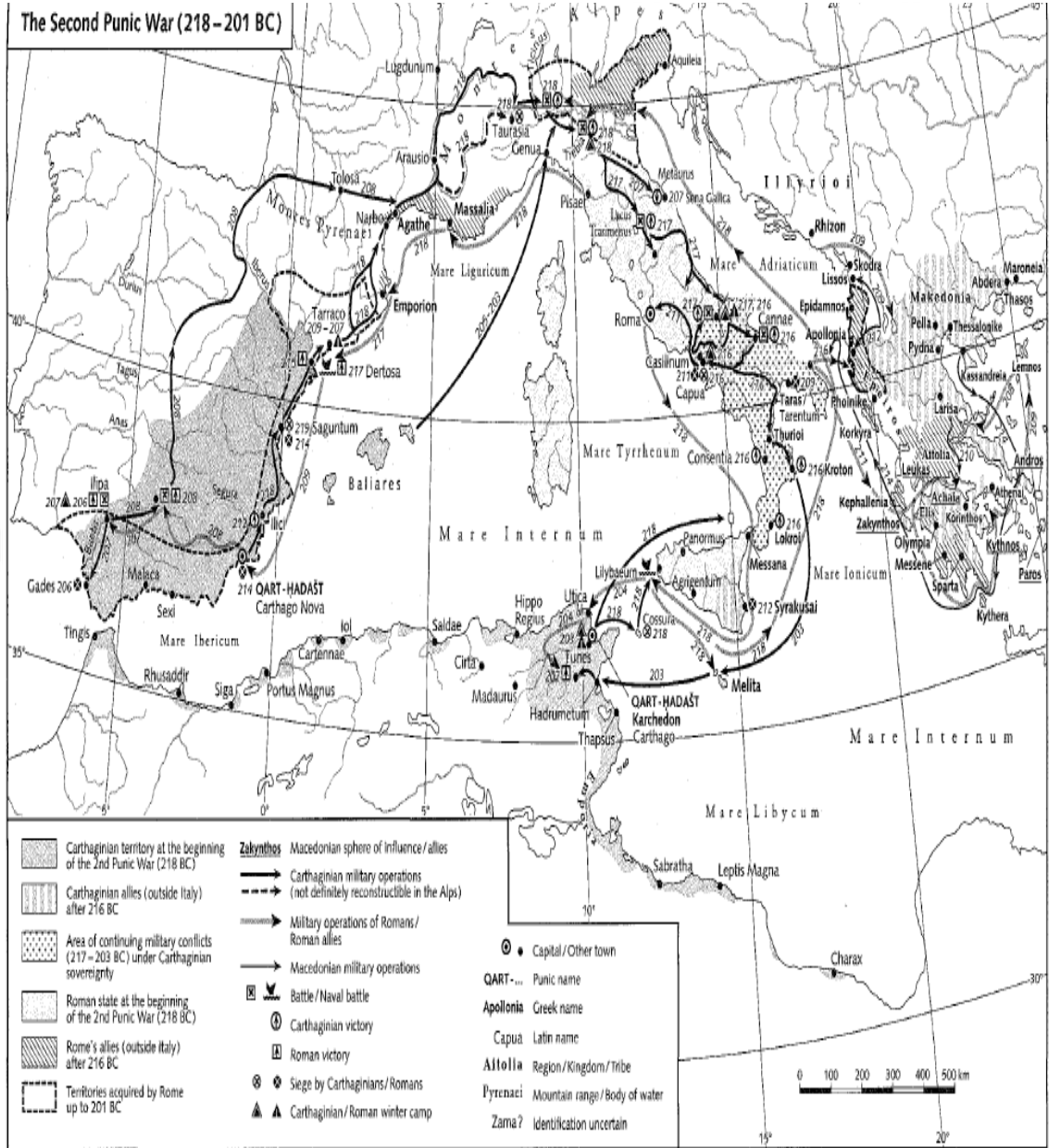
Harita 4- Roma'nın İtalya'yı Fethi.⁵³⁷

⁵³⁷ Goldsworthy, *Roman Warfare*, s. 38.

Harita 5- İkinci Kartaca Savaşı Öncesi Roma ve Kartaca'nın Durumu⁵³⁸

⁵³⁸ http://www.emersonkent.com/map_archive/second_punic_war_218_bc.htm (Erişim Tarihi: 05.09.2020)

Harita 6- İkinci Kartaca Savaşı'nın Askeri Hareketlerini Gösteren Detaylı Haritası (MÖ 218-201)⁵³⁹

⁵³⁹Bringmann, "Punic Wars" s. 209-210.

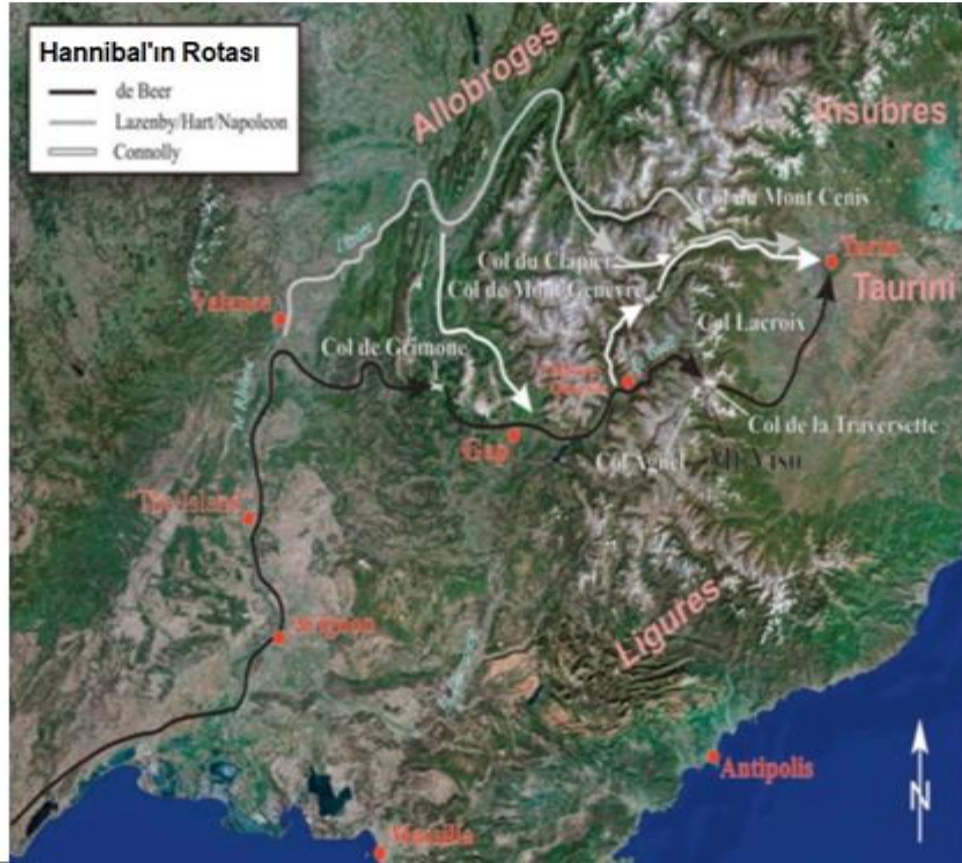
Harita 7- İkinci Kartaca Savaşı'ndaki Önemli Muharebeler⁵⁴⁰

⁵⁴⁰ http://www.emersonkent.com/map_archive/second_punic_war_map.htm (Erişim Tarihi: 01.07.2020).

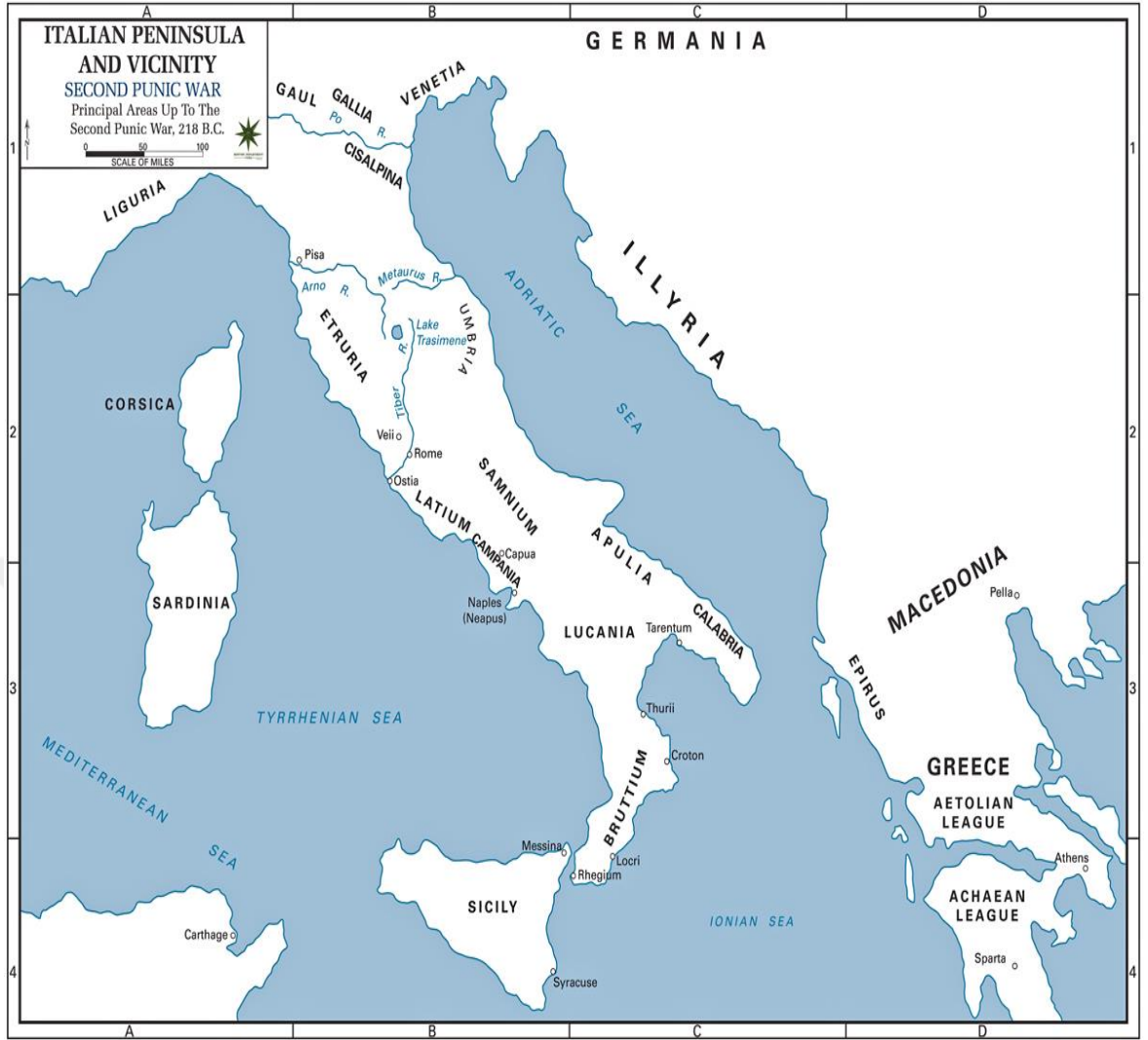
Harita 8- Hannibal'in İspanya-İtalya Rotası⁵⁴¹

⁵⁴¹ <https://www.ancient.eu/uploads/images/164.gif?v=1602034273> (Erişim Tarihi: 09.08.2020).

Harita 9- Hannibal'ın Alplardan Geçerken İzlediği Yol Üzerindeki Teoriler.⁵⁴²

⁵⁴²W.C. Mahaney et. al., "Hannibal's Invasion Route...", s.1098;

Harita 10- İkinci Kartaca Savaşı Öncesinde İtalya'nın Durumu ve Bölgeleri⁵⁴³

⁵⁴³ Bagnall, *The Punic Wars...*, s. 47.

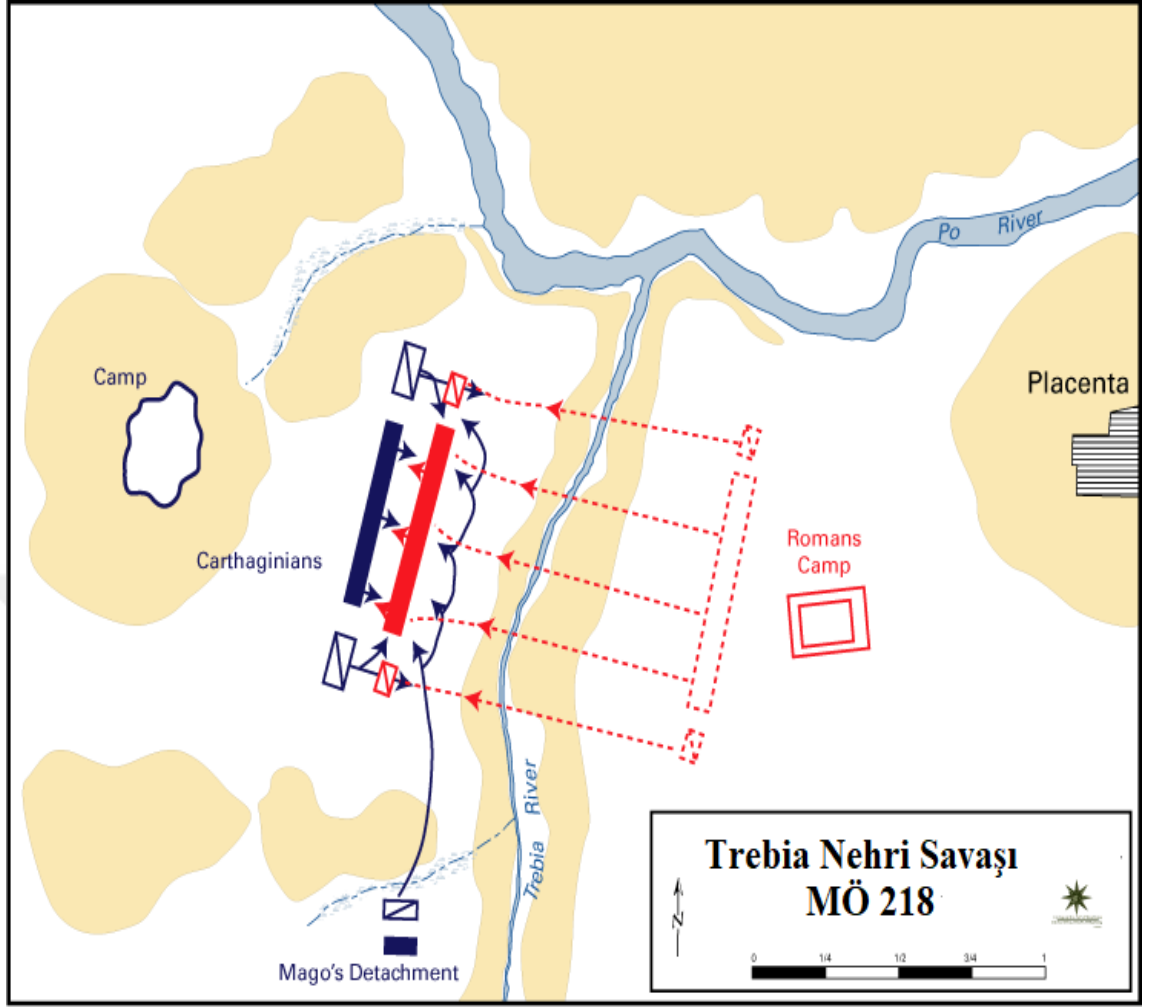
Harita 11- İtalya'nın Savaş Öncesi Durumu⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ M. Torelli, "Archaic Rome Between Latium and Etruria", *The Cambridge Ancient History, Vol VIII Part 2 Rome and the Mediterranean*, ed. by R.M Ogilvie Astin, A. E. F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 48.

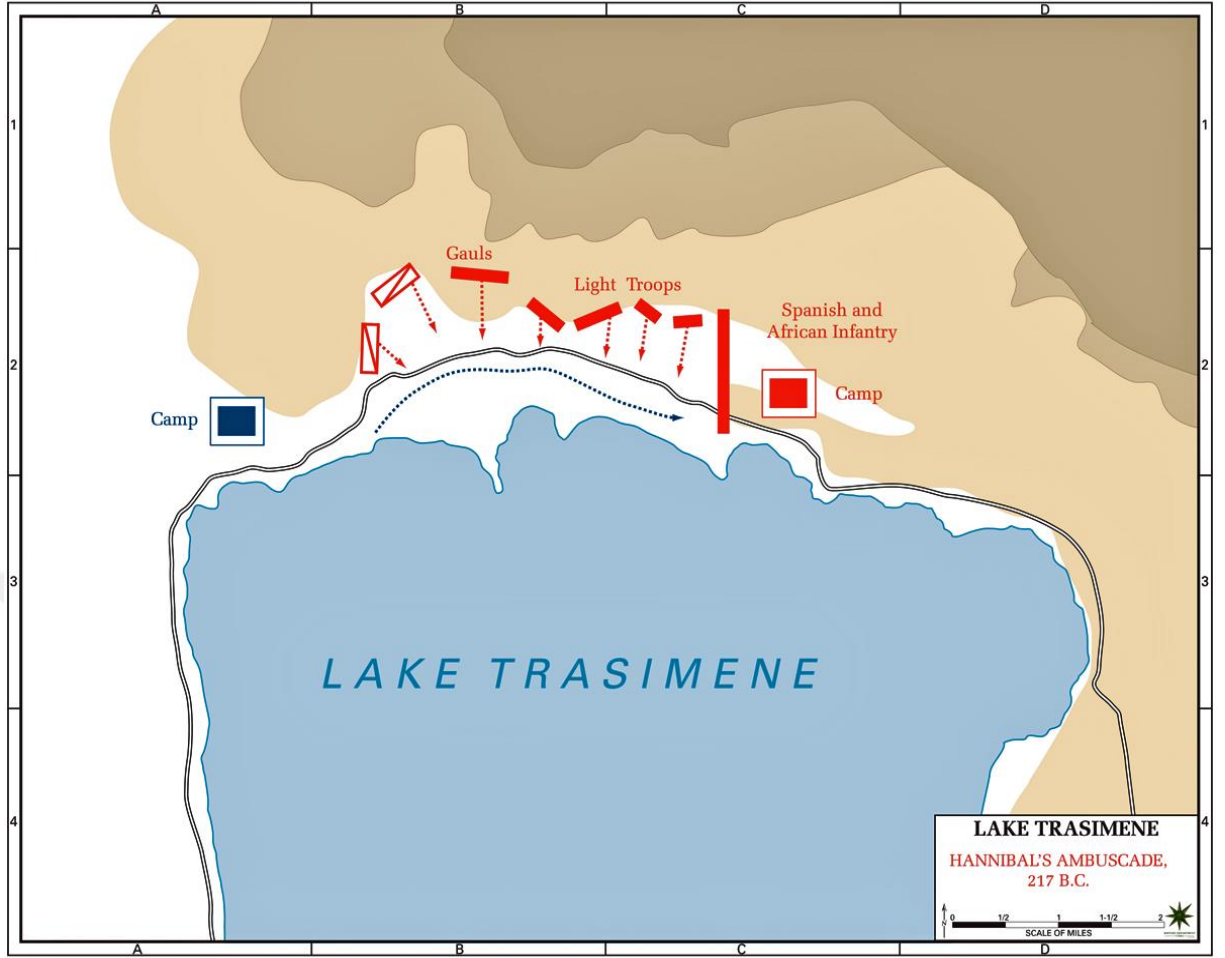
Harita 12- Hannibal'ın İtalya'daki Faaliyetleri (MÖ 218-203)⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ Goldsworthy, *Roman Warfare*, s. 63.

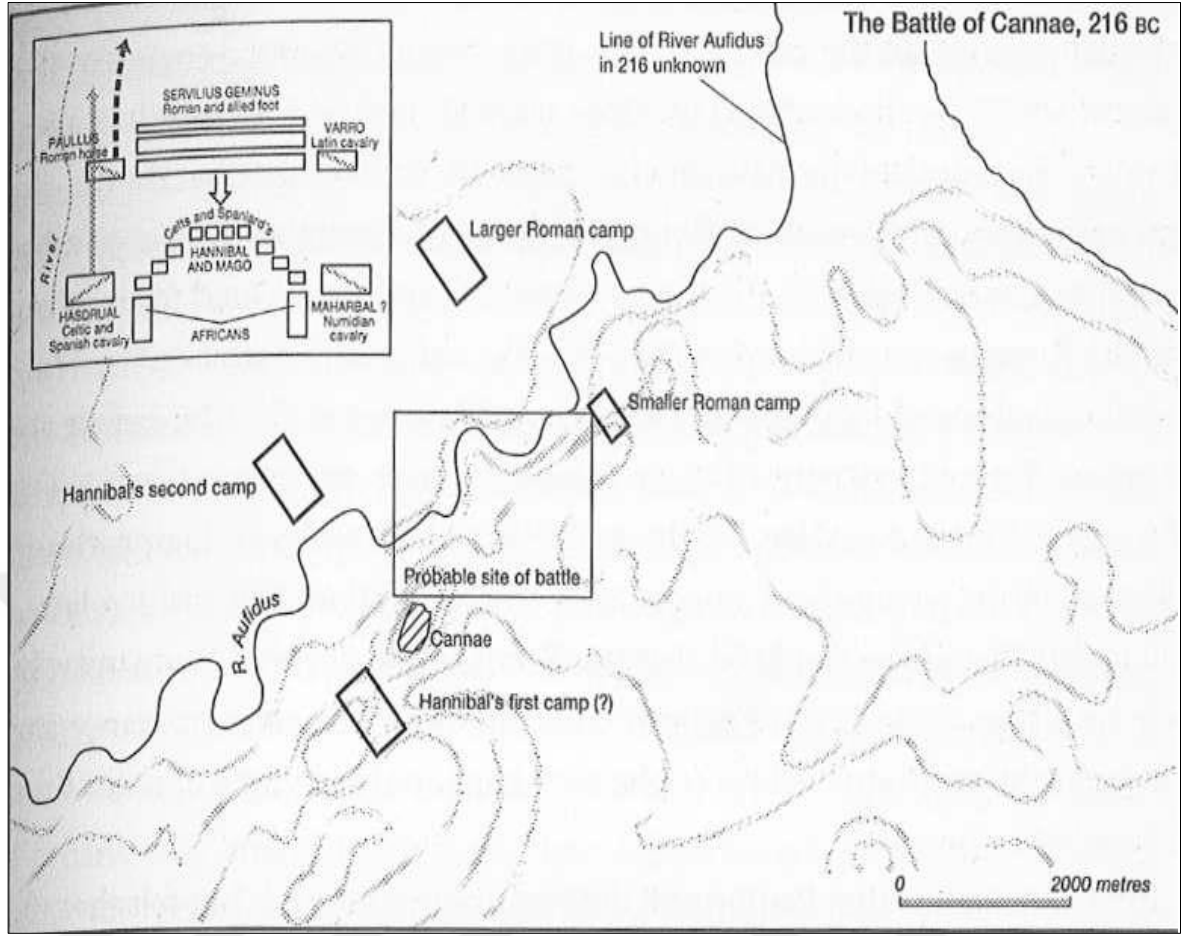
Harita 13- Trebia Nehri Savaşı'nda Kullanılan Taktikler⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s. 174.

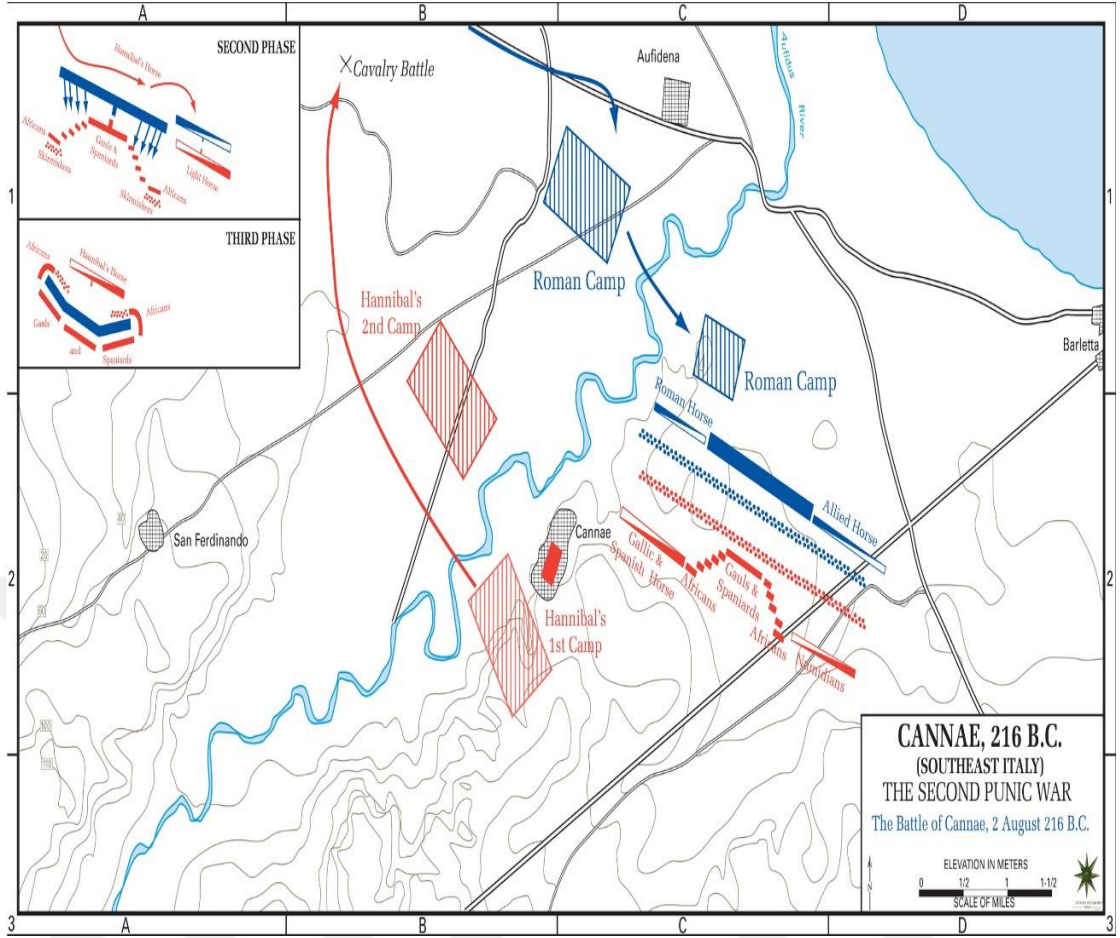
Harita 14- Trasimenus Gölü Savaşı⁵⁴⁷

⁵⁴⁷http://www.emersonkent.com/map_archive/battle_of_trasimene.htm (Erişim Tarihi: 10.10.2020); Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s. 176.

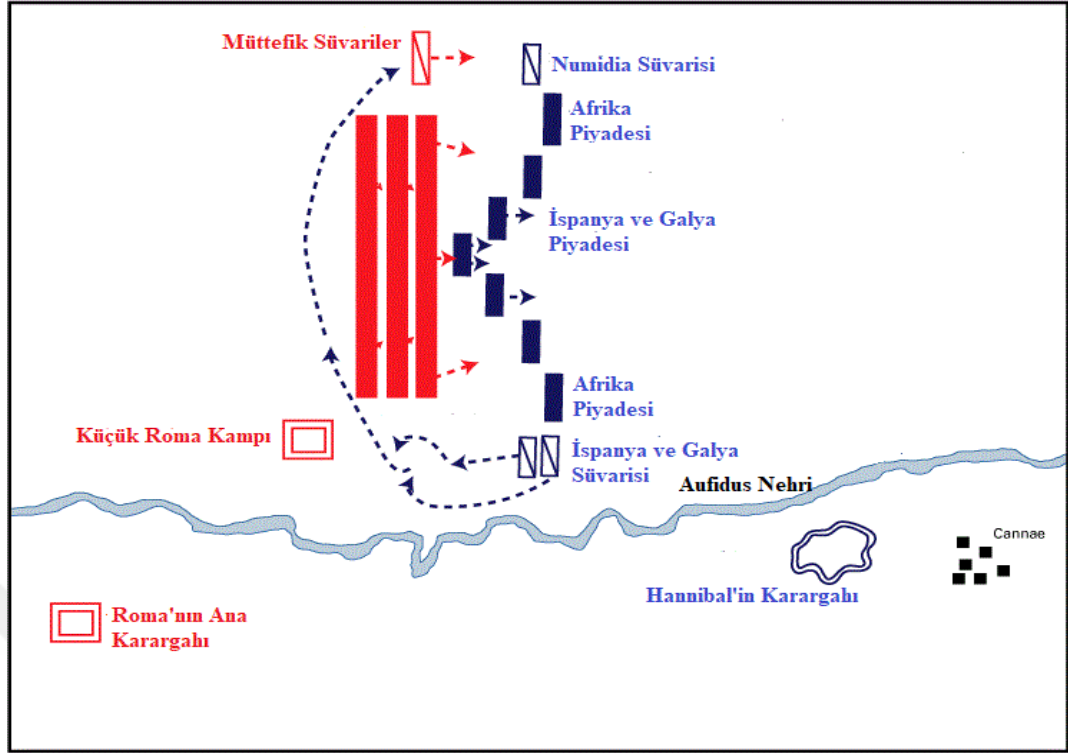
Harita 15- Cannae Savaşı Öncesindeki Roma ve Kartaca Hareketleri.⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ Goldsworthy, *The Fall of Carthage*, s. 201.

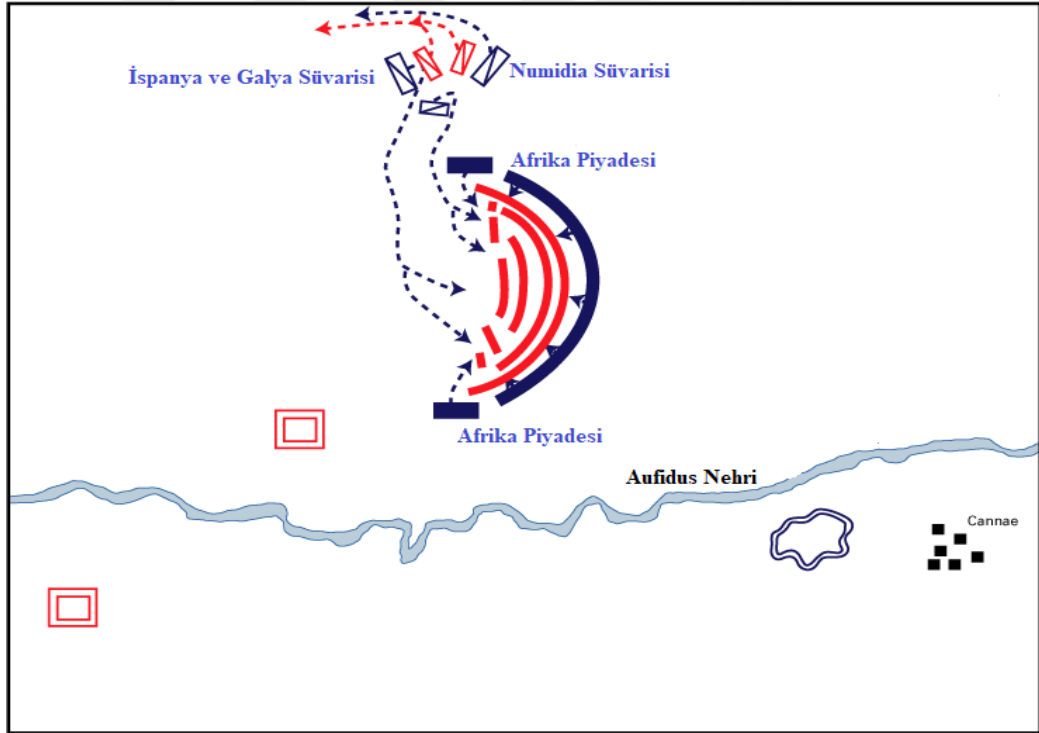

Harita 16-Cannae Savaşı'nda Orduların Pozisyonları⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ http://www.emersonkent.com/map_archive/cannae_216_bc.htm (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

Harita 17- Cannae Savaşı: Orduların Savaş Meydanındaki Pozisyonları⁵⁵⁰

Harita 18- Cannae Savaşı'nın Son Aşaması⁵⁵¹

⁵⁵⁰ <https://www.ancient.eu/image/552/battle-of-cannae---initial-deployment/> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

⁵⁵¹ <https://www.ancient.eu/image/553/battle-of-cannae---destruction-of-the-roman-army/> (Erişim Tarihi: 01.09.2020).

Harita 19- Cannae Savaşı Sonrasında Kartaca'ya Katılan Şehirler ve Bölgeler.⁵⁵²

⁵⁵² Healy, *Cannae...*, s. 87.

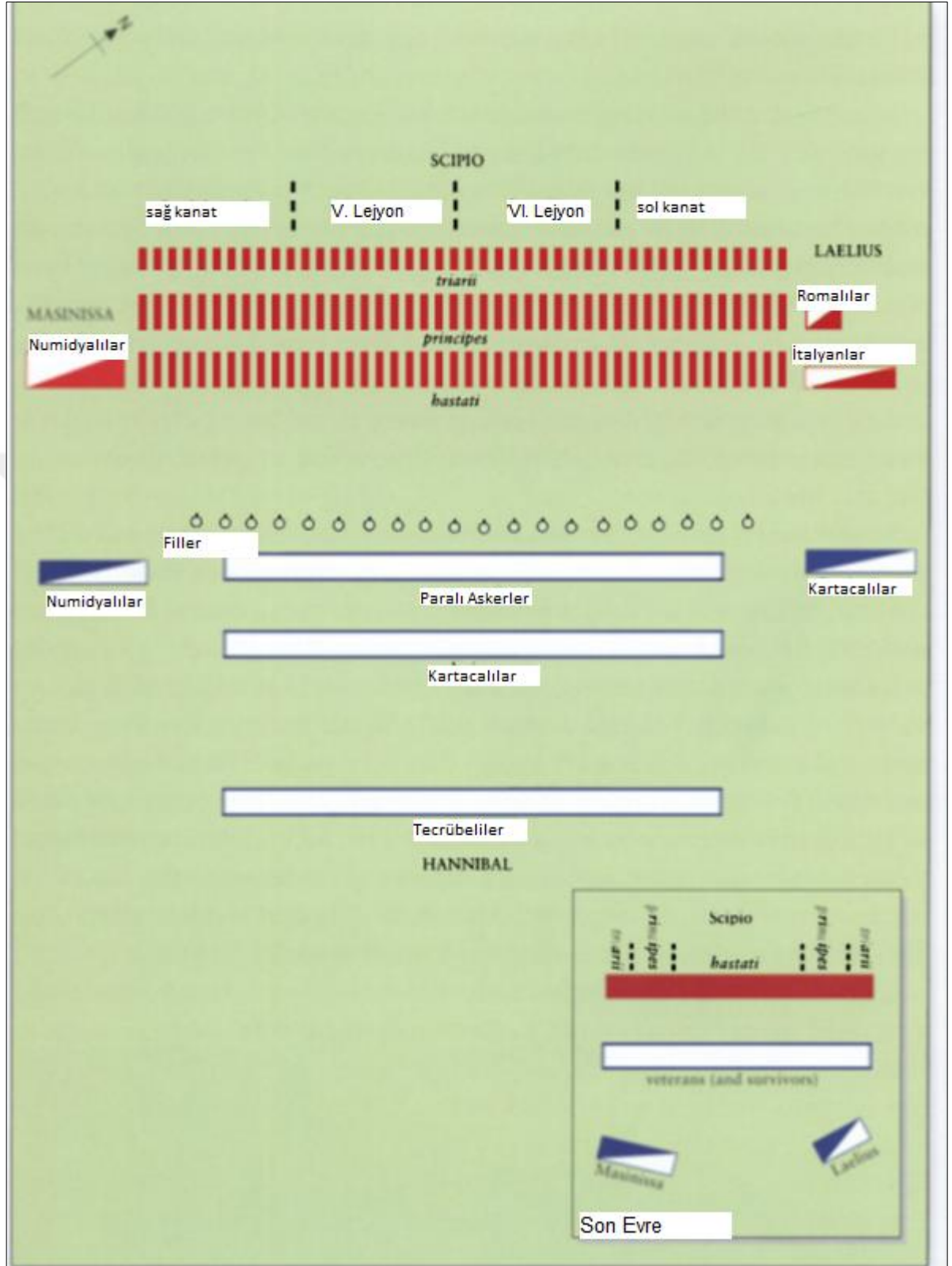
Harita 20- Kartaca Savaşları Döneminde Kuzey Afrika'nın Durumu.⁵⁵³

⁵⁵³ Hoyos, *Mastering the West...*, s. XIV.

Harita 21- MÖ 3. Yüzyılda İspanya ve Çevresi.⁵⁵⁴

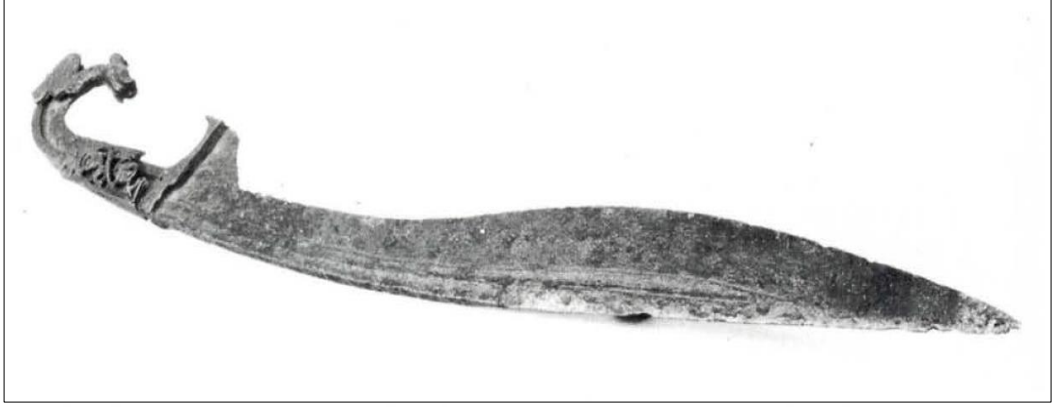
⁵⁵⁴ Hoyos, *Mastering the West...*, s. XV.

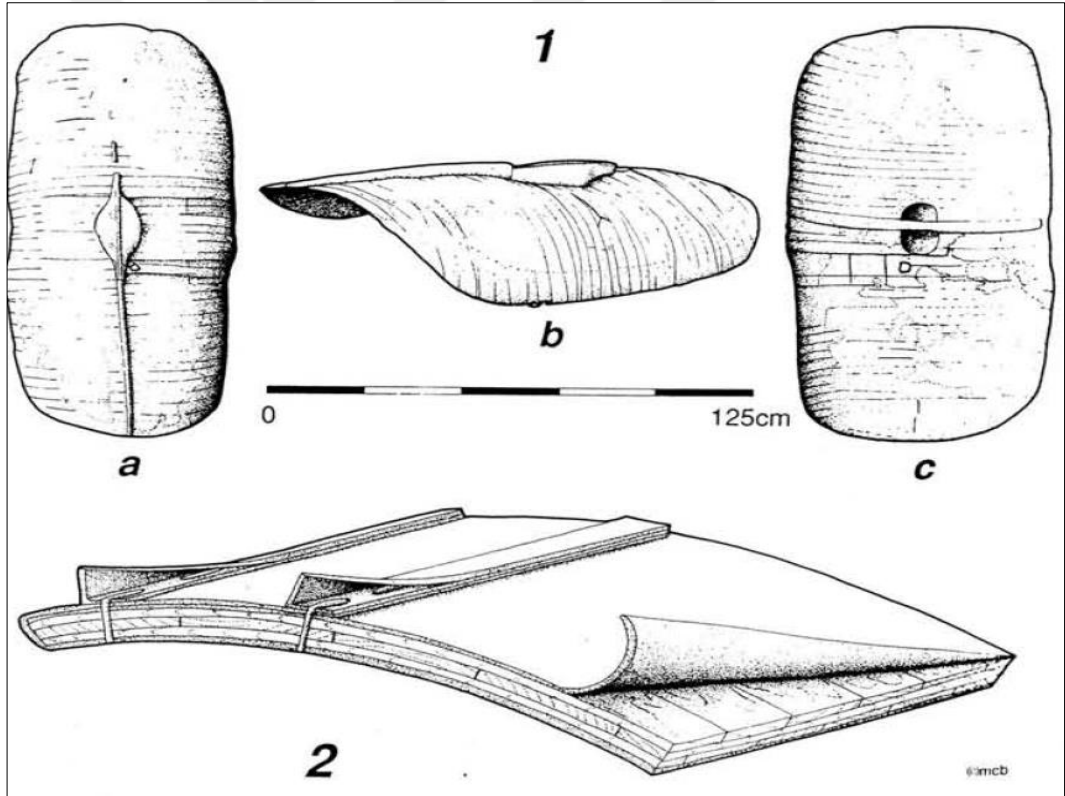
Harita 22- Zama Savaşı'ndaki Roma ve Kartaca Ordusunun Dizilimleri.⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Fields, *Hannibal*, s. 29.

EK-2 Şekiller

Şekil 1- İspanyol Piyadelerin Kullandığı *Falcata*.⁵⁵⁶

Şekil 2- Romalı Piyadelerin Kullandığı *Scutum* Kalkanının Yapısı.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Healy, *Cannae*..., s. 22.

⁵⁵⁷ Healy, *Cannae*..., s. 35.

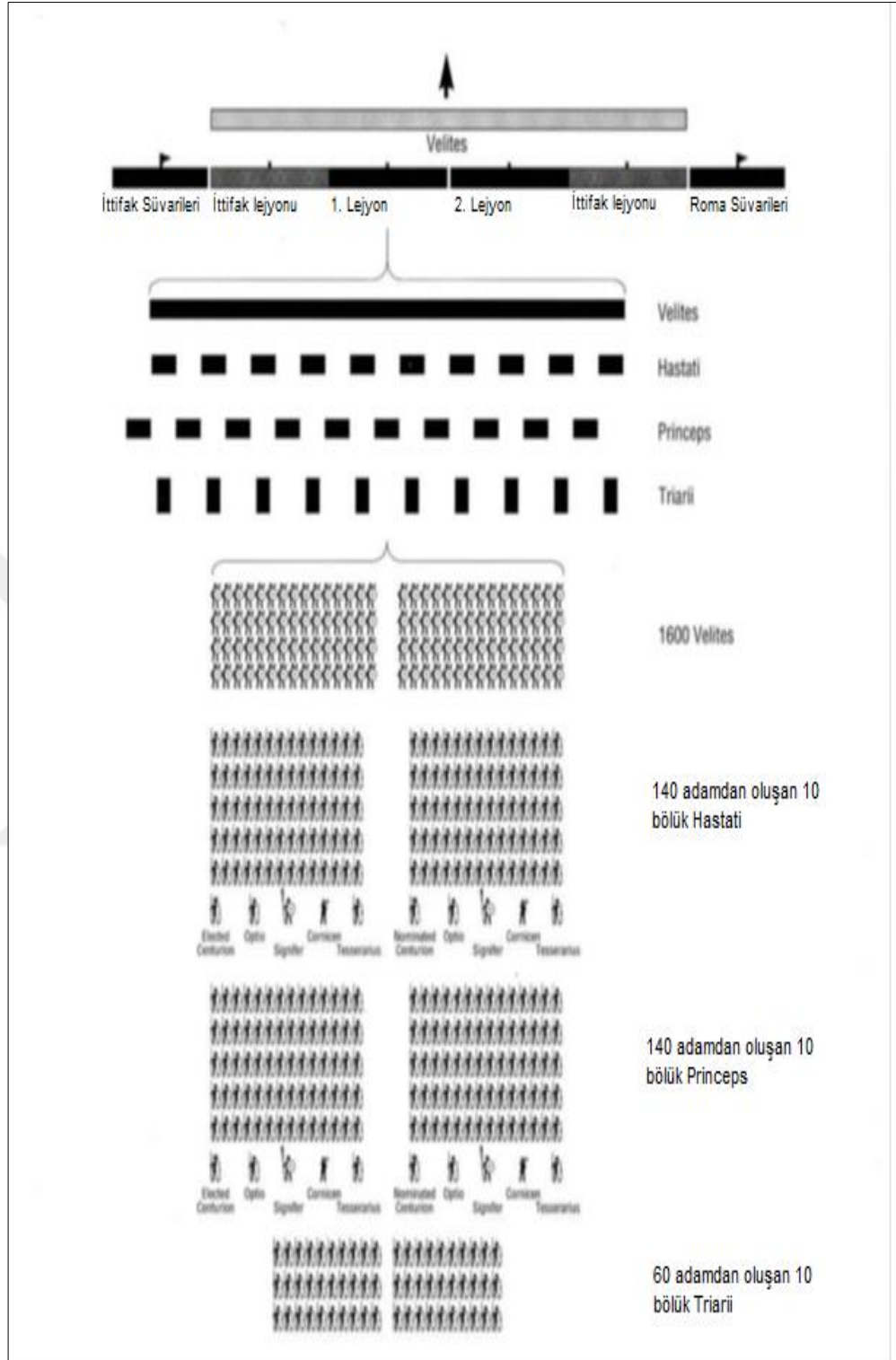

Şekil 3- Kartaca Savaşları Sırasında Roma Piyadelerinin Kullandığı “Montefortino” Tipli Başlık.⁵⁵⁸

Şekil 4- Tunus Hükümetinin 1986 Yılında Bastığı Bir Kartaca Posta Pulu.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Healy, *Cannae...*, s. 39.

Şekil 5- İki Roma Ve İki Alea Lejyonundan Oluşan Konsül Ordusunun Yapısı.⁵⁶⁰

⁵⁵⁹ Quinn, *In Search of Phoenicians*, s. 49.

⁵⁶⁰ Healy, *Cannae...*, s. 34.

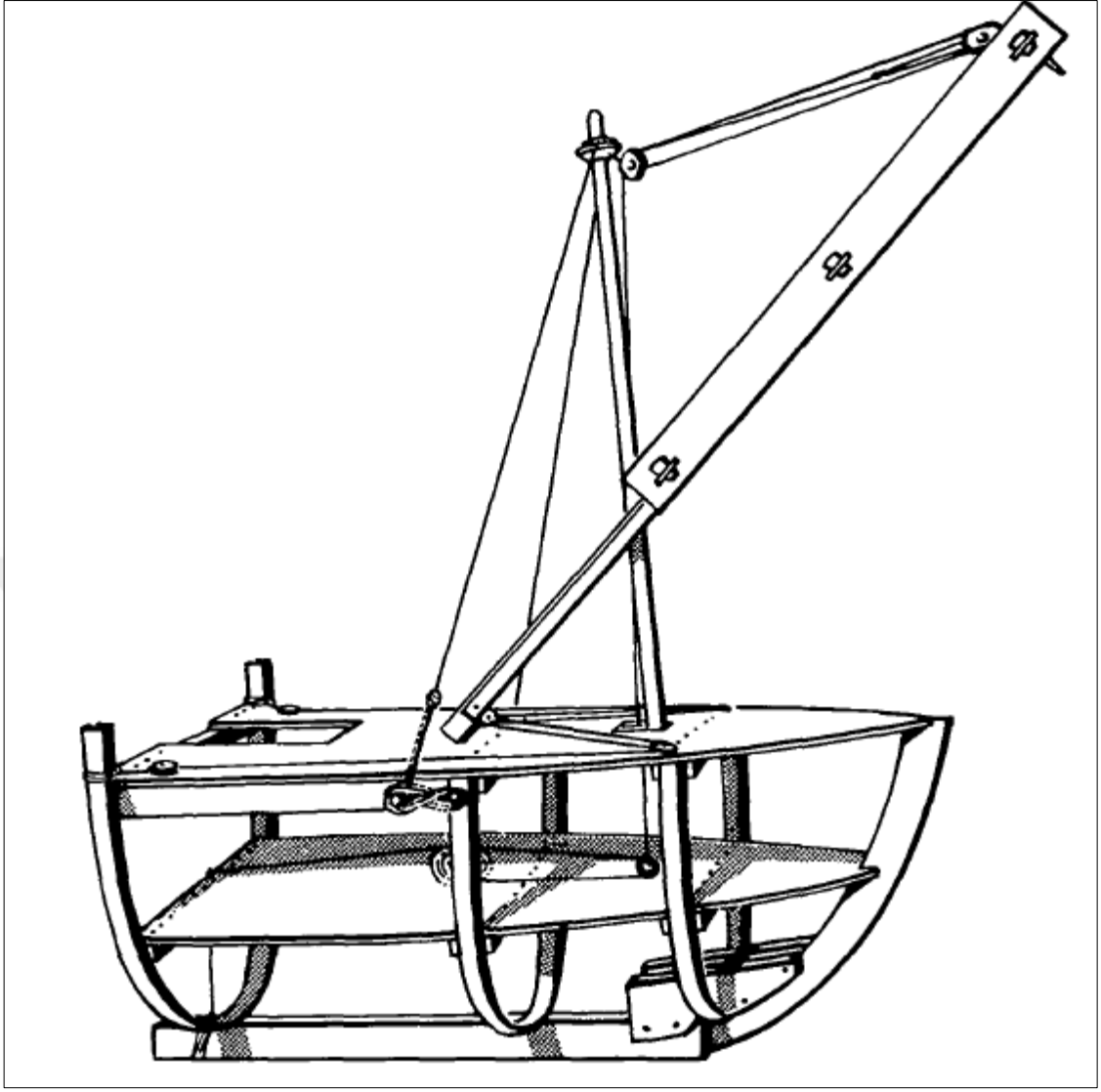
Şekil 6- Kartaca Kenti Dışındaki Tophet Alanı.⁵⁶¹

Şekil 7- Karatepe'deki Hitit Kralı Azativatas'ın Yazıtı⁵⁶²

⁵⁶¹ Hoyos, *Carthaginians*, s. 81.

⁵⁶² Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakın Doğu*, s. 32.

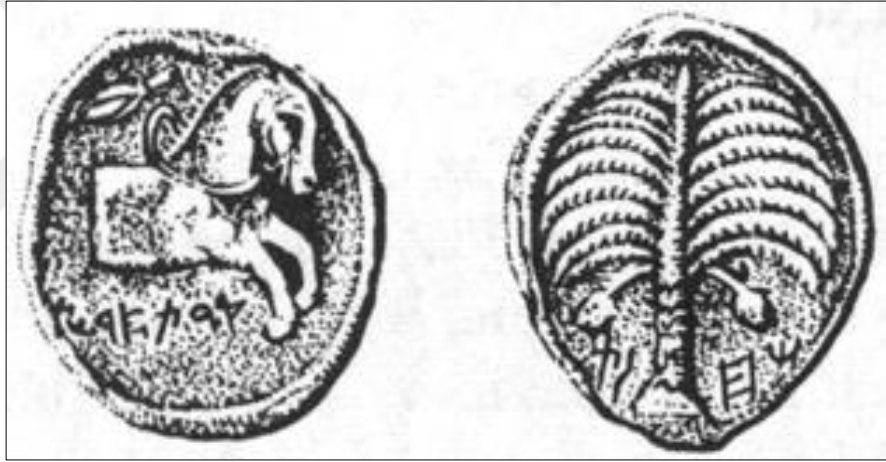
Şekil 8- Romalıların Kartaca Gemilerini Bordalamak İçin Kullandıkları *Corvus*.⁵⁶³

⁵⁶³ Scullard, "Carthage and Rome", s. 551.

EK-3 Sikkeler

Sikke 1- Ön Yüzünde Herakles ve Arka Yüzünde Romano Yazısının Üstünde İkizleri Emziren Bir Kurt Betimleyen Roma Sikkesi (MÖ 269-6).⁵⁶⁴

Sikke 2- Ön Yüzünde At Betimlemesinin Altında Qrthd ve Arka Yüzünde Palmiye Ağacının Altında Mhnt Yazısı (MÖ 410-390).⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Cornell, "The Conquest of Italy", s. 415.

⁵⁶⁵ Scullard, "Carthage and Rome", s.507.

Sikke 3- Hannibal Barca Baskılı Yarım Şekellik Sikke. ⁵⁶⁶

Sikke 4- Hannibal'ın İspanya'nın Yönetimini Bıraktığı Kardeşi Hasdrubal Barca'nın Bir Şekellik Sikkesi. ⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Healy, *Cannae...*, s. 17.

⁵⁶⁷ Healy, *Cannae...*, s. 19.

Sikke 5- M.Ö 82 Civarında Basılan ve Numidyalı Süvarileri Resmeden Roma Sikkesi.⁵⁶⁸

Sikke 6- Güney İtalya'daki Yunan Şehirlerde Basılmış ve Hafif Yunan Süvarisini Resmeden Sikke.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Healy, *Cannae...*, s. 27.

⁵⁶⁹ Healy, *Cannae...*, s. 27.

Sikke 7- Aleph Harfinin Üstünde Resmedilen Afrika Filinin Bulunduğu Bir Şekellik Sikke. ⁵⁷⁰

Sikke 8- İlk Kartaca Savaşı Yıllarında Basılmış Kartaca Gümüş Şekli. ⁵⁷¹

⁵⁷⁰ Healy, *Cannae...*, s. 49.

⁵⁷¹ Hoyos, *Mastering the West...*, s. 15.

Sikke 9- Kartaca'nın Paralı Askerler İsyanı Sırasında Asiler Tarafından Basılmış Gümüş Şekli.⁵⁷²

Sikke 10- Tarentum Şehrinin Kartaca Kontrolü Altında Olduğu Döneme Ait Gümüş Şekel.⁵⁷³

Sikke 11- Kartaca Etkisi Altındaki Sicilya'da Basılan Gümüş Sikkeler (MÖ 350-320).⁵⁷⁴

⁵⁷² Hoyos, *Mastering the West...*, s. 287.

⁵⁷³ Hoyos, *Mastering the West...*, s. 289.

⁵⁷⁴ Lipinski, *Itineraria Phoenicia*, s. 441.

EK-4 Tablolar

Tablo 1- İkinci Kartaca Savaşı Sırasındaki Roma Konsülleri

Konsüller	Görev Yılları
P. Cornelius Scipio ve Ti. Sempronius Longus	MÖ 218
Cn. Servilius Geminus ve C. Flaminius II.	MÖ 217
Diktatör Q. Fabius Maximus Verrucosus III. ve M. Atilius Regulus II	MÖ 217
L. Aemilius Paullus II ve C. Terentius Varro	MÖ 216
Ti. Sempronius Gracchus ve L. Postimius Albinus III	MÖ 215
Q. Fabius Maximus Verrucosus IV ve M. Claudius Marcellus III	MÖ 214
Q. Fabius Maximus ve Ti. Sempronius Gracchus II	MÖ 213
Q. Fulvius Flaccus III ve Ap. Claudius Pulcher	MÖ 212
Cn. Fulvius Centumalus Maximus ve P. Sulpicius Galba Maximus	MÖ 211
M. Claudius Marcellus IV ve M. Valerius Laevinus	MÖ 210
Q. Fabius Maximus Verrucosus V ve Q Fulvius Flaccus	MÖ 209
M. Claudius Marcellus V ve T. Quinctius Crispinus	MÖ 208
C. Claudius Nero ve M. Livius Salinator II	MÖ 207
L. Veturius Philo ve Q. Caecilius Metellus	MÖ 206
P. Cornelius Scipio Africanus ve P. Licinius Crassus Dives	MÖ 205
M. Cornelius Cethegus ve P. Sempronius Tuditanus	MÖ 204
Cn. Servilius Caepio ve C. Servilius Geminus	MÖ 203
Ti. Claudius Nero ve M. Servilius Pulex Geminus	MÖ 202
Cn. Cornelius Lentulus ve P. Aelius Paetus	MÖ 201